

2020/3 • XXVII. évf. 3. szám

Ára: 600 Ft

FOLK MAGAZIN

A TARTALOMBÓL:

4. A TÖRTÉNELEM ORSZÁGÚTJÁN
A hadikfalvi „árva magyarok” levele
Széchenyi István grófhoz
KÓKA ROZÁLIA SOROZATA
6. Bögőtől a fakanálig...
(Beszélgetés Juhász Katalinnal)
Grozdits Károly
11. Csángó négy évszak
A Berka együttes CD-je
12. Mi lesz veled, Zoboralja?
(Tóth Klára emlékére)
Gerzanics Magdolna
15. BUKOVINAI ÉLETKÉPEK
Lőrincz Gergely írásai és rajzai
KÓKA ROZÁLIA ROVATA
18. „Mi még láttuk Paganinit élőben...”
(Beszélgetés Mohácsy Alberttel)
Göbölös Gábor
22. Rendhagyó diplomaosztó
Hortobágyi Gyöngyvér
23. FOTÓGALÉRIA
Végzős néptáncosok és mestereik
Huszár Dávid; Mészáros Csaba;
Váradai Levente
27. TALLÓZÓ
Jávorka Kata: A paraszti kultúra...
P. VAS JÁNOS ROVATA
28. „Ha leánka lesz, ha fíjú...!”
(A gyermek keresztelése Moldvában)
Halász Péter
32. MAGTÁR
Széki Soós János:
Töviskorona – I. rész
34. Magyar cigányzene
Hajnóczky Tamás
36. Az eltévedt puszkagolyó
Grozdits Károly
43. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
Hagyomány és innováció
Juhász Katalin
46. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

Régi konyhák falvédői

Ajánló dr. Akócsi Katalin gyűjteményes kötetéhez

2019 szeptemberében jelent meg a Cso-pak-Paloznaki Református Társegyházköz-ség kiadásában „Régi konyhai falvédők” címmel dr. Akócsi Katalin nyugalmazott nefrológus főorvos 307 darab falvédőjéből összeállított kötet, amely a konyhai falvédők világába kalauzol el. Olyan világba, amely a polgári és a paraszti kultúra határmezsgyéjén létezett, képeivel, rövid szövegeivel a mindennapi élethez, társas kapcsolatokhoz fogalmazott meg egyszerű bölcseségeket, amelyek megidéznek az egykori emlékkönyvek sorait, a magyar nóták, esetenként pedig az operettek világát.

A kötet a főorvos asszony soraival indul, amelyekben a falvédők gyűjtésének történetét ismerteti. Ezt követi a néprajzkutató, dr. Pilipkó Erzsébet elemző tanulmánya, amelyben áttekinti a feliratos falvédők kultúrtörténetét, majd tematikus bontásban, három csoportba osztva elemzi a falvédők együttesét.

Az első nagy csoportba a hétköznapi normatívákat, elvárásokat megfogalmazók tartoznak, felirataik a szerelmi házasságról, a családi idillről, a jómódról, rendről, tisztaságról, az asszonyi küldetéséről szólnak.

A második csoportot a zsánerhelyzetek, a nóta- és műdal-illusztrációk alkotják, alcsoportként pedig a történelmi eseményeket,

témákat (búcsúzó katona, Trianon) megidéz-zők.

A harmadik csoportba a vallásos feliratok, áldások tartoznak. Ez az egyik legérdekesebb csoport és a legkevésbé ismert.

Külön fejezetet alkotnak a falvédők feliratai és a kötet végén azok névsora olvasható, akik a falvédőket ajándékozták.

A 307 darabból 286 lapos és szárítottással kivarrott, gyárilag festett 21, feliratos 265, felirat nélküli 21. A kötetben minden egyes falvédő színes fényképpel szerepel. A képeket Kövesdi Róka Lajos fotóművész készítette. Ezek a művészi felvételek nagyban emelik a kötet értékét. A kapcsolódó tanulmány rávilágít e textilemlékek sajátosságaira és funkciójukból adódó kedveltségükre. Bár a hagyományos népművészeti emlékektől erősen különböznek, a népi művelődésnek mégis részévé lettek, hiszen a közösségek befogadták, maguk készítették őket, ráérezve a hagyományos életforma változásával a tárgyi kultúrában megindult változásra is. Érdekes látványt nyújtanak sokféle ábrázolásukkal és egyszerű színvilágukkal, miközben árulkodnak a közösségek értékrendjéről, továbbá erkölcsi felfogásáról. Hiánypótló a kötet és alpmunkaként szolgál a további kutatásokhoz.

S. dr. Lackovits Emőke

Címlap: Barta Réka és Ertl Balázs – Fotó: Váradai Levente

Belső borító: MTE Táncművész BA Néptánc szakirány végzős hallgatói és mestereik – Fotó: Váradai Levente

A hadikfalvi „árva magyarok” levele
Széchenyi István grófhhoz

Az 1764-es madéfalvi vérengzést követően mintegy tízezer székely határőrző, aki nem akarta felvenni osztrák parancsra a fegyvert, Moldvába menekült. Zömük egy-két évtized alatt beépült a vajdaság társadalmába. Kisebb hányaduk, főként az osztrák császár ígéreteinek hatására – hogy földet kapnak, háromévi adómentességet, pénzbeli támogatást stb. – felkerekedett, hogy Bukovinában kezdjen új életet. Másokat, mint például a szökött katonákat fegyveresen kísérték az új tartományba. József császártól kegyelmet kaptak, s a többiekkel együtt letelepedhettek. Ismert a történet, 1776 és 1786 között a Szucsáva folyó mentén megalakult az öt magyar falu: Istensegítség, Fogadjisten, Hadikfalva, Józseffalva, Andrásfalva. A nemrég még nemesi származásukra büszke székelyek nem sejtették, hogy hamarosan valamennyien jobbágy sorba süllyednek. Életüket megnyomorítja a dézsma, a robot, a botozás. A jobbágyfelszabadításig, 1848. június 18-ig még hat évtizedet kell várni.

Az alább közölt levél 1846-ban született, amelyben a hadikfalvi székelyek panaszzal fordulnak Széchenyi István grófnak sanyarú sorsukat, és kéri segítségét. A levél eredetijének másolatát vagy negyven éve őrizgetem. Egy Bukovináról szóló előadásom után küldte az MTA egyik könyvtárosa. A bukovinai „Tiborc” levele annyira megrendített, hogy még a régies nyelvezet és a sok idegen szó sem rettentett vissza, több részletét megtanultam és beillesztettem a műsoraimba.

Kóka Rozália

1846. sept. 26. K204/161 1.

Gróf Széchenyi István
Ő Excellenciájához alázatos kérésünk

Legnagyobb bizodalommal folyamodunk Excellenciához és földre borulva esedezünk, méltoztat a' mü pártfogásunk, hadikfalvi árva magyaroknak felvenni, s münket mindeneknek lába alól kivenni. Falunk építésének hatvan esztendejét felülmúlva elégtelenek valánk mind máig megérteni, vagy tudni, hogy mivel tartoznánk az uraságoknak. Mivel vagy kezünkbe nem kapván, vagy német nyelvet nem tudván, a Krajzomt urak is néhol kevesebb, néhol többet mondnak, azért soha nem tudjuk hozzátartani magunkat. Mely friss emlékezetben lévő, most történt sonyorgattatásink bébizonyítják, minekelötte csendesen élnök, nagy terhelések és renkívüli dolgok teljesítése mellett is. Eljövén Csernaviczból egy Kraiskommisszár a dominiumba, ezeket mondá az úr dolgáról:

I. or – egy egész birtokú gazda 12 napot 12 hónapban;

II. or – egy közepes 6 napot;

III. or – egy legalsó 3 napot, regveltől estig, melyen igen megörölvén ahhoz tartottuk magunkat.

Más sérelmekkel Csernaviczba, a Krajzomtba igazíta, miszerént bátran mehetnök panaszainkat feladni, de mindezeket kevésé használhatók, mert a dolog mennyiségére az uraságnak nem térvén reá, így midőn a többi sérelmünköt, panaszunkat feladni mennének egynéhányon, akiket az uraság dolga sértett, azok is hozzánk kötölvén, és amidőn a panaszt megtettük, eljött mind

csak azon komisszár más szavakkal. Már most nem tudván mi az igaz, az előbbi, vagy ez. Azért nehezen vállalhatók el, annyira, hogy rebellis névvel adának fel és így egy kompánia katonát 14 napig tarták egy néhány gazdák, verettek is vagy 4-et, estrófot is fizettünk. Hogy elmentek a katonák, azután is mindig szaporodnak a terhek. A deputásokat is erősen megverték, kiknek egyike, Forrai József minor félszeggé maradt, a gyermekeivel és feleségével jószág nélkül, ki mesterségével táplálá házát.

Már ennek előtte néhány éveket, hallottuk buzgó, nagy lelkét, szegények iránti kegyes és könyörületes igazság kiszolgáltatásában jótékonyosságát. Exellenciádnak számtalan magyarországi fia és más helységbeliekkel tett könyörületességi halmozták Exellenciád érdemét, sőt, leírhatatlan a tett jószágának mennyisége.

Mű is hadikfalvi árva magyarok, minden igazunktól elzárva, nagy reménységgel földre borulva bátorkodunk folyamodni, mivel nekünk nem szabad itten, Bukovinában sem igazunkat kérni, sem tulajdonunkat eléggé megtakarítani, úgy annyira, hogy még az írók is nem szabad nekünk írjanak. Magunk németül nem tudván, magyarul is csak természetből, mindazonáltal küldöttünk magyarul öfelségéhez, más neve alatt, minden kérésünk mellett, leginkább óhajtánók az árendát magunk lefizetni.

Vajha Exellenciádnak képesek volnánk felmondanunk minden, mű panaszaink legkisebb részét is, bizonyára nagy szánakodásra kellenék gerjednie Exellenciádnak.

Régóta egy úgynevezett Csernalozza, igazágtalanul elvett helyért számtalan instanciákat adtunk fel a Krajzomba és a guberniumba. Igen sokat költöttünk, amelyért még soha sem (válaszoltak), hogy megkapjuk, sem hogy nem. Az azért, mivel a tulajdon a falué volt, és elvették az uraságok, egy néhány falusi emberek megegyezésével, ezt nagyon fájlaljuk, mivel már most sok jószággtalanok vadnak, kiknek igen jól fogna. Itt nálunk a faluban három emberek nagy rendetlenséget csinálnak, t. sz. egyik az iga alatt csak meg nem hal, amelyet a más igen könnyűszerrel véghezvisz. A mást hurcolják ártatlan, ezt hibái mellett is menten eresztik, amattól a dézsmát többszörözve veszik, ettől kedve szerént, amannak a gabonája künn vesz a dézsma miatt. Azért a könyörületességnek csillaga, elhagyottaknak pártfogó atyja, esedezünk, és földre borulva kérünk, méltóztasd a mi árvaságunkat pártfogásod alá venni, öfelségénél értünk szószóló lenni!

Kérjük, ó kérjük Exellenciádat, melyekért Istennek örökös áldását kérjük, kívánjuk, s mely irántunkba szívességet elvárva maradtunk Exellenciádnak fiúról fiúra buzgó, tisztelő, legalázatosabb szolgálói Hadikfalvában.

Ferenczi János minor

Vajha mindennemű sérelmünk mellett a mű kevésbé kívánságainkat feladhatnók, már azon fennebb említett hatvan esztendőttől nem vala senkinek Hadikfalvában erre nyíló gondolatja, miszerént, ha a tudományokban előmenetelt nem tehetnők is, magyar újságokra most nagyon felejtethetlen szándékot tettünk, de melynek megnyerését nem tudhatjuk, hol kelljen kérjük. Azért kérjük Exellenciádat, méltóztat nekünk kinyerni, ha lehet, hogy bár született nyelvünkön költ könyveket, leveleket olvasván, rendes értelmét vehessük, úgy bár természetes tudományokat szerezhessünk magunknak. Készek vagyunk akármi órába' árát letenni, mivel nemhogy németül értenénk valamely írást, sőt tulajdon nyelvünkön sem eléggé, melyekről választ elvárva, maradtunk Exellenciádnak tisztelő szolgálói fiúról fiúra Hadikfalvában..

Szignáltam Hadikfalva 1846. Die 26. szeptember

Szómagyarázat

árenda = bérleti díj

deputás = küldött

dézsmá = a jobbágy terményeinek, állatainak (jövedelmének) a tizede, amellyel az egyháznak adózott

dominium = uradalom

estróf = büntetés

exellenciás = nagyméltóságú, kegyelmes (excellenciás)

felmondanunk = felsorolnunk

félszeggé maradt = nyomorék lett

gubernium = helytartótanács

instancia = kérvény

jól fogna = jól jönne

jószággtalanok = vagyontalanok

katonatartás = a jobbágyok egyik adózási kötelezettsége, olykor büntetési forma is (a beszállásolt katonát és lovát kötelesek elszállásolni és táplálni)

komisszár = népbiztos

kompánia katona = század katona

kötül = akaszkodik, ragad (valakire)

Krajtkomisszár = kerületi biztos

Krajzomt = kerületi hivatal

minor = ifjabb, kisebb

rebellis = lázadó, szembeszegülő

uraság dolga = robot, a földesúrnak végzendő kötelező munka

vadnak = vannak

Bőgőtől a fakanálig...

Beszélgetés Juhász Katalin néprajzkutatóval,
a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének munkatársával

A folkMAGazin olvasói régi ismerősként köszönhetik Juhász Katalin néprajzkutatót, a lap „Ételek – hagyományok” című rovatának szerkesztőjét és állandó szerzőjét. Épp itt volt már az ideje annak, hogy megkérdezzük mindarról, ami nem föltétlenül a gasztronómia témakörébe tartozik. Például arról, hogy honnan indult, s onnan mit hozott magával.

„Erikával és édesanyánkkal, 1966-ban”

„Érettségi után szüleimmel nagymamám kertjében, 1979-ben”

– Békés megyéből származom, gyomai vagyok, s úgy érzem, hogy meghatározó volt az első tizennégy év, amit ott töltöttem. Persze akkoriban még nem gondoltam, hogy mennyit jelent az, amit otthonról hozok. Ebbe sok minden beletartozik: így például az ételek, a Körös, a Kner Nyomda, az általános iskolai élmények vagy éppen a tisztálkodási szokások, amivel később sokat foglalkoztam.

– Gyomáról nekem csak a nyomda jut eszembe.

– Gyoma nagyközség, amikor én ott éltem, tízezer lakosa volt. A szomszéd település Endrőd. Az 1700-as években, amikor a török után új lakókat telepítettek a tájra, Gyomára felvidéki magyarokat és tótokat, később evangélikus németeket telepítettek be, de úgy, hogy Gyomára a reformátusokat, Endrődre pedig a katolikusokat. Ezért is volt később állandó az elkülönülés és a konfliktusok. Ráadásul a két település társadalmi struktúrája is eltérően alakult. Gyoma városiasabb, polgárosultabb, viszonylag kevesebb gyerekkel, Endrődön viszont rengeteg volt a nagycsalád, és a paraszti létforma dominált. Endrődről sokan mentek ki például Amerikába, jóval többen, mint Gyomáról. Persze, én ezekről a dolgokról gyerekként mit se tudtam, hiszen én egy szegényparaszti családból származom, egyik

oldalról teljesen földnélküli, endrődi, a másik oldalról pedig egy feltörekvő dévaványai-gyomai kisbirtokos családból.

– *Mi maradt meg ebből a gyerekkorodra?*

– Mi a község perifériáján, egy olyan utcában laktunk, ahol inkább szegény sorsú emberek éltek. Nekem természetes volt a szüleimmel közös szoba, hogy a vizet a kútról vittük kantában, hogy az árokponton játszottunk mezítláb. Fogalmam sem volt, mi az a zongora, a fürdőszoba, egyáltalán, milyen a polgári életmód. Édesanyám óvónő, tehát első generációs értelmiségi, s így a kultúra azért beszivárgott, de ez a kultúra inkább már az akkori modernséghez, a szocializmushoz kötődött. Voltak otthon könyveink szép számmal, s voltak modern bútoraink is. Az én szüleim a lakókörnyezet terén nem ragaszkodtak a hagyományoshoz, mindent lecseréltek a kor divatja szerint. Kockaházunkat, ahol nagyapámmal együtt éltünk, a hatvanas évek miliője jellemezte.

Az elmúlt korokba apai nagymamám révén láttam bele. Ő még egy régi, háromosztatú, búbos kemencés parasztházban lakott, és – például – süttött kenyeret is. Sok akkori mozzanat felmerült bennem a későbbi munkám kapcsán, például a családi disznóvágások,

a közösen megtartott ünnepek. Az együttlétek nagyon fontosak voltak.

– *Merre indultál, amikor kijártad az általános iskolát?*

– Engem minden érdekelt, minden tárgyból kitűnő tanuló voltam, így nagyon nehezen döntöttem el, hogy merre tovább. Végül, hogy legyen egy szakmám, nem gimnáziumba mentem, hanem a debreceni vegyipari szakközépiskolába, ahol az érettségivel együtt vegyész-laboráns szakmunkás bizonyítványt is szereztem.

– *Miért nem Szolnok? Az sokkal közelebb van, nem?*

– Akkori kamasz fejemmel sajátos módon választottam a két város között. Mivel Szolnok neve olyan komoran hangzott a sok o-betű miatt, Debrecen pedig a sok e-vel olyan derűs, az utóbbi mellett döntöttem.

No meg, persze a kalandvágy is a távolabbi célpont felé terelt. De szerencsére az iskola és a kollégium nagyon jó volt, és sikerült a kemény követelményeknek is eleget tennem. Az érettségire készülve kínálkozott egy újabb kaland lehetősége: a külföldi egyetemi felvételi, amelyet a hazai előtt tartottak. Így még vesztenivalóm sem volt, amikor beadtam jelentkezésemet a moszkvai textilipari egyetem vegyész szakára.

– *Felvettek...*

– ... és valóban elkezdődött egy hatalmas kaland. Rögtön belecsempentem az ottani KISZ kulturális életébe. Persze, ebből a legkevésbé a „kiszesség” számított. Az ottani magyar egyetemistáknak volt egy táncsoportja, amibe azonnal bevontak a textiles lányok. Akkoriban a szovjet ösztöndíjasoknak csaknem négyötöde fiú volt, így a táncsoportban nagy szükség volt a textilesekre, akik viszont szinte mind lányok voltak.

– *Mennyire volt a néptánc idegen terep?*

– A húgom, Juhász Erika, aki ma a Nyíregyházi Egyetem népdalánára, népdalénekesek és tanárok generációit tanítja-tanította, táncolt a gyomai Körösmenti Táncegyüttesben, így én is képben voltam az akkori dolgokkal kapcsolatban. A „táncházmozgalmat” mint

„A gólyabálon táncolok a moszkvai magyar táncegyüttessel, 1980-ban”

fogalom még nem létezett számomra, de ismertem és kedveltem a Sebő együttest, a Muzsikást, és szívesen néztem az együttes fellépéseit, ahol Erika a Békés Bandával énekelt is.

Amikor Moszkvában elkezdtem táncolni, felmerült néhányunkban, hogy jó lenne nekünk is egy zenekar. Mivel akkoriban már gitároztam, én vállaltam a nagybögőt, gondolván, hogy azon a néhány húron, az akkordokat ismerve könnyen megtalálom majd a basszushangokat. A november hetedikéi háromnapos ünnep alatt, „néhány lepedőt összekötve”, a primással, Tungli Gyula geológussal beszöktünk Tóth Sanyika, a kontrás kollégiumába, és a szobájába bezárkózva három napig tanultunk, gyakoroltunk egy Melódia lemezjátszóról hallgatva a „székit” és a „dunántúlit”.

Eleinte persze nehezen ment, nekem például tele volt hólyagokkal a kezem. Ám derekasan küzdöttünk, s mindjárt utána nagy bátran meg is tartottuk az első táncházzunkat. Idővel aztán sok mindent megtanultunk, például a jászberényi zenekar tagjai segítségével, illetve a jászberényi nyári táborban. Mire öt év után hazajöttem, már egészen jó bögös lett belőlem: évekig a veszprémi Hajdina együttes bögöse-énekeseként voltam, de gyakran léptem fel a győri Rakonca együttesrel, emellett több táncegyüttes kíséretét is elláttuk zenésztársaimmal.

Később a népdaléneklés került előtérbe. Énekesként a Népművészet Ifjú Mestere cím birtokosa és több népdaléneklési verseny díjazottja lettem, például az első jászberényi Hodorog Luca Énekversenye és az 1991-es Bonyhádi Népzenei Találkozó első helyezettje, utóbbin a Rádió különdíjasa is. 1995-ben énekesként sikerült összehozni – Sándor Ildikóval közösen – az első önálló albumot is az Etnofon Kiadónál (*Cstíjja, bújja, baba*), amelyen magyar népi altatódalokat énekelünk Kiss Feri feldolgozásában.

– *A bögözés mellett textil-vegyésszé mérnöki végzettséget szerezte...*

– Hazatérve ledolgoztam azt az öt évet, amit az ösztöndíj miatt muszáj volt. A pápai textilgyárból sikerült átjönni Veszprémbe kutatóvegyésznek a Magyar Ásványolaj- és Földgázkísérleti Intézetbe. Nagyon szerettem és élveztem a kutatói munkát, s közben sokfelé jártam zenélni. De abban az időszakban még nagyon sokat utaztak a táncegyüt-

„Magyar táncházz Moszkvában – a Huza-vona együttesben bögözöm, 1982-ben”

„Tobak Ferivel a veszprémi vásárban, 1989-ben”

tesek, így egyre nehezebben fért meg egymással a két tevékenység. Elgondolkoztam a pályaváltoztatáson.

– *Mihez kezd egy kiugrott kutatóvegyész?*

– Több elképzelésem, próbálkozásom is volt. Például kisiparosként készítettem fülbevalókat, de tolmácként is dolgoztam. Végül a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum néprajzi gyűjteményének raktárosaként találtam új érdeklődésemnek megfelelő munkahelyet. Ha úgy tetszik, alulról kezdtem a néprajzos szakmát, ami egy mindenre kíváncsi ember számára ideális terep, hiszen a hétköznapi munkáktól a zenén keresztül a szokásokon át a díszítőművészetig sok minden belefér.

– *A raktárosság nem dögunalom?*

– Amikor odakerültem, akkor költözött a raktár új épületbe, ami azt jelentette, hogy a pakolás során közvetlenül találkoztam a tárgyakkal. Gyakorlatilag a néprajzi raktár minden egyes tárgya volt a kezemben, ami hatalmas iskola. Ahogy az is óriási szerencse, hogy Lackovits Emőke volt a főnököm, akit azóta is mesteremnek tekintek, hiszen tőle leshettem el, miként gyűjt egy klasszikus néprajzos. Zöldfülűként nagyon sokat tanulhattam tőle a terepen is. [Véletlen egybeesésként éppen most közöljük lapunk 3. oldalán S. Lackovits Emőke ajánlóját, amelyet a „Régi konyhák falvédői” című kötethez írt. – A szerk.]

– *És közben elkezdtél egyetemre járni. Megint egy új horizont?*

– Az egyetem egy időre kijelölte az utam, mert ott meg Verebélyi Kincső tanárnő terelgetett engem: én az alsóneműkkel akartam foglalkozni, de az ő javaslatára elkezdtem a tisztálkodási szokásokat kutatni. Végül szakdolgozat, disszertáció és könyvek is születtek a témából („*Meg is mosakodjál!*” Timp, 2006, *Tiszta sorok*. L’Harmattan, 2009.), a Skanzenben pedig kiállítást rendeztünk Sári Zsoltal, amelyet később az ország nyolc városában is bemutattak a helyi anyaggal kiegészítve. És azóta is számos tanulmányom született a témában: a testszagtól kezdve a szocializmus korszakának tisztálkodási szokásain keresztül a pásztorok tisztálkodásáig. Írtam a tisztálkodás eszközeiről, a fürdőkről, a rituális tisztálkodásról... Ennek a

témának hihetetlenül sok ága-boga van, s még mindig látom, hogy mit lenne érdemes feldolgozni.

– *S közben, még mindig ott a zene is...*

– Az folyamatosan ott van, máig. 1991-ben férjhez mentem Szabó Zoltánhoz, akivel az egyetemen ismerkedtem meg. Ő szintén a másoddiplomáját szerezte éppen, de korábban Pécsen a Vizin együttesben muzsikált, így zeneileg egészen új világokat nyitottunk meg egymás előtt. Ő is elkezdett magyar zenét játszani dudán, illetve más fúvós hangszereken, és én is belekóstoltam a horvát népzenebe. A három évtized folyamán több CD jelent meg, ahol együtt szerepelünk: például „*Gajde su gajde*” – horvát dudazene a Vizin együttesrel; Szabó Zoltán: *Tündérek ajándéka I., II.*, vagy a legutóbbi, a Misina és Tiszta Forrás együttesekkel készült, zalai magyar és a határ melletti horvát zenei párhuzamokat bemutató *Dil dil duda* című. Szerkesztője és közreműködője is voltam az Etnofon Kiadónál 1998-ban megjelent „*Megütik a dobot*” című CD-nek, amely a ’48-as dalokból eddig megjelent egyik legrepresentatívabb hangzó válogatás az Egyszólam és az – Agócs Gergellyel kiegészült – Kalamajka együttes előadásában. Még a házasságunk elején ismerkedtünk meg Csörsz Rumen Istvánnal, akivel együtt alapítottuk a Carmina Danubiana együttest. Rumen a régizene jelentős alakja (a Musica Historica együttes alapító vezetője), aki népi hangszereken is játszik (Csoóri Sándornál dudálni, Kobzos Kiss Tamásnál kobzán játszani tanult). Együttesünk így háromféle zenei világ – a magyar, a balkáni népzene és a régizene – izgalmas találkozásait valósítja meg. Specialitásunk, hogy mindhárman kutatók is vagyunk. Csörsz Rumen István a BTK Irodalomtudományi Intézetében dolgozik, és ezen a terepen kiemelkedő tudóssá érett, aki főleg a régi közköltéssel foglalkozik, de más területeken is nagyon tájékozott. Zoli pedig, még a Néprajzi Múzeum munkatársaként, a dudával és más népi hangszerekkel kapcsolatos, valamint számos más terület kutatásában ért el komoly eredményeket. Olyan koncerteket, műsorokat és lemezanyagokat állítunk össze, amelyekhez elengedhetetlenül hozzátartozik a múltfeltárás, az elmélyült kutatás.

– *Például?*

– Először a *Burgondia utca* című koncertprogramot és CD-t készítettük el. Ez egy többéves projekt volt a középkori francia-vallón

„Lakodalmunk – Fajkus Attila hegedül, Koncz Gergő kontrázik, az újmenyecske bőgőzik (1991)”

„migránsok” hatásáról a magyar népzene. A témáról a belga televízió két éven keresztül forgatott egy dokumentumfilmet, aminek kapcsán bejárták Erdélytől Franciaországig fél Európát. A középkori vallon betelepülők, akik az éhínség elől keletre menekültek és Magyarországon több helyütt telepedtek le (sőt van olyan település, amit ők alapítottak), hatással voltak az itt élőkre. Például Esztergom főbírája vallon volt, és a város pecsétje is vallon. Tokaj környékén olyan szőlőmetsző kést használtak, amit máshol csak a nyugat-európai vallon területeken ismertek. A jövevények műveltségének – számunkra is fontos – eleme volt a ballada műfaja, amely akkor virágzott. Vargyas Lajos évtizedek munkájával derítette ki a Magyarországon felgyűjthető balladák nagy részéről, hogy közvetlen átvételek az ide migrált vallonoktól, néha csak a történet, de más esetekben a dallam is. Mi annál mélyebbre már nem ástunk, mint Vargyas Lajos, de más zenetörténészek munkáiból tájékozódva és az addig nem ismert archívumi anyagokat is átnézve, kiegészítve az anyagot elsődleges célunk az volt, hogy az eredményeket – lévén szó muzsikáról – a nagyközönség számára is hallhatóvá, befogadhatóvá, érthetővé tegyük. A lemezt Claude Flagellel közösen készítettük el két év közös kutatómunkát, koncertezést és a filmben való közreműködést követően. Így nem csak balladák, de más nyugati eredetű dallampárhuzamok is felkerültek a lemezre.

Másik nagy projektünk a Carmina Danubiana-val a Hunyadiakkal kapcsolatos. Kiterjedt nemzetközi szakirodalmi, archívumi kutatással annak mentünk utána, hogy Hunyadi János és fia, Mátyás miként jelennek meg a magyar és a balkáni folklórban. Csak egy példa: a Dóczy Péter (Dojcsin Petár) és Mátyás király kocsmai párbeszédének epikus énekekben feltűnő változatait gyakorlatilag az összes délszláv népnél lejegyezték. Ötvennél több változatát gyűjtöttem össze innen-onnan, s összehasonlítottam őket szöveg és dallam szempontjából is. És ez csak egyetlen dal arról a CD-ről, amelyen az összes dal a Hunyadiakról szól, magyarra fordítva. Mert csak így lehet képet kapni arról, hogy miként élt Hunyadi János és Mátyás balkáni népek köztudatában, folklórában. E *Budavár tövében* című zenei anyag előadásában immár a zenekarunk tagjai között szerepel Orczi Géza is.

A felsoroltak mellett néhány éve énekelek a Tiszta Forrás együttesel és a Magyar Tekerőzenekarral is, férjemmel pedig a harminc év alatt itthon, és a világ több mint húsz országában nagyon sok helyen szerepeltünk a diavetítéssel, élő zenével egybekötött, a kutatási témáinkat sajátos perspektívából bemutató ismeretterjesztő műsorainkkal.

– *A zenén túli kutatásokra visszatérve: mi következett a tisztálkodási szokások tisztázása után?*

– A tisztálkodási kérdésekkel a mai napig is foglalkozom, de, amikor a gyerekek megszülettek, a GYES-ről visszatérve az Angyalföl-

„Előadás a '48-as folklórról a Kutatók Éjszakáján (2015)”

di Helytörténeti Gyűjteményben kezdtem dolgozni néprajzosként. Eleinte aggódtam, hogy mit adhat a város egy néprajzosnak, de gyorsan kiderült, hogy ez is kitűnő néprajzi terep. Például a „karácsonyi szokások a nagyvárosban” igazán érdekes témának bizonyult, különösen az a része, amikor gyerekeket faggattam arról, hogy milyen az „igazi Mikulás”, ki hozza az ajándékot karácsonykor. Ez a kutatás a kilencvenes évek végén zajlott, és a gyerekek egy része már a Mikulást kötötte a karácsonyhoz. Ráadásul a hagyományos Mikulás-képbe addigra már belejátszott az amerikanizált Mikulás és a szocialista Téliapó is. Azóta a globális Téliapó letarolta az egészet, az angolszász Mikulás „győzött”.

A karácsonyi szokások kapcsán kiderült, hogy a paraszti karácsonyok funkciói jelen vannak a városokban is, csak a forma változik. Például, a kapcsolatok megerősítése kiemelkedően fontos. Ehhez kapcsolódnak falun olyan régi szokások, mint a kántálás, de szinte minden ünnepnapra jut valamilyen közösségi hagyomány. Ez azzal járt, hogy a régiek egyfajta közösségi hálót szöttek a karácsonyi szokásaik által. Most is ilyesmi zajlik, csak sokkal kevesebb spontaneitással: megszervezzük a klubdelutánokat, a szülőknek a műsort... A számvetés-jelleg is hasonló, hiszen megvan a régi szokásokban ugyanúgy, mint a maiakban.

– *Ha már gyerekek és szokások... Engem őszintén lenyűgözött a gyermekek közötti szájhagyomány, amikor felfedeztem, hogy a gyerekeim a kétezres évek elején ugyanazokat a pikáns versikéket mondogatják egymás között az ovisban, amiket mi mormoltunk a hetvenes évek végén a Nyugat-Dunántúlon. Az olyanokra gondolok, amiket nem az óvónőktől tanulnak, például arra, hogy „Petőfi Sándor / gatyába' táncol / felesége bugyiba'...”*

– A nem hivatalos csatornákon terjedő, és csak bizonyos korosztályhoz kötődő versikék a gyerekfolklór fontos elemei. Egészen elképesztő, külön világ ez. Néhány évig gyűjtöttem ezeket a mondókákat, s azt tapasztaltam, hogy az én gyomai gyerekkorom mondókái – vagy azok variánsai – visszaköszönnek a XXI. században: „...megkérdezte, hány óra. / Fél tizenkettő, / számár mind a kettő...”. Közben pedig keletkeztek újjak is, vagy új szöveg fabrikálódott a régi ritmusra. Nálunk még az volt a menő, hogy „Bagdadban ma nagy nap van...”, ez a nyolcvanas években már „Dallasban”-nal kezdődött. A mai gyerekek pedig ugyanezt újabb szöveggel ismerik. Ott van ez a jelenség a folklór és a közköltészet határán, de inkább tartom valódi folklórnak. Tényleg szájhagyomány útján terjed, hiszen a gyerekek nem tudnak még írni-olvasni. Nem „fentről” tanítják nekik, így ez a sajátjuk, s ráadásul rendkívül változatos formákban él és virul. Kárpátaljától Szombathelyig a legkülönbözőbb helyeken gyűjtöttem ilyeneket, s utazásaim során azt láttam, hogy ez külföldön is ugyanígy működik. Voltam is egy nemzetközi konferencián, ahol a ballada és népdal szekciónak ez volt az egyik témája. Akkor csodálkoztam rá, hogy rengeteg kutatót foglalkoztat ez a látásra komolytalan téma. Azt tapasztaltam, hogy ez a „hagyomány”

„Carmina Danubiana Claude Flagellel a Táncháztalálkozón, mellettem mentoráltam, Fafka Júlia a Fölszállott a pávából (2017)”

„Az algériai televízió stúdiójában Zolival és Andris fiunkkal (2019)”

nem ismeri a határokat, a legerősebb elemek jelen vannak – folytonosan alakulva – a világ több pontján is.

– *Visszatérve a nagyvárosi néprajzkutatáshoz...*

– Kedves témám volt a „kismesterek a nagyvárosban” című dokumentációs kísérlet. Abban az időszakban zajlott, mikor a gyárakat, műhelyeket kezdték felszámolni, de még akadt néhány. Frankl Aliona fotóművésszel végiglátogattuk a kis, egyszemélyes üzemeiket. Ő szép és a valóságot sűrítetten ábrázoló fotókat készített, én pedig interjúkat a mesterekkel. Ez tudományos szempontból nem volt „nagy teljesítmény”, de hatalmas élményt adott, mert olyan emberekkel beszélhettem, akik valamit létrehoznak, termelnek egy olyan világban, ahol a termelés egyre messzebbre kerül a hétköznapi élettől. Rajtuk és bennük még érezhető és felismerhető volt az alkotó ember öröme. Még a zsinórgyári főmérnök – aki egyébként érdeklődés híján a saját találmányait csak a fiókjában őrizgette – is azt mondta, hogy számára az a legnagyobb öröm, amikor az utcán szembejön vele a cipőfűző, ami az ő üzemükben készült. Ez a szemlélet sajnos egyre inkább kiszorul az életünkben, s az, ami marad helyette, inkább csak szabadidő eltöltése, semmint ténylegesen hasznos alkotó munka. Egyre kevesebben vannak, akik ilyesmitől meg tudnak élni.

– *Hogyan került képbe a gasztronómia?*

– Ez tulajdonképpen a folkMAGazin-nal fordult komolyra, amikor, évekkel ezelőtt Berán Pityu megkérdezte, hogy nem volna kedvem egy rovathoz. Miért ne? Addig is írtam már, például a hús-véti ételekről egy-egy cikket, ezután ez rendszeresebbé vált. Ez annyira gazdag téma, hogy sosem fogy ki. Ráadásul főzni is szeretek, tehát a gyakorlati része is hangsúlyosan a szemem előtt lebeg. Külföldi útjaimon is mindig odafigyeltem az ottani ételekre és étkezési szokásokra. Ehhez is jó alapot adtak a Szovjetunióban tanulásal töltött egyetemi évek. Akkoriban nemcsak az orosz ételeket, de a Szovjetunió népeinek ételeit is megismerhettem. Lenyűgözött az így megtapasztalt sokszínűség. Ezen a nyomvonalon haladva aztán volt néhány tudományos közleményem is. Például keresztapámról, aki értett a halászléhez ugyanúgy, mint a disznóvágáshoz és -feldolgozáshoz. Róla írtam tudományos cikket, miközben hazatérve – és a világot már más összefüggéseiben szemlélve – rácsodálkozhattam arra, ami gyerekként magától értetődőnek tűnt.

Mostanra már odáig jutott az étkezéssel foglalkozás, hogy a Néprajztudományi Intézetben (ahol 2006 óta dolgozom) néprajzos táplálkozáskutató kolléganőm, Bati Anikó vezetésével egy négyéves projekt keretében a menzák világát vizsgáljuk.

– *Ez elég idegenül hangzik.*

– Vannak bizonyos táplálkozás-élettani teóriák a menzák kapcsán, de azt nem vizsgálja senki, hogy a gyerekek miként viszonyulnak az ételekhez, a tálaláshoz. Pedig ezek nem azok az ízek, amiket otthonról ismernek, hanem olyan fogások, amelyek kívülről és felülről érnek el hozzájuk. Bizonyos szempontból úgy is fogalmazhatunk, hogy „a hatalom belenyúl a gyerekek tányérjába”. Az összes menzareform és a szigorú előírások – miből mennyit és hetente hány-

„Ópusztaszeren, Erikával (2018)”

szor – annyira megkötik az étkeztetők kezét, hogy egyáltalán nincs könnyű dolguk. Ha ehhez hozzávesszük azt, hogy a kisebb konyhákat „kinyírták”, és maradtak a nagy tömegétkeztető vállalatok, akkor látjuk, hogy az étel készítője teljesen eltávolodott a fogyasztójától. Ez pedig egyre távolabb viszi a menzai étkezést attól, hogy az testi-lelki táplálék lehessen. Ma a menza a tápanyag- és kalóriabevitel fetisizálja, s a többi fontos körülmény mintha elillant volna. Mi azért nézzük a menzákat, s azért kérdezzük a gyerekeket és az édesanyákat a családi szokásokról, hogy megtaláljuk azt a pontot, ahonnan emberibbé lehetne tenni a mai, ipariális stílusú étkeztetést.

A kutatásunk egyik helyszíne Csömör, egy olyan település, amelyet korábban nem ismertem, ahogy a Pest környéki szlovákokról sem volt különösebb tudásom. Amióta Csömörré járunk, valósággal beszippantott engem az, amit ott találtunk. Nagyon izgalmas például, hogy ez a település hogyan tudott közösségként túlélni egymás után következő vészidőszakokat. Ráadásul most is érdekes helyzetben vannak, hiszen a Pestről kivándorlók tömege duzzasztja a népességet. Ehhez képest meglepő, hogy most is élő közösség van Csömörön, kezdve a Tót Hagymányaink Házával, folytatva az ott élő németekkel, a virágszönyeggel, a termelői piaccal, a közösséget egyben tartó rendezvényekkel... Akármikor odalátogatok, szinte tapinthatóan érzékelem, hogy ez egy szervesen élő közösség. Csömör például olyan hely, ahol még a szocializmus alatt is az iskolában volt a hittan, és az úrnap virágszönyeges körmenet egyetlen évben sem maradt el. S akkor még nem is beszéltem a viseletekről: ha egy idős asszony kinyitja előttem a szekrényét, én azonnal elolvadok.

– *Mi szűrődik be a saját konyhádba a tudományos és ismeretterjesztő gasztronómiából?*

– Gyakorlatilag minden, hiszen a felmerülő receptek zömét én magam is kipróbálom otthon.

– *De mi az, ami a próbálkozás után is megmarad?*

– Például a köles. Amikor a kölesről írtam [folkMAGazin 2013/6. és 2014/1.], akkor épp volt egy interdiszciplináris konferencia a kölesről. A témához hozzászóltak a táplálkozástudományi szakemberek, a szakácsok, a néprajzosok, a genetikusok és a mezőgazdászok, volt ételkóstoló. Mindez meggyőzött arról, hogy „nekem köll a köles”. Közben Vasváry Ami felkért, hogy a Kossuth rádióban ismeressem a kiskunsági parasztgazda, Csonka János önéletrajzát. Ebben olyan jóízűen írt a szerző a „jó zsíros” köleskásáról, hogy azonnal elkészítettem. Azóta is az egyik kedvenc étel.

Vagy például, amikor Üzbegisztánban voltunk, akkor meg kellett kóstolni a piláfot, amit arrafelé palovnak hívnak, és ebből is született egy cikk [folkMAGazin 2018/6.]. Van egy népszerű üzbég művelődéstörténész-szakács, Sztalik Hankisijev, aki a hagyományos ételeket hagyományos edényekben és módon készíti. Persze modern konyhában, de mégis a régi technológiákra építve. Az ő nyomán haladva készítettem el több ételt is. Persze, tudom, hogy az alapanya-

CSÁNGÓ NÉGY ÉVSZAK

A Berka együttes CD-je

A Berka együttes harmadik lemeze egy csángó kaleidoszkóp. Ha beletekin-tünk, színesen csilognak benne a különböző hangszerezésben, sőt akár kis kórusműben feldolgozott gyűjtések, dallamok. Ezek nemcsak egy egyházi év jeles eseményeit idézik fel, hanem a természet és életünk múlásának legfontosabb állomásait is egyben. A lemezen szereplő tizenkét dal, amelyek a hónapokat szimbolizálják, egy-egy ilyen stáció.

A „Hejszó”-val kezdődő lemez ezen az ösvényen indítja útjára a hallgatót, melynek érdekessége, hogy a régi ősi vallásból származó szövegek és dallam-törödékek fonódnak össze a keresztény hagyománnyal. A farsangi témájú „Böjtelő” és a négyzólamú kórusművé átdolgozott nagybőjti népének, a „Keresztút”-on keresztül jutunk el Krisztus feltámadásához és a természet újjászületését jelképező „Tavaszi szelek”-ig. A fiatalság, a tetterkés erő, az élet küzdelmeihez és viszontagságainak elviseléséhez szükséges energiák öl-tenek testet a gyimesi „Huszáros”-ban. A kora nyári esték illatában egyszer-re érezzük a „Pünkösdi rózsát” és a hön áhitott szerelmet. A nyári hónapok egészen a „Menyekező”-ig kalauzolnak el bennünket, így jutunk el a szim-bolikusan 9. hónapra megszülető „Dzsermek”-ig. Ahogy előrehaladunk az őszben, úgy fordul a tematika az elmúlásba, rajta keresztül válunk szim-bolikusan öregedő testünk rabjává, melyet a „Kövecses víz” és a „Hosszú út-nak pora” testesít meg. Lemezüik pozitív záróakkordja az elmúlásból újjá-születő remény, a „Világnak világa”.

A 2008-ban alakult Berka moldvai csángó táncháza immár tizenkét éve minden második pénteken megtölti a Fonót. Rendszeres vendégek nyári fesztiválokon, táborokban, táncházakban. Munkásságuk eredménye több mint 600 felnőtt és gyerek táncház, ez a harmadik lemezüik. Közreműköd-tek a 2014-ben megjelent „Felsütött a nap az ég” című népzenei karaoké DVD-n, ahol Moldva tájegységét tolmácsolták. A zenekar az elmúlt évek-ben nagy sikerű koncerteket, táncházakat tartott Európa nyolc országában. Koncertjeik alkalmával a repertoárban feltűnik a gyimesi, felcsíki, somogyi muzsika is, de szívesen játszanak középkori muzsikát is.

„Zenekarunk felállása az elmúlt évben sokat alakult, változott. Igyekezzünk a Berka közösség korábbi és jelenlegi aktív tagjaiként őrizni a szakmai tu-dást, zene iránti szeretetet. Ami azonban minden szakmai szempontot fe-lülír zenekarunk filozófiájában, az a zenekaron belüli baráti szálak ápo-lása, családjaik bevonása ebbe a közösségbe, és gyermekeinknek a népzene iránti szeretetünk továbbadása.”

Tóth Dorottya – ének, citera, csörgők; Barna György – hegedű, ének; Bot-lik Dávid – koboz, saz, ének; Endrődi Szabolcs – furulya, kaval, duda, schalmei, ének; Szalai-Gindl János – furulya, kaval, tilinkó, ének; Walch Márton – dob, doromb, darbuka, gardon, ének

Közreműködik: Komáromi Márton – hegedű; Rossa Levente – brácsa; Ra-goncza Nóra – ének; Endrődiné Pásku Veronika – ének

A Berka együttes Csángó négy évszak című albuma (FA 449-2) megvá-sárolható a Fonó weboltjában, a terjesztőknél és a digitális felületeken.

gok különbözősége miatt nem lesz pont olyan, mint az ottani, de ezzel együtt is jók. Nagy kedvencem az oroszoknál tanult vinyegret nevű saláta, ami héjában főtt céklával és főtt répával indul. Ezeket fel kell kockázni – ami külön szertartás! –, az oroszok tesznek bele zöldborsót, amit én el szoktam hagyni, s aztán mehet bele a hagyma és a kovászos uborka. Persze, itt jönnek a különbségek, hiszen nálunk nem olyan a kovászos uborka, mint náluk. Meg kell sózni, aztán jöhet egy kevés ecet és sok olaj. Elképesztően finom. Néha még felkockázott almát is szoktam tenni bele.

– *Mostanában a Dankó Rádió hullámbosszán is felhangzol hétfőn-ként...*

– Régebben sokszor megkerestek, hogy beszéljek a népszokásokról, aztán valahogy ez rajtam ragadt. Ebben a nagy tudású Tátrai Zsuzsa a szaktekinél, de, amikor ő nem ért rá, akkor gyakran engem kér-deztek. A másik a Dankó Rádió ötperces „Tudta-e?” című, naponta jelentkező népzenei szótára. Eszembe jutott, milyen jó lenne min-den hét kezdetén öt percet áldozni arra, hogy tudatosítsuk, hol is tartunk éppen az évben, mi az, ami az elkövetkezendő hetet külön-legessé, egyedivé teszi. Ezzel ritmust vihetünk a hétköznapokba. Is-merős dolgokról vagy éppen különleges szokásokról hallhatnak az érdeklődők. Rádiásként olyan dalok, zenék is terítékre kerülhetnek, amelyek kevésbé ismertek.

Egyébként a népzenei szótárt 2017-ben Sebő kezdte csinálni, az-tán Kiss Feri is beszállt, s mert sok munkával jár, örömmel fogad-ták, hogy heti egy adást átvállalok. Persze, ez is nagy munka, akkor is, ha az eredmény csak öt perc. Egy-egy téma kapcsán ugyanis fel-gyűjtöm az összes elérhető információt, és az így létre jövő hatalmas korpuszból válogatok. Rengeteget tanulok, és rá-rányílik a szemem olyan ismeretekre és összefüggésekre, amelyek korábban elkerülték a figyelmemet. Ebben az évben egyébként a sorozat hétfői adásai – az NKA Halmos Béla Program jóvoltából – már videóváltozatban is megjelennek a Dankó Rádió Facebook oldalán és a Nava-gyűjteményben is elérhetők (https://nava.hu/coll/jeles_napok).

– *Min dolgozol most?*

– Több tanulmányt is meg kell írnom. Az angyalföldi OTI-telepről szól az egyik. Ez egy 751 családi, iker- vagy sorházban elhelyezett la-kásból álló kertvárosi telep, amit a népi építészeti jegyében terveztek és építettek 1943–44-ben. Horthy Miklós Kertvárosnak nevezték el a kormányzó tiszteletére. A telepről már megjelent egy kötet a szer-kesztésben más szerzőtársakkal együtt (*Falu a városban*. L. Har-mattan, 2012). Most egy korábbi konferencia és a most megjelenő tanulmánykötet kapcsán elsősorban az foglalkoztat, hogy az 1960–70-es években elterjedt kockaházak és a telepen épült hasonló, de jóval változatosabb ház- és lakástípusok között milyen kapcsolódá-si pontok, illetve különbségek fedezhetők fel az alaprajz és a lakás-használat tekintetében.

– *Kockaház alatt azt értjük, ami a népnyelvben a Kádár-kocka?*

– Igen, de azért azt érdemes tudni, hogy ez a háztípus jóval régebbi, mint amit az elnevezés sugall. Esetünkben ez azért érdekes, mert a lakók ezeket a házakat készen kapták, így meg lehet vizsgálni, hogy miként tudták belakni, birtokba venni, mennyire voltak alkalma-sak az életre, miként alakultak át régebben, s hogyan alakítják át őket mostanában.

A másik megírandó tanulmány a Néprajztudományi Intézet ál-tal szervezett „A néprajztudomány helyzete és jövője” konferencia-sorozat keretében „A néprajztudományi alapkutató és hasznosítá-sa” című, negyedik tanácskozásán tartott előadásom írásos változa-ta lesz. A konferencián arról beszéltem, hogy miként hasznosulnak a néprajztudomány eredményei a mai népzeneben és a néptáncban. E téma nyilván a *folkMAGazin* olvasói számára is tanulsággal szolgálhat majd.

Grozdits Károly

Mi lesz veled, Zoboralja?

Tóth Klára emlékére

„Ha majdan átfutottam
Göröngyös útamat,
S hova fáradtan érek,
A sír nyugalmat ad:

Márványszobor helyébe,
Ha fennmarad nevem,
Eszméim győzedelme
Legyen emlékjelem.

S ha majd kijötök néha
S megálltok síromon,
Zengjétek el a legszebb
Dalt néma hantomon.

Magyar dalt, lelkesítőt,
Melynél a szív dobog,
Tán halva is megértem,
S keblem hevülni fog. [...]”
(Eötvös József: Végrendelet)

2014-ben kelt, fenti című írásomat aktualizálva szeretném megismételni, mai gondolataimmal kiegészítve. Azért vagyok kénytelen ezt a kérdést újra feltenni, mert aki a lelke, mozgatója volt a zoboraljai magyarok megmaradásának, kultúrájának, május tizenhetedikén eltávozott az élők sorából. Azt is mondhatnánk, hogy a rengeteg munka is hozzájárult korai halálához. Tóth Kláráról van szó, a Magyar Közösség Pártja nyitrai járási titkáráról, a Csevadok Nyitrai Területi Választmányának alelnökéről, nagycétényi önkormányzati képviselőről. Lehetne tovább sorolni funkcióit, de érdemei azokban az emberi kapcsolatokban teljesedtek ki, amelyeket a magyarság megőrzéséért létesített. Szervezte a magyar kutatók, előadók meghívását vidékükre. Elkísérte magyarországi szereplésükre a népdalénekeseket, csoportokat. Felfigyelt fiatal tehetségekre, segítette őket kiteljesedésükben. Előteremtette az anyagiakat mindenre, ami a magyarság megmaradását szolgálta. A térség egyik legfontosabb magyar eseményének tartott Generációk Találkozójának is fő mozgatója volt. Megrendítően szép sikere volt a magyar vers-lánc létrehozásában. (A magyarokról szóló versekből alkotott levélhez bárki csatlakozhatott, egy-egy újabb költemény továbbküldésével.) Betegségét fokozta a februári parlamenti választásokra való készülődés, s bekövetkezett összeomlása. A koronavírus okozta egészségügyi gondok szomszédainkat sem kímélték... Klári – két hónappal ötvenedik születésnapja után – meghalt. Nagy ürt okozott – családján kívül – az egész zoboraljai magyarságnak.

*

Ha valahol Zoboralját hallom emlegetni, melegség önti el a lelkemet. Melegség, mert ott voltak a nagyok, Kodály, Manga, Vikár, Vass Lajos, Ág Tibor, Morvay Judit és sokan mások. Aki egyszer arra jár, megfogja valami varázs, az ízes beszéd, a gyönyörű népdalok, a szokások, viselet stb.

Mégis, az öröm mellett valami szomorúság, valami aggodalom is megcsapja az

embert, mert mindig kevesebben vannak, fogy a magyar, már néhány faluban csak a népdalcsoport őrzi a nyelvet, a gyerekek már egyáltalán nem. Ilyen például a világ egyik legszebb népdala, az *A csitári hegyek* alatt szülőhelye, Csitár is.

De hol is van ez a magyarságunkat valaha igen gazdagon őrző hely földrajzilag? Nyitra mellett, a Zobor- és a Gimes-hegy aljában lévő magyar településcsoport megjelölésére szolgáló tájegység neve. Sajnos, bizonytalanság mutatkozik nevének helyesírásában is, mivel a Magyar Néprajzi Lexikon sem konzekvens, még az azonos szócikken belül sem, de egyéb források is különböznek az írásmód tekintetében, ahol a Zoboralját így, viszont a szinonimáját, a Zobor-vidéket hol így, hol úgy írják. Én maradok ennél a kétféle írásmódnál, a „tájegység” és az általuk, továbbá a kutatók többsége által használt írásmódnak megfelelően. Meg kell azonban jegyezni, hogy néhány gyűjtő, illetve szerző a Zobor-vidék alatt sokkal tágabb területet ért, míg a Zoboralja alatt csupán a Zobor-hegy tövét (például dr. Manga János).

Tulajdonképpen, az elnevezés az 587 méter magas Zobor-heggyel összefüggésben alakult ki, amely, valószínűleg elsődlegesen remeték gyülekezőhelyére, majd szerzetesek ittlétére vonatkozott. 896-ban már szerepe volt a honfoglalásban, amelyet azután 1000 év múlva egy emléktoronnyal jelöltek, ünnepeltek meg. Sajnos, ezt a sokféle emlékünket szimbolizáló alkotást, 1921. február 9-én felrobbantották, csak egy torzó maradt, ahogy Munkácsin is.

De térjünk rá a honfoglaláskorrig visszanyúló magyarság sorsára, akik azonban már a XVIII. századtól elszigetelődtek, és sajátos életet, változást, illetve az utóbbi időben – létszámuk tekintetében – csökkenést mutatnak.

Régen 23 települést vallottak Zoboraljának, ma már csupán 13-at tartanak annak, de a szlávokkal való rétegződés –

természetesen – ezekben is megtalálható. Alsóbodok, Béd, Csitár, Egerszeg, Gerencsér, Geszte, Gimes, Kolón, Menyhe, Pográny, Vicsápapáti, Zsére és Barslédec, noha ez utóbbiban már egészen más kulturális sajátosságokat mutató elemeket is fellelhetünk, például teljesen elűtő, a többi zoboraljai falvakban lakóktól, a viseletük. Magyar és szlovák lakosainak száma, ugyancsak érdekesen, ha patetikusan fejezném ki magam, azt mondanám, drámaian alakult. Kiragadva például Vicsápapátit, Kodály 1913-ban azt ír-

folkMAGazin

LELŐHELYEK

TÁNCHÁZ ALAPÍTVÁNY

FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG

1011 Budapest,

Szilágyi Dezső tér 6. I. em.

Tel.: (1)-214-3521

Interneten megrendelhető a

www.folkmagazin.hu oldalon

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA

1137 Budapest, Katona József u. 21.

Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA

1061 Budapest, Andrássy út 45.

Tel.: (1)-322-1645

KALÁKA ZENEBOLT

Bp., V. ker., Deák Ferenc tér 4.

Tel.: (1)-267-5331

A FOLK

1074 Budapest, Dohány u. 84.

Tel.: (1)-351-3341

ja, hogy 1226 magyar lakosa volt és 113 tót. Az 1991-es népszámlálásnál 2159-en vallották magukat szlováknak és 171-en magyarnak, 2001-ben pedig ez az arány a következő képet mutatja: 1959 szlovák, 145 fő a magyar.

Mi a helyzet ma? Egyre kevesebben íratják be gyermekeiket a magyar iskolákba. Miért? Talán mert nehezebb a továbbtanulás, nehezebb bejutni azokba az oktatási intézményekbe, amelyet élethivatásnak választanának? Lehet. A vegyes házasságok esetében is, a legtöbbször a magyar nyelv hátrányára alakul a gyermekek nevelése. Pedig, csak előnye származhat annak, aki két nyelv tanulásával nő fel, nagyobb lehetőséget kap az élettől a megfelelő választásra.

Visszatérve a zoboraljaiak történetére, lakóhelyeik nyelvszigetekké alakultak, ennek köszönhetően számos ősi sajátosságot, archaikus vonást őriztek meg, egészen napjainkig. Tisztelet és főhajtás azok felé, akik foggal, körömmel küzdenek a megmaradásért, a magyar kultúra megőrzéséért.

De nézzük meg, mik is azok az értékek, azok a zenei, történelmi események, amelyeket ezek a csodálatos emberek őriznek! Mik azok, amiket átmentettek az ókorból, milyen módon maradt meg a „sötét” középkoron át az az ív, amely összeköti a múltat a jelennel? Az európai zene alapjai, kimutathatóan az ún. „civilizáció bölcsőjében”, azaz a mai Görögországban keletkeztek, tehát az ókorban. Nagyon fontos változást jelentett a VI. században I. Gergely pápa munkája, aki összegyűjtötte a mediterrán övben a dallamokat és papírra rögzítette, rendezte azokat. E dallamok eredete tehát, még az ókorba nyúlik vissza, és különböző vallásokhoz való kötődés mutatható ki bennük, például görög, zsidó stb. Roppant érdekes megfigyelni, hogy kötik össze az évszázadokat, sőt évezredek a dallamok, miközben a szövegek esetleg aktualizálódnak, netán funkciót váltanak.

Gondoljuk csak át például a zoboraljai *A virágok vetélkedése* (Alsóbodok) című, vagy a *Magos a rutafa* (Pográny) kezdetű, Szent Iván-napi szokásdallban szereplő

Tóth Klára
(1970–2020)

Görög Ilona vajon ki is lehetett? Minden bizonnyal Szép Heléna története lopózott be a zenei köztudatba, s itt és más magyar nyelvű területen, már Magyar Ilona lett belőle. Kodály *Székelyfonó* című alkotásában is találkozunk vele. Ókor, középkor, új s a legújabb kor, hiszen a mai napig éneklük a szokások között. Tehát a mediterrán vidéken összegyűjtött gregorián dallamok belekerültek a szertartásokba, szokásokba, mégpedig a Zoboralján maradtak meg legtisztábban ezek a régi, egyházi funkciót betöltő értékek, amelyekben megtalálhatók ma is mind a zenei, mind az egyházi célt szolgáló elemek. (Megjegyzem, hogy Rédén – Komárom megyében – is találtam egy gyönyörű gregorián dallammagra épült István-napi köszöntőt. A pilisszántói archaikus szlovák dallamok pedig a liturgiákban is szembe tűnők voltak, még 30 évvel ezelőtt is.)

De badarság lenne azt hinni, hogy csak a gregorián maradt meg a zenei emlékek között. Föllelhetők például a siratókban cseremiszt, votják vonások is. Az öltözékek egyenes vonalában, tarkaságában is megtaláljuk az ősi, a régi maradványokat.

Visszatérve a Zoboraljára, nem csoda hát, hogy Kodály Zoltán legkedvesebb gyűjtőterülete volt ez az örökségben oly gazdag vidék. Az sem véletlen, hogy a Székelyföldre is bekomponált két, e

tájról előkerült népdalt, a már korábban említett *A csitári hegyek alatt* és *A malomnak nincsen köve* kezdetűeket. (Hadd jegyezzem meg, hogy a rendezvényeket újabban az előbbivel zárják, felállva énekelik, a Zoboralja himnuszának titulálva.)

Arra sajnos nem megfelelő egy rövid cikk, hogy az összes szokást végigjárjuk, amely megtalálható még ezen a vidéken, csak a legfontosabbakat, legélénkebben megmaradtakat szeretném röviden ismertetni.

Dr. Manga János palócföldi írásai-ból, talán a legrészletezőbbek a menyhei tanulmányok, köztük az egyik *Szent Iván-nap*, azaz a nyári napforduló, június 24-e megünneplésének leírása. (Ilyen polihistor, mint ő, azóta sincs, mert a Palócföld mellett a magyar, német, szlovák népzene is tökéletes ismerője volt, a tárgyi emlékekről és az emberek lelkéről már ne is beszéljünk. Tisztelet százszor is emlékének! Sajnos, a fiatalok már semmit sem tudnak róla. Bocsánat a kitérőért!)

Június 24-e, a XVIII. század második feléig parancsolt ünnep volt. Előestéjén a fiatalság meggyújtotta a „szentiváni tüzet”, amelyet azután egyik helyen a fiúknak, máshol a lányoknak kellett átugrani, de az is előfordult, hogy párosával tették ezt meg. Máris visszaceppentünk a középkorba, amelyből a büntelenség bizonyítása, a tűzön járás megmaradt. Az ugrás az éneklés során történt, sikerének mágiikus jelentőséget tulajdonítottak, valamelyest tulajdonítanak ma is. Ilyenkor jóstoltak a házasodásra, férjhezmenetelre, gyermekáldásra vonatkozóan is. Különböző gyógynövények égetésével tették még színesebbé, érdekesebbé, sőt a betegség vagy akár a sárkányok elleni védekezés eszközüvé, ezeket a Szent Iván-napi szokásokat. Tűzre vetették például az ökörfarkkórót, orgonaágot, bodzát, különböző ürömféléket stb. Tehát ötvöződtek a pogány kori szokások az új hit elemeivel, zenéjével.

Őrzik ma is a gyönyörű dallamokat, és azok új életet nyertek a népzenei, népdalos találkozók, versenyeken. Szerencse, hogy volt Kodályunk, Bartókunk, Mangánk és a többi gyűjtő, akik őket követték. Ezzel nemcsak kimentették a feledés homályából és megőrizték értékeinket, hanem felszínre hozva, ismét beépülhettek az emberi életbe.

A másik nagyon élő, múltat őrző hagyomány, a *zoboralji lakodalmas*. Legalább öt alkalommal készült videó- vagy tv-felvétel róla, szerencsére. Noha maga a lakodalom menete, a gerince majdnem egyforma a különböző településeken, mégis,

Felhasznált irodalom:

- Magyar Néprajzi Lexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
Kiss Lajos: *Földrajzi Nevek Etimológiai Szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.
Dr. Manga János: *A nyári ünnepkör szokásai Menyhén*. *Etnographia*, 1941. 189-217.
Liszka József és Nagy Myrtil: *Nyitra vidéki népballadák (Arany A. László hagyatékából)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2009.
Méry Margit: *Szlovákiai magyar parasztviseletek*. Clara Desing Studio, Bratislava, 2002.
Maga György: *Nyitra-vidék évszázadai. Magánkiadás, nyomda: Cart Print s.r.o., 2008.*
Ifj. Csámpai Ottó: *A Zobor-hegyi ezredéves emlékmű*. Heraldika Kiadó, Budapest, 2011.

Hangszerek, Tokok, Kellékek, Javítás

Népzenei CD-k teljes választéka ÓVODÁKNAK, ISKOLÁKNAK KEDVEZMÉNY

Cím: Budapest VII., Dohány u. 84.
Béjárt az Almássy utca felől

telefon/fax: 351-3341,
Mobil: 06/30 954-9903, 06/30 399-5042

E-mail és Web Site:
pro@t-email.hu, <http://www.afolk.hu>

Nyitva tartás:
hétfőtől csütörtökig: 10:00-17:30,
pénteken: 10:00-17:00

nagyon értékesek a kisebb zenei vagy szövegi variánsok, amelyeket minden helységben megtalálhatunk. Az egyik legszebb ének az ún. *pártasirató*, amelyben ugyancsak a 600-as évek végén I. Gergely pápa által összegyűjtött dallam él tovább, és köti össze az ókort, a középkort, a reneszánszot a mával. Őrzi a történelem azon szomorú emlékét, amikor lányainkat a török rabságba ejtette, s nem a megtalált kedvvel várt rá a boldogság, hanem ki tudja, hol kellett a tisztaság szimbólumát, a pártát elveszteni, esetleg a tengerbe dobni (*Párta, párta, búra hajló pártá...*). Külön elemzés tárgya lenne az a sok nyelvészeti érdekesség, hogy például a toldalékolásban nincs hangrendi illeszkedés, jelen példánkban sem „búra”, hanem eredetileg „búre” hangzik el, vagy például a palatalizációk: -ni= -nyi stb.

A lakodalmi szokások zárásaként ismert (ma már kevésbé), az ún. *hajnalégetés*. Ez tulajdonképpen azt jelentette, hogy hajnalban a völgyéyes házhoz ment a lakodalmas nép, és ott a kertben szalma zsuppokból tüzet gyújtottak, s azt énekszó mellett mulatozva körültáncolták. Persze ez, mint a nyári napforduló tűzugrási szokása is, minden bizonnyal a pogány kori tüzzel, szerelemmel kapcsolatos ünnepek maradványa. És akkor még nem beszélünk a *farsangról, téltemető, tavaszköszöntő szokásokról, kiszehajtás, villözés* stb.

Természetesen saját környezetünkben is részt vesznek a zaboraljaiak például a „*Biborpiros szép rózsá*” vagy a „*Tavaszi szél...*” elnevezésű vetélkedőkön. Nagyon gondos szervezést igénylő három napot jelent mindig a „*Generációk találkozása*”. Maga a látvány is impozáns, hiszen a vidék összes viseletéről képet kapunk, a népdalok bemutatása mellett nem maradhat el egy-egy ilyen alkalommal az igazi gulyásfőző verseny sem.

A zaboraljai népdalkörök rendszeresen átjárnak a KÓTA (Magyar Kórusok Zenekarok és Népzenei Együttesek Szövetsége), valamint a Vass Lajos Népzenei Szövetség kétévenkénti ciklusokban zajló versenyekre. Éveken át megjelentek az augusztus 20-i körmenetek, amit összeköttek egy-egy szerepléssel a Magyar Me-

zőgazdasági Múzeumban. A *ZeneSzó*-ban például az egyik alkalommal ez jelent meg egy ilyen szereplésük alkalmával: „Megható volt, ahogy a remek akusztikájú aulában felálltak a lépcsőre, s a szépen hímzett zászlójukkal, ruhájukkal hirdették falujukat. Minden népdalkör egy külön műsort adott, majd a végén egy remek lakodalmast hallhattunk (persze, csak jelzésértékű hosszúságban)... A közönség végtelenül hálás volt. Külföldről éppen odalátogató hazánk fiaiból néhányan, végigkönyveztek a meghatottságtól e szép műsort.”

Szólni kell egy érdekességről, egy felbecsülhetetlen értékről. Megjelent a *Nyitra vidéki népballadák* (Arany A. László *hagyatékából*), a gyűjtő születésének 100. évfordulóján. Az albumszerű kötetet Liszka József és Nagy Myrtil szerkesztette, a Fórum Kisebbségkutató Intézetének kiadásában, 2009-ben. Nem „csupán” a tájegység népballadait találjuk meg a gyönyörű kiadványban, hanem az építészetről, lakberendezésről, viseletről, a paraszti munkák menetéről is gazdag ismereteket szerezhünk.

Mindezekből következik, hogy éppen a zaboraljaiak őrzik talán a legjobban, ősi magyarságukat. Nem lehet felsorolni mindazokat, akik sokat tesznek azért, hogy értékeik, értékeink megmaradjanak, ám mégis, álljon itt az általam ismert három név, akik nélkül nem lehet összejövetel, nem lehet magyar szokásokat, hagyományokat őrző ünnep; Tóth Klára, Tóth Borbála és Ladányi Lajos (funkciójuk megjelölése nélkül, bocsánat!). Az a 15 év, amelyben volt szerencsém több alkalommal bekapcsolódni Zaboralja kulturális életébe, erről győzött meg. Ők azok, akik elkísérnek egy-egy csoportot a szereplésekre, cserelátogatásokra, például Tallyára, Kecskemétre, Kartalra, Bogácsra, Tatabányára, a Csutorás Táborba vagy éppen egy kirándulásra, amikor Ópusztaszeren kívánják a Zobor-hegyet látni a Feszty-körképen. Figyelemmel kísérik és szponzorálják a könyvek, hanghordozók megjelenését, diákorhont építenek a magyar iskolásoknak és így tovább.

A címben felvetett kérdésem marad szónoki, mert a választ én sem tudom, de ami nálam természetes, bízom azokban a nem is mindig apró jelekben, amelyek optimizmussal tölthetik el az aggódókat. Meg akarnak maradni, s ebben segíteni kell őket. Figyeljünk rájuk, mert ezek az emberek megérdemlik, és ezzel tulajdonképpen velük együtt, mindannyiunk ősi kincseit őrzük.

Gerzanicz Magdolna

EGYÜTTESVEZETŐT KERES

A PÉCSI MECSEK TÁNCEGYÜTTES

Táncolni szeretnénk. Néptáncot. Tanulni szeretnénk. Néptáncot. Fejlődni szeretnénk. A néptáncban. Egy 65 éves együttes tagjai vagyunk, és épp a jubileumi műsorra készülünk. Sok minden van már mögöttünk: megannyi siker az autentikus vonalon és a táncszínházba is elég eredményes volt a belekóstolásunk (Bognár Józsi számai közül talán Te is láttál néhányat: Lift, Szorító, Tóték, Pulpitus, Kockázatok és mellékhatások). Most épp együttesvezetőket keresünk.

Olyat...

...akinek van, vagy a közeljövőben lesz szakirányú képzése,

...aki szívesen költözne Pécsre,

...aki szívvel, lélekkel adná át tudását csapatunknak.

Ajánlani tudunk...

...egy szolgálati lakást, nagyon alacsony fenntartási költséggel,

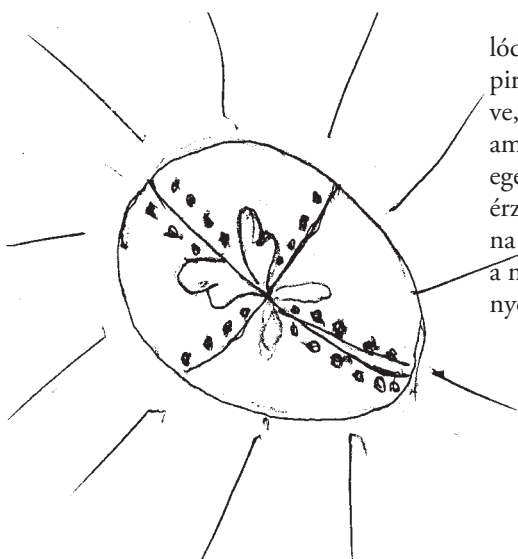
...néptáncoktatói állást művészeti iskolában, és egyéb társszervezeteinknél,

...a Mecsek Táncegyüttes vezetését.

Ha szívesen dolgoznál, vagy esetleg pároddal együtt dolgoznátok velünk, várjuk jelentkezésed az alábbi elérhetőségek valamelyikén!

Szabó Sándor, a Mecsek Táncegyüttes Egyesület elnöke
E-mail: szabo3sador@gmail.com; telefon: 0620/366-6844

Lőrincz Gergely írásai és rajzai

HUSÉT LÁPINTÁVAL

Úgy süt a tavaszi nap, mintha ő egyedül kéne széppé varázsolja ezt a szent, nagy napot. Pedig mindenhogy az volna: szent, nagy ünnep, Husét. Dicsírtessék a feltámadott nagy szeretet: Kritsztus!

Albét az udvaron áll. Végre lejárt a böt tennap, feltámadáskor. Most, jót reggelizve, teli hasval engedi, hogy az arcába süssön a nap. Húshagyó keddtől semmiféle zsíros nem járt a szájába, de szeredán s pénteken még tejfélék se, mert az es zsíros. Most, hogy ott áll, nagyobb legénnek érzi magát, mint amekkora. Legénke ő azért, 14 esztendő. Az idén ma húzta fel először a kikönyörgött új pár csizmáját. Van ugyan csizmája, de az imá a fótózó susztert többször látta.

Kacagás, zsvaj van a kapun küjel. Valaki még szájhúzó mozsikával es segít a lármanak. A legények eppe az ők házik elé csinyálták a lápintát, s kicsit arrább a cserkabolát.

Albét nem akar kimenni veres tojás nélkül. Mielőtt rászánná magát, hogy kérjen az anyjától, elnézi a kapu mellett foltokba nyíló tulipánokat. Halován rózsaszínű az egyik, azt nézi. Minnél tovább nézi, annál inkább egy arcocska-formát kap a virág, s egy név csilingelése kezdi borzasztóan fájdtani az egész emberkét. „Istenkém” – sóhajtja –, „hogy tud valami úgy fájni, s olyan jól esni egyszerre?” Szétfolyik benne a két érzés, mint a dránicás házacskák tetején a napsütés s a málécskát főző kémények nyílásából kiszűrődő szegénység.

Márka! Ahogy a sóhajtás névvé formálódik, ez a név színt is kezd kapni: halován pirost egy kicsi csodálatos sárgával vigyítve, amitől valami túlvilági zsongást érez, ami igen bizsergeti a szívét. Akaratlanul is egészen hatalmába keríti ez az érzés. Úgy érzi, elmegy minden ereje. Legjobb volna lerogyni s engedni, hogy magába szívja a meleg föld, vagy felszippantsa ez a gyönyörű napsütés. Biztos, hogy ő es itt van a

többi lejánka közt. Istenkém! Be szép tud lenni! Nincs az a csengettyű, amelyik ne szégyellné el magát, ha ő elkezd kacagni. Úgy tud menni, mintha a papucs a s a poros, sáros út közt egy kicsi levegő volna örökké. De ne es próbálja bémocskolni ezt az ártatlan virágocskát semmi!

– Te mitöte játszódol cüveket? – rontotta el a bátyja odavetett kérdése ezt az édes-bús ábrándozást.

Nem méltatta válasza, csak befordult a szobába, ahol az anyja oldalra hajtott fejével, nagy tisztelettel vette le a takargatót a reggeli mise alatt megszentelt kókonyáról. Lassan, egyenként rakta ki a karbeli kasocskából a kókonyával együtt megszentelt darab sonkát, kolbászt, pár gerezd fokhagymát, kicsi sót, s a veres tojásokat. Veres céklával vegyített, reszelt tormát hozott az egészhez, így készítve elé e húsvéti szenteltből álló ebédet.

– Anya! Elvehetek-e vaj két veres tojást? Fel akarok én es ülni a lápintára, s csak azért hagyják, vaj almáért.

Alig mondta ki s máris sorakozott bé vagy három kopasz fejű, tarisnyás gyermek. Nem látható jelre, egyszerre kezdték mondani:

– Én kicsike vagyok, veres tojást várok, s avval elébb állok. Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Így, piros tojással felfegyverkezve fordult ki Albét is a gyerekekkel együtt a szobából. Át a szépen kifaragott kicsi kapucskán. Ahogy kiért, mindjárt a Márrika pettyes rokolyacskáját kereste naptól hunyorgó szemekkel. Ott van! Gyémánt a sok más, színes drágakő rokolyacska közt. Keszkenyő van a kezibe. Két gicába font haja elől simul reja domborodó mejjecs-kéjire. „Csak eccer simíthatnék végig rajtuk! Nem es tudom, mit megadnék azért.” Szívet s torkoterősítő közsörülés után Márrika felé küldte az új csizmáit.

– Márrika szüvem! Fel mernél-e ülni velem a hintára? Gyere, hintázzunk ketten egyet! – mondta magabiztosságot erőltetve, pedig torkában érezte a szívet.

Sokkal erősebben kezdett sütni a nap, mikor a leányka, kicsit lehajtott fejjel reá emelte azokat a szívet szorító, szép szemecit, s ártatlan kacéran vetette oda:

– Én imá kicsit nagyobb legényekkel es ültem hintán, mind amelyen te vagy.

– Ne, te ne! – emelkedett keményebbre a legénke hangja. – S vajon ki lenne az? Tám csak nem az a facsi Antika Márton? Met én attól százszor derekabb legénnek tartom magamot – nézett akaratlanul is a kisuvickolt csizmáira. – Bár megdörgölte-e az orrát, még mielőtt legyeskedni kezdett körülöttd?

– Csak meg ne ártson az a nagyzolás! Be böcs valaki! – csipett a leányka nyelvecskéje egyet rajta.

– No! Jössz-e, vaj vigyem Regyinacskát?

– Jó-jó, menyek, de csak azért, hogy lássad: egy cseppet se félek tőled! – pedig megszeppent, mikor a másik leányka nevét hallotta a fiú szájából, s a szíve sokkal gyorsabban emelgette a baloldalon lelógó hajfonatot.

Jövőt sejtő alázatossággal mozdult Albét után, a hinta felé, ahol mindjárt gazdát cserélt a két mosolygó piros tojás. Az egyik írott volt, kakastarás mintázattal, mert az ilyen szép tojásért Bot Emre hosszabb ideig engedte a hintázást. Emre volt megbízva, hogy a szórakozás mellett hasznót is hozzon a lápinta. Emellett arra is kellett nézzen, hogy a vigyázatlan gyerekeket távol tartsa a hintától, mert veszélyes, ha futkározó kisgyerek a lengő palló elé kerül.

Dagadó szívvel lépett Albét a pallóra, szorosan a rúd mellé, helyet hagyva Márikának, aki bizalommal ült szembe a fiúval. Így bizony a legényke csizmái a két combja közé kerültek. Albét tenyerébe köpött, bátorsággal szorította meg a rudat, amíg Emre megadta az első, a hintázáshoz szükséges lökéseket. Állásból leguggolva, húzva s guggolásból felállva, lökve a pallót, mind magasabbra repültek, amit a leányka hajfonatai, magasra emelkedései is igazoltak. Albét úgy érzi, hogy Márrika szívéből most rúgja ki Antika Márton képét. Rúg még párat, hogy Marcit végkép elintézzze, pedig ő is kezd félni, mert mielőtt lefelé indulna a palló, mindig megáll rövid időre a lélegzetüket is megállítva. Repülnek. Ketten! A kislány combjainak szorításától jóleső érzés kúszik fel a fiú ágyéka tájára. Tetszik neki, hogy ezen a rátarti, csípős nyelvű leánkán most ő uralkodik. A leányka pedig, ha az érzéseit szavakba öntené, valahogy így hangzana: „Olyant érzek, mint amelyik madárka most repül először szédítő magasan. De ugyanakkor olyan is, mint ha ez az erőszakos, erőskezű legénke csórén, pihegő madárkaként tartana a markában.”

– No! Elég vót ennyi egy kotlott tojásért! – kiáltja oda Emre, elrontva az idillt.

Mikor – egy kicsit szédülve – leszállnak, duzzogó arccal mondja a lány:

– Haragszom reád, amétt úgy megesztettél – de a csillogó szemében egy kis csodálat van, s az az érzés sejlik benne, hogy ebből biza nehán esztendő múlva igazi, medvével es megküzdő legén lesz.

Hol van már Antika Márton?! Valahol a hintán maradt.

*

LEJÁNLOPÁS

– Ne fé', jó lesz, ha Bódizsárhoz mensz férhez! Egyedülvaló legén. Van vaj hús fálcsa földjik. Lesz, amit a tejbe aprítsatok. Nem kell örökké főjön a fejed, hogy hónap mit főzzek, mivel dugjam bé a gyermekek száját? Ugyan biza mit vársz attól a kódus forma Ambarustól? Az tetszik neked rajta, hogy a füle tartja a ka-

lapját, olyan szépen félre tudja tenni? No, abból osztá' nem lesz vacsara! Nem mondom, szép legén, de csak abból nem lehet megélni.

Ilyenformán ostorozta az anya a mereven egy sarokba néző, szepegő leányt, akinek duplán fáj, amikor az anyja szapult a szeretett legényt. Csendesesen, félve próbált ellenkezni, bár tudta, hogy azzal még jobban felbőszíti az anyját:

– De, anya! Mit csináljak, ha Ambarust szeretem?! Se testem, se lelkem nem kívánja Bódizsárt.

– Szeretem, szeretem... Üdővel majd megszereted őt es. Mü es úgy kerültünk esze apáddal, s még mindig együtt vagyunk. Csupán csak szerelemből nem lehet megélni, édes leánkám – próbált bölcs lenni a sokat nélkülözött anya. – Hidd meg, hogy mü nem akarunk rosszat neked! Látod, hogy apád es hogy megkötötte magát. Ambarusról hallani se akar. Azt mondta, inkább darabokra vág, mint hogy hezza adjon. Tudod, melyen hirtelen haragú. Ne es próbáld meg vele ellenkezni!

Nyílt az ajtó, s konok embert sejtető, határozott lépések hozták be a család fejét.

– Tám tük ecetet ittatok, hogy elyen savanyán vagytok ketten két felé?

– Úgy es lehetne mondani – mondta ézengéstől tartva az anya. – Öppe a férjhez menésről szólunk, de ez a leján es – úgy látom – kendhez ütött. Olyan akaratos. Hallani se akar arról, hogy Bódizsárhoz menjen. Neki mindenáron Ambarus kell. Amellett akar kódus lenni.

– Bódihoz mensz, punktum! S többet egy szót se akarok erről hallani! – mondta az apa minden családfői tekintélyével.

– Nem kódusnak növeltelek, ha más-képpen es lehet.

Ezzel aztán úgy tette az ágyra a kalapját, mint aki pontot tesz az örök igazság végére. Az ezután következő rövid csend olyan volt, mint a villámlás utáni. Ezzel az asztalon váró vacsora felé fordult. Azt már nem látta, hogy e súlyos, ellentmondást nem tűró szavak a leány arcára konok elhatározást merevítettek.

A falu egy másik, szegényes, de rendben tartott, tiszta házában apa és fia között folyt ezalatt a sorsdöntő beszélgetés. A fiút egy nagy elhatározás merevítette felkiáltójel formába. Az apa homlokát támasztva ült az asztal mellett.

– Neked kell tudni, fiam! Te élsz vele. De azt es kell tudd, hogyha két semmit esszetiesünk, abból se lesz más, mint semmi. Vóna itt neked más, kicsitt módosabb es, aki szüvesen férhez menne hezzád. A Szócs-Lázár Ferenc bád leányáról beszél-

getek. Nem öppe szegén, s elég dógos es. Erdemes meggondolni.

– Nem, apa! Nem s kész! Hogy én egész életembe' azt a savószinyű, síróforma szemeit nézzem, aval a vékon, formátlan lábaival s hegyes hasacsájával?! Hát nem! Nincs annyi földje Ferenc bámnak. Inkább dógozok életem végiig, reggeltől estig. Vírócskával még eke elé es fogatnám magam, de a Ferenc báb Regyinája nem kell. Én Vírócskát szeretem. Vele a szegénység es többet ér, minthogy a Szócs-Lázár szógája legyek. Tudom, hogy Vírót Bódi-nak ígyérték. Erőnek ereivel neki akarják adni, de mü Víróval imá megbeszéltek, hogy ha muszáj, há megszökünk. Ellopom! Az egyik barátomval imá meg es beszétem. Csak azt várja, hogy szóljak, mikor jöjjön. Jó lovai vannak. Azt es tudom ki fogad bé. Kend erről nem kell tudjon semmit!

– Hát, édes fiam! Csináld, ahogy gondold. Látom, hogy hejába húzom a padra a fejed, te csak dugod alája. Nekem Víró es jó. De azt kell tudjad, hogy Ferenc báb se bocsájta meg nektek, hogy csúfot úztetek belőle. Bújjatok el jól, met ha reátok akad, fészivel vág ketté!

Két hétre rá – ahogy elhangzottak ezek a beszélgetések – a kántorházban táncot rendeztek. Nagy elvárásokkal vitte Bódi táncba a leányt. Hús fálcsa földdel a háta mögött biztos volt a dolgában. Veronika – tudva, hogy az utolsó órák, amit a nemszeretem legénnyel tölt – szokatlanul kedves volt hozzá. Még egy kis sajnálatot is érzett iránta.

Egy óvatlan pillanatban kifordult az ajtón. Még a melegebb kendőjét is az anyjánál hagyta, aki felügyelet mellett táncot nézni kísérté el a fiatalokat. Az épület mögül két jó lóttól húzott szekér robogott el a szomszéd falu – Hadikfalva – felé.

Ahogy hosszabb ideig nem került elő a lány, világossá vált Bódi előtt, hogy mi történt, de hiába tapogatta most már a csizmája szárába csúsztatott bicskáját. Egyelőre csak a fogai csikorgatása s tekintélyes mennyiségű bor segített.

– Keljen fel! Keljen fel hamar! Vírót ellopták! – sápitotta a megzavarodott asszony, hazaszaladva a bálból. – A táncból egyszer csak odalett. Úgy eltűnt mind a kámfor. Még a vastagruváját se vitte magával.

Az apa – felülve az ágyon – egy ideig mozdulatlanul nézett maga elé. A haragtól remegő ajkai közül csak annyi tört elő, hogy „no! Te es jól vigyáztál rejik”. Majd úgy állott fel s bújt csizmába, mint egy nagy elhatározás felkiáltójele. Már az ajtón kívül tört elő a vastag bajusza mögül:

– Felaprítom azt a semmirevalót! Csak kapjam meg őket. – Az előkerített balta igazolta, hogy nem csak a levegőbe beszél.

Fogta is szekérrúd mellé a két legjobb lovát, miközben számba vette a szomszéd falukban lakó rokonokat, komáit, ismerősöket, akiknél megbújhattak. Szegény lovak nem tudták mire vélni a szokatlan időben történő robotot. Sok idejük nem maradt az álmélkodásra, mert a máskor őket szerető, simogató gazda most az ostort is sűrűn próbálgatta rajtuk.

Egy rövid hétig kereste őket eredménytelenül. Az egymást szeretők őrangyala nem hagyta cserben a fiatalokat, akik többször váltogatták búvóhelyüket.

Három hét elteltével tértek vissza szüleikhez. Elszántan állott Ambarus a leendő apósa elé, számolva azzal a hatalmas pofonnal, amitől vagy három méterre repült el a kalapja. Kicsit elszedülve emelte fel, olyasmit érezve, hogy „no! Ezen es túlestünk szerencsésen, hál' istennek!”. Csendesesen, de határozottan mondta:

– Jól van, Ferenc bá. Ezt es zsebretezem, de ez legyen az utolsó, met többet nem tűnök el még kendtől se! S most imá

lássá bé, hogyha én felveszem a kalapomot s a fejemre teszem, újra legén vagyok, de Víró imá egy megesett fejérenp, ha nem hagyja, hogy megesküdjünk.

Rövid időre rea Dénes pap megeskette őket.

Bizony így volt igaz ott, a bukovinai Is-tensegítsen. Nagy szó volt a vagyon. De a szerelem még nagyobb.

(Lőrincz Gergely: Székely édesanyám sok szép szava. Utódainkra bízom. Készült a madéfalvi veszedelem 250-ik évfordulójára. Bukovina Kiadó, Budapest, 2014.)

Tájszavak és kifejezések:

Albét = Albert

bőcs = pökheni, magát nagyra tartó

cserkabola = kimondottan a húsvéti ünne-

pekre ácsolt hatalmas billenőhinta

dránicás = zsidelyes

facsi = csámpás

fálcsa = terület mértékegység, kb. 2 magyar

hold

gica = hajfonat

halován = halvány

husét = húsvét

innap = ünnep

kántorház = bakterház

karbeli kasocska = karkosár

kókonya = húsvéti kalács

kotlott tojás = záptojás

lápinta = hinta, történetünkben a húsvé-

ti ünnepekre állított hatalmas rudakból ácsolt

lengőhinta

Mitőte játszódol cöveket? = Mióta állsz itt,

mint egy cövek?

papucs = cipő

rokolyacska = szoknyácska

szájhúzó mozsika = szájhármonika

vastagruva = gyapjúból kötött vagy szőtt

nagykendő

„Mi még láttuk Paganinit élőben hegedülni”

Beszélgetés Mohácsy Alberttel

Mohácsy Albertet gyerekkorom óta „ismerem”. Minden Méta és Dúvó lemezt kívülről fújtam, láttam őket játszani koncerten, színházban, kocsmában, voltunk sok közös buliban. Mígnem egyszer a sors Münchenben sodort össze bennünket, és elkezdtünk beszélgetni egy olyan, végtelennek tűnő műsor elején, aminek mi a zárószámaként szerepeltünk. Azóta vágytam az érdemi folytatásra, mert igazán izgalmas témákat érintettünk akkor. Most eljött a lehetőség, Berci integetett, hogy mehetek, én pedig felke-rekedtem, és hallgattam a történeteket.

– Közel negyven éve figyeled a bőgő mögül különböző zenei formációkban a táncházmozgalom alakulását. Ez azért is izgalmas lehet, mert egyszerre vagy benne és egyszerre tudod külső szemlélőként is tekinteni. Mit látsz? A te szemében hogyan alakult a táncházmozgalom?

– Először is, az a negyven az idén harmincöt. (Szinte napra pontosan ekkor fogtam először nagybőgőt a kezembe.) Azért nehéz a válasz, mert az idővel nyilván én is változtam, vagyis a szemlélő sem teljesen ugyanaz. 1989-ben kerültem Budapestre, akkoriban szinte minden nap volt valahol táncház. Kedden az FMH-ban a Muzsikás, szerdán a Marczibányi téren a Tatros, pénteken az Almássy téren a Téka, szombaton a Molnár utcában a Kalamajka, vasárnap pedig a Somogyi Béla utcában a Méta klubja volt. Akkor még a hivatásos táncosok is szinte mindig, mindenhol ott voltak, mulattak, táncoltak, egyik buliból mentek a másikba, egyszerűen életforma volt táncházasnak lenni. Persze annak idején az egésznek volt egyfajta ellenzéki felhangja – mára inkább egy szórakozási forma lett a sok közül. A vászonsztyűös, sarus, „életre-halálra népi arcok” el-tűnőben, a „tiltott-tűrt” felhang is elkopott. De valószínűleg ez így természetes, és szépen betagozódunk a – szerencsére igényesebb és értékesebb – szórakozási lehetőségek közé. Teljesen más a közön-ség is a mai mediatizált és informatikával elárasztott világban – e-be ne is menjünk bele. Sokan pedig már hivatásként (rosszabb esetben egyszerűen pénzkeresetként) élnek meg a táncot vagy a zenét, és ez már végképp nem ugyanaz...

– Nagyon más minden, mint – mondjuk – a kilencvenes években?

– Sokat gondolkodtam azon, baj-e, hogy mások a mai népzenei szórakozóhelyek, mint akkor. A régieket nevezük „közművelődési táncház”-nak! Ötötől gyerektáncház, héttől tánctanítás, utána szabad tánc. Rendszeresen meghívtak filmeseket, írókat, költőket, építésze-ket, volt az egész mögött egy nagyon komoly plusz kulturális tartalom. Bevallom, ma már ritkábban járok klubokba, de azért hallom innen-onnan, hogy mi a helyzet manapság. A legtöbb helyen nem táncház, inkább folk-kocsmá van. Itt könnyebben elveszti a funk-cióját a dolog, és a zenész néha már nem tudja, kinek, miért muzsi-

„Délelőtti muzsika Mezei Levente »Leves« primással és Mezei Ferenc »Csángáló« kontrással Szászcsáváson”

„Nagy Zsolti, Fodor Sámuel »Neti Sanyi«, Toni Rudolf és jómagam Budapesten, az Eszék utcában, Salamon Beánál”

kál... Régen volt gazdája az egésznek, a táncházvezető kérte a tánc-rendeket, a tempókat, és mi tudtuk is, hogy ez így van jól. Azóta sok minden összekeveredett. Ez nem azt jelenti, hogy „bezzeg a mi időnkben”, csak elmondom, mit látok ma másnak. Magunk ellen beszélek, de sokszor azt érzem, hogy „zenészuralom” van, és ennek a műfajnak ez nem feltétlenül tesz jót...

Ezzel együtt azt gondolom, hogy a népzenevel nagyobb baj nem történhetne, mint ha Kodályra és Bartókra hivatkozva bezárnánk egy üvegvitrinbe, és csak néznénk illedelmesen, hogy milyen is volt ez régen. Csinálja mindenki kedvére, csak nevezzük mindig annak, ami! Ha tánc házi zenét játszol, akkor az maradjon meg az általunk hagyományosnak megismert keretek között. Lehet világzenét is játszani, folk-rockot, etno-popot vagy bánom is én, aztán majd mindenki eldönti, hogy tetszik-e neki, vagy sem. Ezt úgy mondom, hogy korábban én is részt vettem ilyesmiben (HeavyMéta, Magyar-Vista Social Club stb.). Az a fontos, hogy mindenki álljon neki, és csinálja a saját indíttatása szerint a lehető legjobban. A népzene nek az tesz jót, ha játszunk – akár hagyományörző stílusban, akár feldolgozva. Idővel úgyis eldől, hogy egy kísérlet mennyire időtálló vagy értékes. De senki nem találta fel a spanyolviaszt, régen is játszottak a falusi zenészek népszerű melódiákat (például Potta Géza a „Mamy blue”-t), csak ők nem úgy lettek sikeresek, mint egyes mostani zenekarok...

Érdekes volna szociológusként vizsgálni ezt az egészet. Azt, hogy egy múlt századi falusi kultúrát egy városi, kezdetben döntően értelmiségi réteg hogyan tesz a magáévá, és hogyan válik az egész városi szubkultúrává.

Lehet, hogy az, amit én néha némi riadalommal nézek, teljesen természetes folyamat, és nem lehet elvárni egy városban felnőtt, huszonhárom éves fiataaltól, hogy ugyanúgy használja ezt a kultúrát, mint aki – mondjuk – életében ki sem tette a lábát Székről. Vagy ugyanúgy vagy sehogy? Szerintem ez nem ennyire egyértelmű.

– A fő tevékenységed a zenélés: koncertezés, tánckíséret, tánc házak. Emellett tanítasz, kottagyűjteményeket szerkesztesz, gyűjtesz, új zenéket írsz – felsorolni is sok volna mindent. Van olyan, amit a legszíve-sebben csinálsz? Mi a kedvenced?

– Mindig éppen az, amit csinállok. Szerintem ez a jó hozzáállás, mert folyamatosan jelen kell lenni, és nem szabad semmiből kispórolni az energiát. Ha táncházban vagyok, akkor a táncosért vagyok ott, azért, hogy ő jól érezze magát. Ha tanítok, akkor pedig a gyerekekért, hogy a legjobbat adjam nekik. De nagyon szeretem például a színházat. A kilencvenes években a Métával sokat játszottunk a Veszprémi Petőfi Színház darabjaiban, ott szippantott be a dolog; az egy nagy szerelem. Jó dolog persze koncertezni is. A Millenáris indulásakor egyszer mindössze tízfős közönségünk volt. Mondtam, jó, tíz számot fogunk játszani, bemondom előre, mi következik és azt valaki vállalja be: első szám egy sárközi, ki kéri? Onnantól kezdve nem ciki volt, hanem emberré lett az egész. De, mi tagadás, kétezer néző előtt is jó muzsikálni – mondjuk – egy belgumi nagy fesztiválon. Az embernek sok szerepe van az életben, ez a zenében is így van.

Alkalmazott zenészként és különösen bőgősként félre kell tennünk az egónkat, el kell fogadni, hogy háttéremberek vagyunk. „Miben segíthetek?” – ez egy bőgős jelmondata szerintem. Népzenei call-centeres, hahaha!

Táncosoknak játszani a Métában egészen más volt, mint most a Dűvőben. Salamon Bea a nehezebb koreográfiákban gyakran hagy-

„Palatkaikat muzsikálunk a legendás Somogyi Béla utcai Méta táncházban”

„Mindannyiunk mesterével, Halmos Bélával a Műpában – itt éppen gardonnal kísérem”

ta, hogy [Nagy] Zsoltival mi figyeljük inkább a táncot, amíg ő a saját – nem ritkán nehéz – feladatával volt elfoglalva. [Hrúz] Dénesnek és Szabinak a táncosok felé mutatott figyelme nagyon meggyőző – persze ők ketten vannak rá, úgy azért könnyebb. De mindig imponál, ahogy Dénes simán bevállalja a „halálugrásokat” is, tánc kíséret közben sem óvatoskodik.

Nagyon szerettem a HeavyMétában basszusgitározni és jó dolog zenét írni is, azzal együtt, hogy nem nevezném magam zeneszerzőnek. Most is születnek új dalok. Időről időre írok verseket is, ha van miért. (Amiről nem tudunk beszélni, arról énekelni kell – valahogy így gondolom... Ez persze nem az én találmányom, de hiszek benne).

Zsűrizek is. Többek között a Bonyhádi Népzenei Találkozó, ami ma már Halmos Béla nevét viseli, mivel ő volt a Találkozók fővédnöke és a népzeneoktatás ottani szakmai vezetője egyaránt. Egyszer hívtott maga helyett zsűrízni, aztán sajnos meghalt. Azóta járok oda, és ez nagy megtiszteltetés számomra. Azért is, mert a magam szikráját éppen tőle kaptam az 1987-88-as bonyhádi népzenei tanfolyamon.

A Hagyományok Házában tíz évig kísértem végig kiadványok sorsát a tervezéstől a megvalósulásig. Nagyon sokat tanultam belőle. Pályázatok menedzselése, oktatás-módszertani kiadványok szerkesztése, lektorálása, lemez- és könyvkiadás, tanfolyamszervezés – a velük járó adminisztrációt pedig túléltem valahogy...

– *Nagyon izgalmas a családtörténeted is. Gondolkodtál azon, hogy ezt egyszer valamilyen formába öntsd?*

– Anyai ágon erdélyi vagyok, apai ágon pedig felvidéki, ráadásul többgenerációs pedagóguscsalád mindkettő. Anyai nagyapám hányatott életéről született egy műsor „Árvák boldogsága” címmel; a százhalombattai Forrás együttessel mutattuk be 2008-ban. Galkó Balázs volt a narrátor, a szöveg szinte szóról szóra a nagyapámmal készített interjú alapján született meg. A család sorsát az ő nézőpontjából mutattam be, de volt természetesen egy női oldal is. Sajnos a nagyanyámmal nem készült interjú, de édesanyám és a testvérei összerakták a történetet, így most már az a fele is megvan, kész a zene, a forgatókönyv. Szeretném a kettőt egyesíteni és abból egy kerek egészet színpadra állítani valamikor a közeljövőben.

– *A hőskor kezd eltűnni, változik, színesedik a népzenei paletta. A régiékek közül csak néhányan maradtak fenn, a fiatalok, az akadémisták pedig dübörögnek. Hogyan látod a fiatal zenekarok helyzetét? Illetve hogyan az „öreg motorosokét”?*

„Örökifjú tanítóányommal, Apt Kamill-lal a Ti-Ti-Táborban (Raft Island, Washington állam, USA)”

– Azt gondolom, nagyon jó, hogy a fiatalok sokan vannak. Másfelől sajnos van olyan zenekar is – például a Kalamajka –, amelynek tagjai közül sokan nem élnek már. Többük temetésén is muzsikáltunk, szívszorító élmény volt. Szomorú, de ez az élet rendje... Nem irigylem a mai fiatal zenészeket. A mi időnkben jól körvonalazható volt az a tudás, amivel már az „élvonalba” lehetett tartozni. Sőt, emlékszem, hogy amikor elkezdtem zenélni, a táncházakban játszani kellett „valami” dunántúlit, székit, szatmárit, a végén pedig palatkait. A kalotaszegi akkor még nem is volt annyira elterjedt. A Métával az úttörő Halmosékat, Muzsikásékat követő Téka–Ökrös generáció után (hogy csak őket említsem) kb. a harmadik nemzedéknek számítottunk. 1989-ben úgy jöttem Pestre, hogy kalotaszegit nem is tudtam játszani. A szerencsém az volt, hogy szinte rögtön találok „adatközlőkkel”, és fél év múlva ott álltam Neti Sanyi bácsi mögött a bőgőmmel. Nagy előny volt, hogy még „egyesével” tanulhattuk meg az új zenéket. Mert ahogyan jöttek divatba a különféle táncok a táncházakban, mi szépen, sorban, félévente, évente tanultuk a bonchidait, füzesit, szilágyságit stb. Az őszi szezonkezdesre mindig nyáron készültünk fel. Emiatt a külföldi utakon, míg a táncosok szebbnél szebb városokat jártak be, a Méta zenekar napi 3-4 órán át gyakorolt a szálláshelyen. Nem mondom, hogy mindig maximálisan lelkesek voltunk, kellett hozzá Bea szigora... Igen ám, de összességében úgy szólalt meg a táncházban az a muzsika, ahogyan kell! – *Gondolom, akkoriban mindenkiben egyforma volt az elhivatottság és tudásvágy.*

– Egy jól működő zenekarban nincs demokrácia. Van valaki, aki elöl fut – jó esetben ez a primás –, és húz maga után, inspirál. Egyszerűen kiköveteli, hogy mindig gyakorolj, figyelj, és a helyeden legyél. A zenén kívüli dolgok megengedik a demokráciát, de a muzsika más. Ez egy falusi zenekarban nagyon szépen látszik is. Nem akarom hosszasan fejtegetni, de elmondom röviden, hogyan láttam a hagyományos erdélyi zenetanulási modellt. Kilencévesen bő-

„A Táncházenészek Találkozásán Szentendrén, a Dűvő zenekarral”

gős vagy, a bátyád a brácsás és az apád a primás. (Ez persze így egy idealizált felállítás, de a legtöbb faluban tényleg többségükben családi zenekarok voltak.) A bátyádat elviszik katonának, valakinek brácsázni kell, te jössz, mert már nyilván próbálgattad. És amikor már húsz éve muzsikálsz (legalábbis bőgözöl, meg brácsázol), akkor meghal az apátok, és valakinek hegedülni kell – persze addigra azt is próbáltad már –, így vagy te vagy a bátyád lesz a primás. Ezt a samárleírást szinte mindenki végigjárta. Ezért van az, hogy a jó primás nem csak magyaráz, de meg is tudja mutatni, hogy mit kér a zenekartól.

Visszatérve az eredeti kérdésre. A fiatalok tényleg sokan vannak meg dübörögnek, csak az a különbség, hogy „mi még láttuk Paganinit élőben hegedülni”, ők meg már sajnos nem. Neti Sanyi vitt minket úgy muzsikálni bálba, Mérába, hogy ott volt ő, a fia, Sanyika (Fodor Sándor), Rudika (ifj. Toni Rudolf), Zsolti (Nagy Zsolt) meg én. „Katonáinak”, „fiainak” hívtak minket. Ezek a találkozások abban segítettek a magunkfajta zenészeket, hogy a régebbi felvételeket is ugyanazzal a lelkiállattal tudjuk magunkévá tenni, mintha személyesen ismertük volna azokat a muzsikusokat. Egy ilyen hallgatva szinte azt is érzed, hogy mekkora a szoba, amiben zenélnek a gyűjtésen, mert volt már számtalan saját élményed. Nekünk ilyen példaképek jutottak, és ezért roppant hálás vagyok a sorsnak.

És hogy miért nem szeretnék ma fiatal zenész lenni? Egyrészt, mert ezek a nagy példaképek már meghaltak. Persze, ha meghalnak a mesterek, akkor azok jönnek, akik még tőlük, első kézből tanultak. Mondogatják is egy ideje (bár én még tiltakozom), hogy előbb-utóbb mi leszünk a példaképek. Ez pedig nagyon nagy felelősség. Erre azt szoktam mondani, hogy ne engem kövessetek, hanem azt, akit én követek... És azért sem könnyű ma fiatalnak zenésznem lenni, mert hihetetlenül sok anyagot kellene tudniuk egy-

szerre, amit nekünk volt időnk szépen lassan megtanulni. Nem is elvárható azonnal, egyformán magas színvonalon ez a hatalmas repertoár.

– *Tíz éves a „Lili dalai” című albumod. Ebből a lemezből született meg a MagyarVista Social Club zenekar. Lesz-e a lemezek folytatása?*

– Ez a lemez egy igazán személyes történet, valódi „szívügy”. Mindig is szerettem volna, ha meg tud jelenni koncerten is – a lemezen harmincan játszottunk... Ezt a létszámot az első lemezbemutatóra megfeleztük, majd megszületett egy nyolcfős felállás remek muzsikusokkal. Az elején még úgy gondoltam, a jazzes, akusztikus vonal lesz a hangsúlyosabb, nem a „rockos”. (Később átfordult a dolog, de akkor ezt még nem lehetett látni.) Be is indult a zenekar, és egészen komoly helyeken is felléptünk, például a Csík zenekar egyik előszilveszteri buliján a SYMA csarnokban. Időközben lett egy második lemez, az „Utazólevél”, betyárballada-feldolgozásokkal. Azok még az én ötleteim voltak, de már sokat beletettek a zenésztársak is. A harmadik, a „Mégis a szerelem” című lemez már kb. fele-fele volt, azután el is váltak útjaink.

A fiókban azért van még muníció, gyakorlatilag egy kész lemezanyag. Ez körülbelül az utóbbi négy-öt év alatt jött össze, demo-felvételt is készítettem róla, nem tudom még, pontosan mi legyen vele. Nem kötnek már elvárások, pénzem sincs rá egyelőre, de valami majd csak lesz. Várni, azt nagyon tudok...

– *Hogyan és mikor váltottad a hosszú haját és a gitárt rövid hajra és bőgőre? Hogyan és mikor kerültél Santanától és a Black Sabbath-tól Neti Sanyihoz?*

– A francia azt mondja: „Keresd a nőt!”. Egy gimis osztálytársnőmnek köszönhetem az egészet. Harmadikos voltam, mikor az ő révén a Váraljai Népi Együttes cigányzenekarába kerültem bőgőzni. Akkor még fogalmam sem volt az egészről. „Majd belejössz” – mondta, és május elsején már ott álltam csizmanadrágban, parasztingben, kalapban a bőgő mögött. Csak húztam, húztam, de igazából azt sem tudtam, hogy mit csinállok. A mai napig köszönet és hála azoknak a zenészeknek, hogy nem rúgtak ki páros lábbal, mert nagyjából egy hang sem volt igaz abból, amit akkor és ott játszottam. Ők persze nem voltak a szó szoros értelmében vett tanáraink. Mutatták ugyan, mit hogyan, de akkor abból még nem értettem. Aztán elindult egy népzenei tanfolyam Halmos Béla vezetésével Bonyhádon, onnan már tudatosabban haladtam a népzene irányába. A gitározást végül abbahagytam, mert felmértem, hogy sosem leszek olyan jó, amilyen szeretnék lenni. A bőgőzésnél még nem jött el ez a pont – lehet, hogy ideje volna önvizsgálatot tartanom? (Nevet egy nagyot.)

– *Szoros a kapcsolatod a keleti harcművészetekkel. Több mestertől tanultál nem csak technikát, de filozófiát is. Számodra mi a közös pont a magyar népi kultúrában és az általad megismert harcművészetekben?*

„Spontán »jam« Lőrinc fiammal Vértesacsán, otthon, a teraszon”

„Szumós tanoncokkal Tokióban – 20 évvel és kb. ugyanannyi kilóval ezelőtt”

– Nagyon hasonlít számomra a két dolog. A hagyományörzés és az egyéniség egyszerre van bennük. Adottak bizonyos keretek, de azokon belül kreatívnak lehet – és kell is szerintem – lenned. Az egyik legkomolyabb „flow” élményem kenjutsu formagyakorlat végzése közben volt. Mikor már századszor kellett ugyanazt a mozgás-sort végrehajtani, egyszer csak elkezdtem lebegni a föld fölött tíz centivel. Hülyén hangzik, de ezt éreztem. Ugyanez fog el muzsikálás közben is, mikor jó palatkai szökös úgy megy, hogy a zenekar egyé válik, szinte oldalra sem mersz nézni, nehogy megtörjön a varázs. De aztán csak összevigyorogsz a másikkal: „na, ez most tényleg jó!”...

Van egy japán mester Pécssett, Suzuki Kimiyoshi sensei, igazi szamuráj leszármazott, egy felmenője harcolt abban a csatában, amit az „Utolsó szamuráj” című film zárójelenetéből ismerhetünk. Fotósként nősült ide, nyelvleckéket adott, időközben kiderült, hogy – nem mellékesen – kiváló harcművész. Hogy mást ne mondjak, a kyokushinkai karate alapítója, Masutatsu Oyama első dojóját ő segítette létrehozni anno, Japánban. Amúgy végtelenül jóindulatú, jó humorú, nagy tudású, kedves ember. De azért mindig megszeppentem, amikor találkoztam vele, hogy: „húha, a köztünk élő történelem”.

Persze ugyanilyen tisztelettel fordultam – és fordulok a mai napig – falusi muzsikus példaképeim felé is. Sajnos egyre kevesebben vannak már... Legutóbb, február végén Magyarpalatkán voltunk Kovács Márton „Puki” bőgős mesterem temetésén. Nagyon megindító volt a ravatalánál az ő hangszerén játszani, a sírjánál elmuzsikálni a kedvenc korcsosát. Ezek a pillanatok is hozzátartoznak szeretett műfajunkhoz, ezeket is át kell élnünk, nélkülük nem lennénk azok, akik vagyunk.

Göbölös Gábor

(*amozgastorvenye.blog.hu*, 2020. május 20.)

Rendhagyó diplomaosztó

Béres Anikó–Ónodi Béla: *Somogyi képek*
Fotó: Váradi Levente

Tisztelt Egyetemi Vezetőség, kedves Végzett Táncművészek, Szülők és Vendégeink!

Rendhagyó helyzetben, rendhagyó diplomaosztón vagyunk, amikor ugyan nincs kijárási korlátozás, de a járványveszélyt még nem oldották fel, és ez meghatározza az életünket és keresztülhúzza számításainkat. Nem lehet táncelőadást tartani közönség előtt, nem lehet zsűfolásig a nézőtér, ez meghatározza a mai hangulatot. Sajnos, új helyzet elé állított bennünket a koronavírus, nem tudtuk úgy, olyan méltóan befejezni a tanulmányokat, mint ahogyan szeretnénk volna.

A koncertvizsgára vonatkozó terveink füstbe mentek. Nagyon szép és emlékezetes szeretnénk összeállítani, hogy az itt eltöltött öt évre aranykorona kerüljön. A képesítő vizsga ennek előszele volt, ami, gondolom, mindnyájuknak emlékezetes marad, hiszen szinte mindenki, aki látta, csak azt kérdezte: ha ez ilyen volt, milyen lesz a koncertvizsga! Akkor sejtelmesen mosolyogtunk, hogy „majd meglátjátok”, mert a terveink akkorra kirajzolódtak, de már nem tudtuk kivitelezni őket. Közbeszólt a vírus.

De mindennek van és lesz hozadéka, például az is, hogy ma itt vagyunk és átadhatjuk a diplomákat.

A szakdolgozat írására bőven jutott idő, és elmondhatjuk, hogy nagyon színvonalas, érdekes témájú dolgozatok születettek, a vizsgabizottság egyértelműen megállapította,

hogy a védések az egyetem rangjához és a néptánctagozathoz méltóan sikerültek.

Kedves Végzettek!

Nehezen indult ez az évfolyam, az első években talán nem is értettétek, miért jöttetek ebbe az iskolába, csak szerettetek táncolni. Aztán, ahogy múltak a gyermekek, úgy kovácsolódott össze a csapat: tanár, diák és minden segítő ember, aki szeretett bennetek. Fokozatosan éreztetek rá a táncművész szó jelentésére, tartalmára: mit is jelent, milyen áldozatokkal és egyben gyönyörűséggel is jár. Köszönöm nektek, hogy attól fogva alázattal voltatok jelen, minimális fegyelmezővel kellett csak olykor-olykor élni, és mindent megtettetek azért, hogy kiérdemeljétek a művész címet.

Tisztelt Szülők!

Köszönjük, hogy megbíztak bennünk és öt évvel ezelőtt ránk bízták a gyermekeiket. Talán akkor még nem tudták, hogy attól a naptól kezdődően mi többet leszünk velük, mint Önök, hogy mindent a táncnak kell alárendelni, a családi programnak ehhez kell igazodni, ez határozza meg, mikor mehetnek haza, bulizni, nyaralni... Igyekezünk pótolni az Önök napi hiányát, az ajtónk mindig nyitva állt a hallgatók előtt, bármilyen probléma merült is fel az évek alatt.

Köszönöm a növendékeknek, hogy bizalmukba fogadtak és megosztották velem a gondolataikat. Remélem, olykor enyhítettem egy-egy beszélgetéssel az apokaliptikusnak tűnő problémákon, és mikor kiléptetek az iroda ajtaján, már nem is tűnt olyan meg-

oldhatatlannak az, ami pár perccel azelőtt a világvége hangulatot okozta.

Köszönöm oktatótársaimnak a heroikus munkát, ami egy évfolyamot a végcélig vezet. Köszönöm az egyetem vezetőségének, hogy a néptánc tanszék munkáját segíti, hagyja, hogy önállóan, önjáróan éljünk a keretek között. Ezek a tényezők együttesen hozták meg a mai nap eredményét, amikor 18 diploma kerül átadásra.

Kívánom Nektek, az új diplomásoknak, hogy a nagybetűs Életben találjátok meg mindazt a szépet, jót, örömet, amire vágytatok, amikor a táncművész hivatást választottátok. Éljétek át ti is majd azt a csodálatos érzést éveken át, amit a színpadon állva a rivaldafényben, az ezer lámpa és a fizikai fáradtság okozta izzadságcseppeken keresztül a közönség tapsa adhat! Éljétek azon értékrend mentén, amit szüleitektől, tőlünk, a kultúránkból tanultatok és felállítottatok magatok számára! Remélem, hogy az együttesekben, ahova kerültök, mindenki megtalálja a számítását, önmagát és boldog ember lesz. Szurkolok Értetek!

Köszönöm, és bízom abban, hogy augusztusban mégiscsak színházi körülmények között, sok-sok néző előtt tehetünk pontot egy utolsó közös táncsal, előadással a mi közös öt évünkre. *[Frissítés: az előadás 2020. szeptember 12-én 19 órakor lesz a Nemzeti Táncszínházban – a szerk.]*

Hortobágyi Gyöngyvér
(Elhangzott a Magyar Táncművészeti Egyetemen, 2020. június 9-én)

Készülődés (Képesítő vizsga, 2020. január 27.) – Fotó: Váradi Levente és Huszár Dávid

A Magyar
Táncművészeti
Egyetem
Táncművész BA
Néptánc szakirány
végzős hallgatói

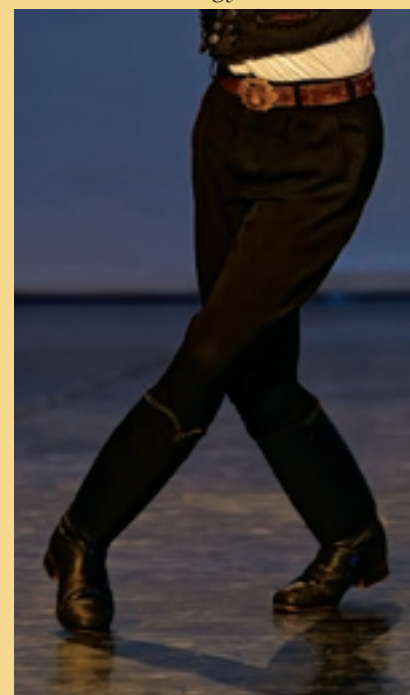
Juhász Gábor–Juhász Zsolt:
Somogyindia

Béres Anikó–Ónodi Béla:
Somogyi képek

Béres Anikó–Ónodi Béla: *Rábaközi mulatság*

Nagyecsed i verbunk...

Fotó: Mészáros Csaba

Juhász Gábor–Juhász Zsolt:
Somogyindia

Végső Miklós–Ónodi Béla:
Legények

Béres Anikó–Ónodi Béla: *Somogyi képek*

Végső Miklós–Hortobágyi Gyöngyvér–Appelshoffer János: *Forgósok*

Szarvas Krisztina: *Útravalónak* • *Fiúk a modern vizsga közben* – Fotó: Váradi Levente

A paraszti kultúra ellentmondásai

Írta: Jávora Kata

In: Jávora Kata – Küllős Imola – Tátrai Zsuzsanna (szerk.): Kis magyar néprajz a Rádióban. RTV-Minerva, Budapest, 1978. 9–11.

A magyar parasztságról mindannyiunk fejében ott él az a kép, amit az iskolában tanultunk: a nagybirtok egyre halálosabb szorításában folytatott élethalálharcáról, a földnélküliek duzzadó rétegéről, a másfélmillió Amerikába tántorgóról – és még folytathatnám tovább is.

Ugyanakkor, ha megnézünk egy néprajzi kiállítást vagy kiadványt, színpompás népművészeti tárgyak, gyakran egyenesen fényűző viseletek kápráztatnak el minket.

Ez a népművészet, amelyet néhol még „élőben” is láthatunk, egy ellentmondásos és viszonylag késői, XIX. századi fejlődés terméke. Úgy is mondhatnánk, utolsó kivirágása. A XVIII. századi magyar falu még korántsem mutatott ilyen színes képet. A viseletben ekkor még a házilag szőtt kendervászon szinte kizárólagos volt. A lakás berendezése pedig a módosabbaknál is mindössze néhány keményfa bútorból állt, díszítésül a fogasokon óntányérok lógtak.

A XIX. század egy hirtelen gazdasági fellendülést hoz a magyar parasztság számára. A gabona ára ugyanis a nyugat-európai piacokon különböző okokból hirtelen megemelkedik, ami megnöveli a termelési kedvet, s természetesen a jövedelmet is. A század 20-as, 30-as éveiben az eddig marhaexportálóként ismert Magyarország „Európa istállójából Európa éléskamrájává válik” – ahogy a történészek e váltást szellemesen megfogalmazták.

Az ekkoriban kiszínesedő viselet pozitív változásokat sejtet. Egy öntudatosabb, vállalkozó kedvűbb parasztság formálódik, amely viseletében, tárgyi környezetében szinte hangsúlyozza paraszti voltát. Ehhez a közérzetváltozáshoz természetesen nagyban hozzájárul a jobbágyfelszabadítás ténye, minden fogyatékosága ellenére. Úgy tűnik, hogy ez a selyembe-bársonyba öltöző parasztság kezdi otthon érezni magát e hazában, mely őt korábbi századokban alig-alig tekintette saját gyermekének.

Hogy a selyem-bársony példánál maradjunk, ezek viselése még a század elején is (a XIX. századról van szó) a nemesek és polgárok kiváltsága volt. A parasztság számára törvények tiltották e kelmék hordását, nehogy öltözé-

kük túlságosan hasonlítson a kiváltságos osztályokéhoz. A század második felében viszont épp ezek a gyári anyagok árasztják el a falut. Ekkor alakul ki az ünnepi-hétköznapi viselet kettőssége, amely aztán századunkig annyira jellemzője marad a paraszti öltözködésnek. Hétköznapra még mindig a házilag készült vászont hordják, ünnepi öltözékükben viszont az egykori nemesi viseletet próbálják újrafogalmazni. A nemesi viselet viszont ekkorra már a polgárihoz közelít.

Itt mindjárt eljutunk a paraszti kultúra XIX. századi felvirágzásának egy furcsa ellentmondásához: éppen ezekben az évtizedekben határolódik el e kultúra oly jellegzetesen más rétegek kultúrájától, s alakul azzá, amiből aztán megszűnéséig sem tudott továbblépni. Korábbi századokban nem volt oly éles a határ. A módosabb paraszti rétegek tárgyi környezete a nemesinek egy szegényebb változata volt. Elvben ugyanaz az iparos ki tudta elégíteni egy polgár, egy nemes vagy akár egy módosabb paraszt igényeit is. A XIX. század második felére azonban ez már elképzelhetetlen. A színes, festett bútor, a mázas cserépedény, a cifraszűr már speciális, csak a parasztságnak dolgozó iparos réteget kívánt.

Míndez annak a társadalmi jelenségnek kulturális vetülete, hogy nem volt a parasztság és a magyar társadalom többi rétege között az a szabad áramlás, ami a nyugat-európai társadalmak kapitalista fejlődésével vele járt.

Az a színes díszlet, aminél hajlamosak vagyunk megrekedni, bizonyos jelenségeket elfed. Egyes paraszti rétegek kétségtelen gazdagodása mellett egyre növekszik a föld nélküli zsellérek száma. Ezt viszont a viselet kevésbé tükrözi, hiszen gyakran épp a legszegényebbek vitték a divatot. Mivel a föld úgymint elérhetetlen vágyalom volt számukra, legalább tárgyi külsőségekben igyekeztek „parasztok” lenni.

Valahogy olyan szemmel kéne néznünk hát a szép népművészeti tárgyakat, hogy a színes pántlikák mögött megsejtsük azt a kétségbeesett reményt is, amely őket létrehozta.

„Ha leánka lesz, ha fiju, add ide nekem keresztelni...!”¹

A gyermek keresztelése a moldvai magyaroknál

„Azt szokták mondani, hogy akkor tisztul ki a lelke, amikor megkeresztelik, addig fekete, s akkor tisztul meg.”²

Az egyik legkeletibb, magyar lakosságú moldvai településen, Magyarfaluban – és bizonyára sok más helyen – ma is úgy tartják, hogy „a kereszttség a túlvilági üdvözülés feltétele”.³ Ennek a meggyőződésnek némileg ellentmondani látszik az a valószínűleg középkori eredetű hiedelem, amire Liviu Pilat jászvásári történész hívja fel a figyelmünket Kickófalva történetéről írt tanulmányában egy XVII. századi jelentésre hivatkozva, miszerint „az addigi néphit szerint, jobban nőtt a gyermek, amíg nem keresztelték meg, így mindenki igyekezett ezt minél későbbre halasztani”. Emiatt – folytatja a Bartolomeo Basetti által készített jelentés – sok gyermek halt meg keresztületlenül, így a bűn az egész közösséget terhelte. A keresztületlenül sírdogáló gyermek pedig addig gyöttrődött, míg – pap hiányában – valaki el nem mondta rá a következőket: „*Megkeresztellek az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében*”.⁴ Pedig Kickófalva katolikus magyarságának a szomszédságában ott volt Szabófalva, amit egy másik misszionárius, Giovanni Battista, Moldva öt legnépesebb katolikus vallású települése között említ, igaz, hogy éppen ez időben küldik kétségbeesett levelüket Rómába, amiben a legalázatosabban könyörögnek javukat szolgáló, magyar anyanyelvükön prédikáló papért. Hát akkor mit szóljanak – kérdezem – a Dnyeszter melletti Csöböröcsök magyarjai? Akiknél még a száz esztendő múlva, 1767-ben odalátogató Zöld Péternek is döbbenet kellett megállapítania, hogy „17 éve nem láttak katolikus papot”, s ott töltött idejének egy részét arra kell fordítania, hogy az „egybehívott bába-asszonyokat és a licenciátust⁵ vizsgáztassa, oktassa a kereszttség feladásának módjáról, mert azt tapasztalta, hogy ezt a bábák sohasem végezték el jól és érvényesen”. Ezért – írta Zöld Péter – „kénytelen voltunk elrendelni az apáknak és az anyáknak, hogy minden gyermeküket, akiket a 17 év alatt a bábák, vagy az öreg licenciátus keresztelt meg, másnap délutánra hozzák a templomba, a keresztszülők is legyenek jelen”, s mintegy 60 gyermeket és 768 felnőttet új-keresztelt. Végezetül Csöböröcsök és a környékbeli katolikus falvak számára 15 bábát és licenciátust – akik tulajdonképpen kántori szolgálatot végző, ott deáknak nevezett emberek voltak – tanított meg „a keresztelés módjára és mindenre, ami hozzátartozik”.⁶

A kortársak emlékezetével elérhető időben is sokat változtak Moldvában a gyermekek keresztelésének körülményei, vagyis a formája és – föltehetően – a tartalma is. A XX. század második harmadáig általában egy keresztszülő pár vállalta a gyermek lelki gondozását, mégpedig általában úgy, hogy aki keresztvíz alá tartotta, az lett a bérmakeresztszülője és rendszerint az eskütő keresztapja is, ha megérte azt az időt. Ezt az állapotot találta még az 1950-es években Szentimrei Judit is.⁷ De aztán a keresztapák száma elkezdett szaporodni, presztízkérdéssé vált a keresztszülők száma. Különösen az 1990-es évektől szaporodtak módfelett. Még a meglehetősen félreeső helyen lévő, viszonylag szegényes, és az erőszakos kollektívizálást is megúszó, ezért az átlagosnál hagyományörzőbb Külsőrekecsinben is járványszerűen szaporodtak a keresztapák az utóbbi évtizedekben. Keresztapa akárki lehet, aki a faluban lakik és becsült ember, lehet rokon, barát, ismerős. A keresztapasági viszony választással keletkezik: vagy a szülők választják a *keresztelő* és a *bérmáló* keresztapát, vagy a keresztgyermek az *eskütőt*. Nagy Janka Teodóra

szerint Külsőrekecsinben is megfigyelhető, hogy „régén kevesebb volt a keresztapák száma, jogaik és kötelezettségeik jobban körülhatároltak voltak. Most, ahogy nő a keresztapák száma, lazulnak a velük szembeni elvárások, úgy szegényedik a jogok és kötelezettségek köre. Akinek például 200 keresztfia van, ott legföljebb jelképes kötelezettségvállalásról lehet szó. Sokszor még a temetésükre sem tud elmenni, mert nem is tudja fejben tartani. Ennek a fellazulásnak kedvez az a helyzet, hogy minden alkalomra külön-külön hívnak keresztapát. A legnagyobb számbeli növekedés az *eskütő* keresztapáknál következett be, ahol különösen megfigyelhető, hogy a jogviszony alanyainak számával fordítottan arányos a jogviszony tartalmi elemeinek gazdagsága”.⁸ Mindennek természetesen anyagi természetű okai vannak, hiszen a keresztapáknak kell a legnagyobb összegeket adni az ifjú pár számára és az egyre parádésabb lakodalmak költségeire.

„A keresztapák teendői a *keresztelő*, *bérmáló* és *eskütő* keresztapasággal kapcsolatos szokásos feladatokban nem merülnek ki. A keresztszülőknek halálesetkor, a temetéskor is van dolga. „Ha legény, leány vagy egy kisbuba hal meg, akkor a keresztapa veszi vagy csinálja számára a keresztet. Ha még nem házas fiatalember, akkor virágos pálcát készítenek neki, s azt letűzik a kereszt mellé. A sírra koronát (feldíszített füzfaágat) is tesznek. Ha lány halt meg, piros vagy rózsaszín szalagot, ha legény, akkor kék szalagot kötnek a virágos pácára.”⁹

A néprajztudomány a *komaságot* a vérrokonságtól megkülönböztetve, „műrokonság”-ként tartja számon. Az intézménynek nevet adó „koma” szó a nyelvészek szerint valamely szláv nyelvből kerülhetett a magyarba, ám nem csupán a kereszteléssel rokonságba kerültek szólítottak így egymást, másodlagos használata megfigyelhető a konkrét nevet helyettesítő formában is, a barátság bizalmaskodó kifejezésére, tájegységenként eltérő tartalommal, van, ahol a „mátka” szinonimája. Ugyancsak tájanként eltérő a keresztkomák száma is, ami aztán időben is változik, többnyire bővül. Bár a Börzsöny vidéki palócoknál vagy a bukovinai székelyeknél már a XX. század első felében többeknél a húszat is közelítette a komák száma, de máshol, érdekes módon éppen a bukovinai és moldvai magyarok közös forrásvidékén, Csíkszentdomokoson csak az „utóbbi időben” növekedett a komaszám.¹⁰ Még különösebb, hogy itt, a Székelyföldön, Balázs Lajos szerint a komaság intézménye „noha nem jöhetne létre keresztgyermek nélkül, a keresztgyermek-keresztszülő kapcsolatán túlmutat: már-már független, felnőttközpontú kapcsolatrendszeré válik, s a keresztkomaság háttérévé törpül.” Balázs Vidacs Beának a Bihar megyei Szentpéterszeg komasági szokásairól írt tanulmányára hivatkozik, aki szerint „a gyermek [...] tulajdonképpen ürügyül szolgál ahhoz, hogy a felnőttek társadalmi kapcsolatokat hozzanak létre, amelyek [...] jól szolgálhatják tudatos és nem tudatos érdekeiket”.¹¹ Láthatjuk tehát, hogy az ilyen, változóban lévő hagyomány térségenként milyen eltérő tartalmakat kaphat.

A moldvai magyarok körében, amennyire meg tudom ítélni, a komaság intézményét még ma is inkább a keresztgyermek léte és hagyományos kötődései tartják össze. Itt is ismeretes a mondás, ha meghal a keresztgyermek, hogy: „*meghalt a gyermek, oda a koma-*

ság”. Mert a keresztgyermeknek is megvannak a kötelezettségei keresztzüleivel szemben. Éspedig: 1.) nagy tiszteletben tartja keresztzüleit; 2.) jelképes ajándékot ad nekik húsvétkor; 3.) eljegyzésére, esküvőjére elhívja őket; 4.) megtiszteli azzal, hogy házasságközvetítésre hívja; 5.) az öreg keresztzüelőket segíti, olyan is előfordult, hogy magára maradt keresztzüelőjét a keresztgyermek magához vette.

A komaságot a moldvai hagyományos rend szerint nem lehetett sem eladni, sem felmondani, bár kirívó esetek előfordultak. Mindenesetre igen szoros, közösségre elismert kapcsolatot jelent, még ha valami ok miatt haragosai is lettek egymásnak, s törvényre mentek, a komasági megszólítás akkor is megmaradt, a felek egymással továbbra is *komásak* voltak: *komámuramnak*, *komámaszonymnak* szólították egymást. A megszólítás rendjéhez tartozott továbbá, hogy ha a komások gyermekei összeházasodnak, apa- illetve anyatársnak szólítják egymást, s nem komának. Figyelemre méltó, hogy a gyermek testvérei is *keresztapámnak*, *keresztanyámnak* szólítják testvérei és zülei keresztzüleit, keresztzüeli gyermekeit pedig *keresztnek*, *keresztkének*. A komák pedig *kendezve* tisztelik egymást, még ha előtte tegeződtek is. Van olyan megfigyelés, hogy a „koma” szót ritkán használják egymás megszólítására, inkább csak távollévő, harmadik személyre: *jó komák voltak*, *jó kománk volt*.

A Kárpát-medencén belüli, különösképpen a maradék-magyarországi állapotokhoz képest, ahol a XIX. század végétől a barátot lassan felváltotta a rokonságból választott keresztzüelő,¹² a moldvai magyarok tovább tartották magukat a hagyományhoz, csak az utóbbi néhány évtizedekben terjedt el közöttük a több, lassan pedig már igen sok keresztzüelő gyakorlata. Természetesen, ahogy nő a számuk, úgy csökken egynek-egynek a szerepe és a jelentősége.

A keresztzüelőket a keresztgyermek *keresztanya*, *keresztapa*, *keresztapó* néven szólítja, amihez nem szokás hozzátenni az illető keresztnevét. Gyakran megesik, hogy a keresztgyermek nem is tudja a keresztzüelője teljes nevét.¹³

A komát általában nem hívták, hanem a barátok, ismerősök, ha észrevették az anyán a gyermekáldás közeledtét, *elkérték a komaságot*. Aki először kérte, az lett a koma. Nagy szégyen volt, ha senki sem kérte el a komaságot, és hívní kellett valakit. Egy klézsei adat arról szól, hogy koma csak harmadfokú rokonságon túliak közül kerülhetett ki. A keresztapaság nem volt megengedett a nagybátyának, testvérnek és unokatestvérnek, de újabban ezt a hagyományt sem veszik szigorúan. Keresztapa lehetett az is, akivel fiatalkorukban „mátkát váltottak” felesvásárnapon.¹⁴ Ha sehogy sem került keresztapa, előfordult, hogy a pap az összegyűlt hívek közül szólított valakit, tartsa a gyermeket a keresztvíz alá, s ezt már nem lehetett visszautasítani. Általában házaspárok ajánlkoztak komának, esetleg lány vagy legény a szeretőjével. A komaság elkérése a következőképpen történt: „*Látom, másodmagaddal vagy. Ha leánkla lesz, ha fíjú, add ide nekem keresztelni!*”. A férfiak azt is hozzátették: „*Ha nem adod ide, ne legyen részed hozzá!*”.

Máshol is úgy volt, hogy már az anyjában elkérték a kicsi gyermek keresztelését. Lányikból való adat, hogy „*amikor ismerszeni kezdett, hogy az asszony nehezes, már akkor komaságot kötöttek*”, de előfordult az is, hogy a gyermek születése után indult az apja, hogy „*keressen keresztapát*”.¹⁵ Klézsen pedig újabban „*fiatal szerelmesek kezdtek elvállalni a keresztzüelőseget, s keresztelni jelentkeztek párosan*”.¹⁶ A testvérek keresztzüelei jellemzően nem voltak azonosak. A komaság intézménye nem öröklődött, s nem is volt kölcsönös, tehát ha valaki ajánlkozott komának, nem volt kötelező viszonzni.

Buba – fotó: Csoma Gergely

Két koma gyermekei tehát kölcsönösen keresztszüleiknek nevezik apjuk komatársait és komaasszonyait is. Így a keresztszülőséghez olyan könnyen jut valaki, hogy a *keresztapám, keresztanyám, keresztfiam, keresztlányom* megszólítás valósággal a *bátyám, néném, öcsém, húgom* megszólításokat pótolja. Különösen akkor célszerű ez a módszer, ha a megszólítónak éppen nem jut eszébe a megszólított neve. A magázást és a tegezést köztük is egyedül a kor szabja meg, nem pedig valami rangkülönbség.

Bár a keresztelő alkalmával a keresztelt nevében a keresztanya mondja el a vallásos nevelésére vonatkozó fogadalmat, a gyakorlatban ezt a feladatot nem annyira a keresztszülők, inkább a szülők igyekeznek megvalósítani. A komaság későbbi szerepe sem annyira a gyermek vallásos nevelésében, inkább a családok közötti gazdasági együttműködésben ölt testet, ha egyáltalában kézzelfoghatóvá válik. A keresztszülők részt vesznek és szerepet kapnak keresztgyermekük évfordulás eseményein, az iskolai és az egyházi ünnepeken. A karácsonyi, újévi, húsvéti kántálók, köszöntők alkalmakkor a keresztszülők keresztgyermekük általánosan több pénzt adnak. A keresztgyermeknek pedig kötelessége tisztelettudóan viselkednie a keresztszüleivel. Bár a gyermek látszólag passzív szerepet tölt be a vele kapcsolatos beavató rítusokban, valamennyi esemény mégiscsak az új (családi, közösségi, egyházi) taghoz kapcsolódik.¹⁷

Szabály, hogy „*a beteg gyermeknek csak a keresztanyja vethet vizet*”. [*Szenes víz öntése: betegség esetén való mágikus eljárás – a szerk.*] Azonban a keresztgyermek nagykorúvá válása után sem szűnnek meg teljesen a keresztszülő kötelezettségei. A gyermek kérésére közvetít a leánykérésnél, s a keresztfia vagy -lánya lakodalmán általában (de nem föltétlenül) értékesebb ajándékot *vet* akkor is, ha nem ő az „eskítő” keresztapa. A komások között előfordulhatott szexuális kapcsolat is, s tudomásom szerint az ilyen esetekre a közösség rendszerint kevésbé szigorúan tekintett.

A keresztapa nemcsak az ünnepeken állt a keresztfia mellett, hanem a mindennapok nehéz helyzeteiben is. Hiszen a keresztapaság többnyire lelki rokonságot teremtett közöttük, hozzá nagyobb bizalommal fordulhatott keresztfia, mint más falubelihez. „Mindig barátságosak vagyunk” – mondják –, „meg jobban is segít a keresztapa, mint más a faluból. Kötelessége *jobban lenni velem, mint másal*.” E segítségnek a leggyakoribb formája pénzbeli volt. „Ha nem elég a saját pénzem, ami van, odamegyek a keresztapámhoz, biztos ad ezer lejt, míg mástól biztosan nem kapok.”¹⁸

A komaságnak mint hagyományos intézménynek volt egy nem túl gyakori, de azért előforduló formája, a *fogadott komaság*. Erről csak egy helyről, mégpedig Magyarfaluból van adatom, azt is egy 1944-ben Magyarországra, Egyházaskózárra települt családból hallottam 1977-ben, de a műrokonság szálai többfelé is elvezetnek. Gondos utánajárással talán még föl lehetne találni máshol is ezeknek a kisebb-nagyobb mértékben elszigetelt nyelvi és vallási kisebbségű települések között szövődő társadalmi kapcsolatoknak a működését. Így hallottam: „*Búcsúkor, Szentistánkor nálunk szokás volt, hogy a kapuban állva nézzék, kit hívhatnának be magukhoz vendégnek. Így komásodtunk össze egy klézseivel – ő volt a fogadott koma. Addig még nem járt a falunkban egyszer sem. S jött így az úton, az emberem meg ott állt a kapuban, s köszöntötték egymást. Az uram megkérdi, hogy hát búcsúra jő? Mondja, hogy igen. S van itt ismerőse? Azt mondja: Van! Hát ki? Hát a templom. Más nincs? Nincs. Hát akkor tessék bejönni, s majd megyünk együtt a misére. Akkor behívta az uram, megtisztelte, aztán megreggeliztünk, elmentünk a templomba, hazamentünk, ebédeztünk, aztán az volt a beszéd, hogy amelyiknek hamarabb születik gyermeke, akkor komásodjunk össze. Aztán más évben mi mentünk hezzájuk búcsúba, ők es jöttek még hozzánk, s így volt. Klézseben volt egy másik kománk, annak mi keresztelünk, ketrestben is volt egy, azok kereszteltek nekünk. Hordzsesten is volt ko-*

JEGYZETEK

- 1 Részlet Az első csóktól az első gyermekig – Párvoasztás, házasság és gyermek a moldvai magyarok szokás- és hiedelemvilágában munkacímű, az NKA 201102/03104. sz. kutatói ösztöndíjjal támogatott monográfiából.
- 2 Bosnyák Sándor: *A moldvai magyarok hitvilága*. Folklor Archívum 12. Budapest. 1980. 191.
- 3 Iancu Laura: *Vallás Magyarfaluban. Néprajzi vizsgálat*. L'Harmattan – PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék. Budapest–Pécs, 2013. 175.
- 4 Pilat, Liviu: *Helyzetképek egy középkori moldvai falu [Kickófalva] mindennapi életéből*. In: Kinda István – Pozsony Ferenc (szerk.): *Adaptáció és modernizáció a moldvai csángó falvakban*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2005. 97.
- 5 Lelkipásztori kisegítő vagy pótló laikus, aki fölszentelt pap hiányában a misézés és a gyóntatás kivételével lelkipásztori munkát végzett: keresztelt, esketett, temetett, prédikált és ájtatosságokat vezetett.
- 6 Benda Kálmán: *Csőbörccsök. Egy tatárországi magyar falu története a 16–18. században*. Századok CIX. 1985. 4. 913–914.
- 7 Szentimrei Judit: *Szóttesek, varrások-hímzések*. In: Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – dr. Nagy Jenő: *Moldvai csángó népművészet*. Kriterion, Bukarest, 1981. 257.
- 8 Nagy Janka Teodóra: *A keresztapaság a külsőrekecsini csángóknál*. In.: Viga Gyula (szerk.): *Néprajzi Látóhatár* 1994. 1–2. 118–122.
- 9 Nagy Janka Teodóra: i. m. 120.; bővebben Halász Péter: *A „virágospálca” rituális szerepe a moldvai magyarok lakodalmi szokásaiban*. In: Tánzos Vilmos. (szerk): *Erdélyi Múzeum* 2019. 2. 100.
- 10 Balázs Lajos: *Szeretet fogott el a gyermek iránt*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999. 372.
- 11 Vidacs Bea: *Komaság és kölcsönösség Szentpéterszegen*. Ethnographia 1985. 4. 510.
- 12 Morvay Judit: *komaság*. In.: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 3. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 246.
- 13 Iancu Laura: *Vallás Magyarfaluban. Néprajzi vizsgálat*. L'Harmattan – PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest – Pécs, 2013. 175.
- 14 Duma-István András: *Csángó mitológia*. Havas Kiadó, Kézdivásárhely, 2005. 68.
- 15 Laczkó István: *A tizenhárom család*. In.: Hoppál Mihály – Küllős Imola – Manga János (szerk.): *„Emlékl hagyom az unokáknak...”* Budapest, 1974. 111.
- 16 Duma-István: i. m. 2005. 55.
- 17 Iancu Laura: i. m. 2013. 175 – 177.
- 18 Nagy Janka Teodóra: i. m. 121.
- 19 Iancu Laura: i. m. 175.
- 20 Liviu, Pilat: i. m. 93.
- 21 Halász Péter: *Egyházi jövedelmek a Román környéki csángó falvakban a századfordulón*. In: Halász Péter (szerk.): *A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1991. 549.
- 22 Balogh Ödön: *Néprajzi jegyzetek a gyimesfelsőlöki és gyimesközéplöki csángókról*. Erdélyi Múzeum 1932. 7–12. sz. 345.
- 23 Benedek H. Erika: *A terhesség, szülés, csecsemőgondozás múltja és jelene egy moldvai csángó faluban [Csíkfalva]*. *Dolgozatok a moldvai csángók népi kultúrájáról*. A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 5. Kolozsvár, 1997. 71.
- 24 Keresztelői ajándék, rendszerint kolozsnavászon és kolozsnagyertya, a gyertyát a pap, a vásznat a gyermekágyas asszony kapja. (PÉNTEK 2016. 480.) Az Erdélyi Sztórtörténeti Társban nem szerepel ez a szó, Ballag szótárában „kolos-ma” alakban fordul elő. (BALLAGI 1867. II. 94.)
- 25 Hegedűs Lajos: *Moldvai csángó népmesék és beszélgetések*. Közoktatásiügyi Kiadó, Budapest, 1952. 192.
- 26 Benedek H. Erika: i. m. 71.

mánk, de azok már keveset tudtak magyarul. Akkor Diószénben is mi kereszteltünk. Az ilyen fogadott komákkal főleg búcsúban jártunk össze. Akkor nem voltak kirándulások, búcsúban találkoztunk.”

Az újszülött gyermekre és az édesanyjára a hagyományos hiedelmek között és a keresztény tanok világában élő emberek szerint a földi bajokon, betegségek kivül igen sok túlvilági veszedelem is leselkedik. Az anya ekkor még tisztátalan, a gyermek keresztetlennel, mindketten végletesen kiszolgáltatottak. A buba természetesen elsősorban az anyjának, aki maga is gyámoltalan, és a szűkebb és tágabb családnak a segítségére szorul. A gyermeket tehát igyekeztek mielőbb megkereszteltetni, különösen, ha gyengécske volt, hogy ha evilági sorsa sikertelen lesz, legalább túlvilági üdvösségét rendben tudják, mert Moldvában ma is úgy tartják, hogy „a keresztység a túlvilági üdvözülés feltétele”.

A keresztény beavatás pedig voltaképpen egy életformára való elköteleződés. Ezt fejezte ki a gyermek keresztnevének megválasztása. A keresztelő szertartására a csecsemő hat-héthetes korában kerítettek sort, rendszerint a helyi templomban.¹⁹ A mielőbbi keresztelés gyakorlatával ellentétben az az adat, amit Liviu Pilat közöl a XVII. századi Kickófalváról, miszerint „jobbán nő a gyermek, amíg nem keresztelték meg. Így mindenki igyekezett ezt az aktust minél későbbre halasztani.”²⁰ Persze lehet, hogy a késői keresztelés jótékony voltára vonatkozó hiedelem a római katolikus magyarok rendelkezésére álló papok sokszor reménytelen hiányával is összefüggésbe hozható. Mert amikor a XIX. század végétől Jászvásáron beindult a moldvai csángómagyarokból származó papok képzése, ha ott anyanyelvük ellenségeivé nevelték is őket, keresztelni azért kereszteltek. Sőt, szolgáltatásaik közül többnyire ez volt a „legolcsóbb”. A papok előtt ugyanis elsősorban az a cél lebegett, hogy ne legyen olyan gyermek, akit szülei szegénysége miatt nem keresztelnek meg. Az előfordult, hogy valaki jelentős összeggel tartozott az egyháznak, amiért a pap megtagadta a házasság, vagy a temetés szentségének kiszolgáltatását, de a gyermeket több helyen még ingyen is megkeresztelték, föltehetően abból a megfontolásból, hogy ha nem vetnek, nem tudnak aratni sem.²¹

Ahogy javult a katolikus települések papokkal való ellátottsága és az egészségügyi helyzet is, egyfelől lehetővé vált a korábbi keresztelés, másfelől már nem volt olyan sürgős a gyengébben született gyermekecské esetében sem. E kétféle tényező együttes hatásaként a régebben egy-kéthetes korban való keresztelés időpontja fokozatosan kitolódott. A XX. század első felében általában – még Gyimesben is – legkésőbb a nyolcadik napon megkeresztelték az újszülötteket,²² a század vége felé már Moldvában is három-hat hetes korban történt a keresztelés, s egyre gyakrabban összevonták a „beteg asszony” avatásával, addig ugyanis az anya nem vehetett részt gyermeke keresztelésén.²³ Amióta a keresztelést egyre kevésbé tudják elképzelni nagyobb eszem-iszom, vendégeskedés nélkül, gyakran előfordul, hogy a templomi keresztelést követően, akár fél esztendő múltán tartják a *kumetriát*, vagyis a keresztelői lakomát. Különösen így van ez, ha a gyermek tavasszal születik, s meg kell várni a szüretet, hogy legyen elég bor.

A gyermek nevének megválasztására többféleképpen kerül sor, mintha ezt – legalábbis az emlékezettel elérhető időszakban – már nem annyira a közösségi szokás, hanem inkább az egyéni ötletek határoznák meg. A dolog hagyományos rendjének korában nagyobb volt a valószínűsége, hogy a gyermeket az édesapja, esetleg a nagyapja vagy a keresztapja nevére keresztelik. De már 1967-ben talál-

TISZTELT OLVASÓINK!

A veszélyhelyzet miatt a népzenei, néptáncos és tárgyalkotó táborok, fesztiválok, nyári koncertek és koncertsorozatok helyzete 2020-ban nagyon bizonytalanná vált.

Kérjük, látogassák rendszeresen a tanchaz.hu weboldalt, amelyen naprakészen igyekszünk tájékoztatni Önöket a népművészettel kapcsolatos hírekről, eseményekről.

koztam Tatroszon azzal a jelenséggel, hogy valakit azért kereszteltek *Irimijának*, hogy „*olyan neve legyen, mint senkinek a faluban*”. A hagyományos névadások korában, a XX. század első felében gyakran olyan nevet adtak a gyermeknek vagy a leánynak, amilyen szentnek volt a névnapja, amikor megszületett. Napjainkban azonban görcsösen igyekeznek szabadulni a hagyományos – magyar és katolikus – nevektől. Ha valaki véletlenül mégis olyan nevet ad a gyermekének, azt lekacagják. Azt mondják, nem tudott nevet találni a gyermeknek. Most Rámona, Valéria, Raluka, Ludovik járja, ebben természetesen a románosítást e téren is erőltető papok hatása is benne van.

Magán a keresztelői ceremónián korábban csak a komapár és a gyermek vett részt, esetleg, ha vasárnap volt a keresztelő, a miséről ottmaradt néhány rokon, vagy ismerős *csodalátásra*. Moldvában is általános szokás a katolikusok körében, akár csak a Kárpátokon belüli magyar nyelvetterületen, hogy amikor a kereszt szülők elindulnak a gyermekkel a templomba, így búcsúznak: „*Isten áldja, komámasszony! Mindjárt visszajövünk; pogányt viszünk, keresztényt hozunk*.” Visszaérkezéskor pedig: „*Isten áldja meg, komámasszony! Pogányt vittünk, keresztényt hoztunk*.” Ilyenkor visznek gyertyát és *kolozsnávásznat*²⁴ is a templomba, s a gyertyákat ebbe a vászonba csavarták. Mikor a páter kereszteli a bubát, a kereszt szülők meggyújtják a gyertyát. „A keresztelőn bement a pap a templomba, elővette a szenteltvizet, megmosta a gyermek homlokát, imádkozott a hitére és csinyált keresztényt belőle” – emlékezett a szertartásra később, Egyházasközárón a lábnyiki születésű Laczkó István.²⁵ Szabófalván a *kolozsna* fekete és piros mintával díszített egy-két méter hosszú lenvászon és a gyertya együttese. A gyertyát a pap, a vásznat a gyermekágyas asszony kapja. A kereszt szülők rendszerint ruhaneműt adnak a buba számára.

A keresztelőről hazavitt gyermek további sorsának befolyásolására sokféle hiedelemszokást ismernek. Mikor Szabófalván „*hozták a miszéről, letették a bubát az asztalra. Oda volt téve párna, a párna alá kalapács, dzsalu, hogy tudjon mindenféle mesterszégét*”. Csikfaluban a templomból visszajövet „a gyermeket az asztalra teszik, a pénzajándékot ráhelyezik a gyermekre, a ruhákat átadják az anyának. A keresztelői ebédet a közeli rokonok készítik el, a kismamának csak a hozzávalókat kell beszerezni. Húsleveset készítenek, kocsnyát, galuskát, újabban szalámit, sajtot vásárolnak, kalácsot sütenek, bor, pálinka kerül.”²⁶

Újabban pedig, amikor egy-egy gyermeknek immár tucatnyi vagy annál is több keresztapja és keresztanyja kerül, a felkapottabb – tehetősebb – keresztapák pedig több tucat gyermeket keresztelnek, számon sem tudják tartani a műrokonosság e devalválódott formájának részleteit. A *keresztapám, keresztanyám* megszólítás is egyre inkább kiürült, gyakorlatilag a *bátyám* és a *néném* formát helyettesíti. A keresztelés rítusának korábban a vallásos átélést és a társadalmi kapcsolat erősítését jelentő bensőséges szertartása is mindinkább a valóságos vagy látszólagos vagyonsodás látványos bemutatásának, megcsillogtatásának nagyon is emberi, de korántsem hagyományos alkalmává vált.

Halász Péter

SZÉKI SOÓS JÁNOS

TÖVISKORONA

A zon a hideg téli hajnalon a szelíd szemű özek rendre elhagyták a csontig vetkőztetett erdőket, kiadósabb táplálékért a faluvégi szénáskertekbe menekültek. Szép Laji asszonya a falut hagyta el, ahol megvolt mindene, s ahonnan tíz éve ki sem tette a lábát. Indulás előtt meleg hárászkendőt tekert magára és kevés útipoggyászával felkészülődött a házuk előtt várakozó, Budapestre tartó kisbuszba. Szép Laji az elmúlt napokban, minden adandó alkalmat megragadott, hogy maradásra bírja. Círogatta, kérlelte édes szavakkal, Amálon nem fogott semmi. Folyvást azzal érvelt, hogy a falu valamire való asszonyai már mind elmentek, úri családoknál takarítanak, időseket ápolnak Pesten vagy Budán, amiért drága pénz üti markukat, ő sem gyámoltalanabb azoknál, cselédeskedett is lánykorában, s ami ráragadt a híres kolozsvári orvos családnál, odaát is kamatoztatni tudná, nem marad otthon, a kapa mellett. Úgy ment el, hogy vissza sem nézett Szép Lajira, aki legalább annyit még mondott volna makacs asszonyának, ha az autózástól rosszul lett fogná el, ne legyen szemérmes, vegye elő köténytsebéből az ecetes vízzel áztatott zsebkendőjét és tartsa az orra alá, és időről-időre nézzen ki az ablakon. Utoljára mennyasszony korában ült buszon, amikor Lajival a kincses városba utaztak jeggyűrűt vásárolni. Anyósa egy csokor petrezselyemzöldet nyomott Laji markába, hogy azt szagoltassa Amállal, ha látja, hogy fehéredni kezd az arca és gyöngyözik a homloka.

Ha most törnének rá a falura a kutyafejű tatár hordák, ropogós menyecskeből egyet sem zsákmányolhatnának, hajlott hátú, fogatlan öregasszonyra, akik maradtak, ők sem tartanának igényt! E humoros gondolattal igyekezett keservén enyhíteni, s elindult a szomszédos Pántya-boltba, ahol a reggeli sötétség ellenére is, nagy volt a nyüzsgés. Szép Laji sorstársai ott kezdték a napot, zsebükben egy-egy olcsóbb bádogos sörrel, pakli cigarettával, kisüveg monopollal sirültek ki a szűk ajtón, egyből hazafelé tartva a menetirányt, nem készültek behúzódni a bolt mögé, inni. Otthon kényelmesebb, ki lehet tenni a sört az asztalra, nem kell hallgatniuk többé asszonyaik pörös száját, akik koszájót tevékenységük szüneteiben hiába

bámulnak ki a budai villák és pesti bérházak ablakaiból, uruk mindennapos vedelését nem láthatják, csak sejtetik. Szép Laji gyorsan tanult, teljes mértékben egyet értett egykori tenyeres pajtásaival, szíve szerint már aznap átvette volna azok szokásait, azonban egy akadály még útját állta, párszáz magyar forint, az asszony keresményéből, amivel a szomszéd férfiak már rendelkeztek. Sötétedés után, tíz véka morzsolt kukorica pénzzé tételével, ha csak belátható ideig is, de számára is megnyílt az út, akár cifrázhatná is lépteit a Pántya-bolt, s egyben új élete felé.

Néhány nap múlva üzenet érkezett Szép Amáltól, nem Lajinak, hanem Amál anyjának. „Amálnak jó kilátásai vannak, egyelőre a komaasszonyához kvártélyozta be magát, igaz, öten hálnak egy szobában, de összehúzzák magukat, hiszen lánykorukban is jól kijöttek egymással. Ne a kényelmét vegye elsőnek az ember, a pénzt rakja élére! Hála istennek, uraknál dolgozik, bár az utcán elég gyakran oláhozzák, s olyan gazdája is van, aki csodálkozik, hogy Amálnak Amália a neve és beszél magyarul is. Hát istenem, honnan tudhatná az a sok távoli idegen, hogy a mi falunkban mindenki magyarul beszél, még az pár román sem tud rendesen megszólalni saját nyelvén.” Laji egyre türelmetlenebbül hallgatta anyósa rögtönzött színesét, arra volt kíváncsi, vajon neki mit üzent Amál, üzent-e egyáltalán, megkérdezni azonban nem merte. Amire kérdését végiggondolta, a válasz is megjött rá. „Amál egyelőre nem tud veled foglalkozni, húzd össze magad te is, nemsokára hírül adja, hogy melyik hétvégén jön haza. Telefonon ne keresd, nincs neked arra pénzed, a nemzetközi vonal drága, ne herdáld arra az ő keresetét!” Mintha izzani kezdett volna Laji alatt a hokedli, hirtelen felugrott, anyósát eltolta az útból, és dühében úgy bevágta maga mögött az ajtót, hogy a nagy csattanástól a csikósparhelt érckarikái mind leugrottak a helyükről.

Szép Laji eszes gyermeknek bizonyult az iskolában. Kitűnő sakkozó volt, sporttanára területi versenyekre is benevezte, három perc alatt mattot adott kihívóinak, aztán szó nélkül felállt, fejébe nyomta kopott szalmakalapját és otthagya őket. Mindenki csodálta és szeretett volna szóba elegyedni vele, a zsűri elnökét is beleértve, akit

szintén megvert és faképnél hagyott néhányszor. Bravúros játékának titkaiba nem avathatott be senkit, nem tehetette, egy szót sem tudott románul. Kötelező iskolaéveinek befejezése után, továbbtanulása fel sem merülhetett. Korán megözvegyült anyja a téesztől kapott alamizsnát éjszakai munkával egészítette ki, gyapjút, kendert font és szőtt másoknak. Szép Laji két évig ökörfogatot hajtott a téeszben, ez idő alatt megizmosodott és hozzászokott a rendszeres munkához. Tizenhat évesen keresztapja magával vitte a városba és saját felelősségére elszegődött kubikosnak egy építőipari vállalatnál, ahol ő is dolgozott. Laji reggeltől estig vizes, köves sáncokban csákányolt, lapátolt kitartóan. Kéthetente jártak haza, rögtönzött barakkban laktak, táplálékuk, „kelj fel szalonna, feküdj le szalonna” volt, csak kenyérre költöttek keresetükből. Esténként Laji nem járt kocsmába a többiekkel, ereje sem volt rá, de leginkább takarékoskodása tartotta kötőféken. Gondolnia kellett a jövőre, kicsi töpörödött házukba nem vihet asszonyt, szűk telkükre nem férne el még egy ház. Amire besorozták, összekuporgatott pénzén megvehette a szomorúfüzekkel szegélyezett patak melletti telket, és apránként egy takaros házra való építőanyagot is hordott rá, gondosan letakarta, hogy másfél évig, amíg katonai idejét tölti, ne tegyen kárt benne a megjósolhatatlan időjárás. A seregben is végig dolgozott, szolgálati blokkokat építtettek a tisztok számára. Leszereléskor, katonakönyve mellett néhány ezret kitevő megkopott kékhasú százas is lapult a zsebében. Ebből futotta élelemre, szerszámokra, az építés nem került pénzébe, vasárnaponként kalákába verődtek munkatársai, akadt közöttük kőműves és ács is, Laji csak adogatott a kezük alá. A nehézkesen járó idős Szépné délben kiadós ebédet hozott nekik, aztán szürkületig meg se álltak. Alkonyatkor megint egyenként a mosdóteknő elé hajoltak, lemosták arcukról a port, kezükről a maltert, majd körülülték a diófa alatti kőasztalt, csendben ittak a pálinkából, sörből, s rendre a rájuk kacagó boglya kőttés palacsintát és a csülkös fuszujka levest is elfogyasztották. Két hónap múlva már pirosban állt az alapincézett, kétszobás verandás ház, a kontyolt tetőre egy csokor száraz sóvirágot cementeztek. Más virág nem volt, késő őszre járt már.

Szél Laji karácsonykor megkérte Amál kezét, aztán egy este hazavitte, „elszöktette”, ahogyan a faluban beszélték, hozzátoldva azt is, hogy a lányszöktetést két ok válthatta ki: „Vagy Amálnak kerekedik a hasa, vagy Lajinak nincs pénze lakodalomra!”. Az újdonsült házasembert nem az utóbbi igazság aggasztotta, inkább az, hogy idén már nem kerülhet vakolat a házra, amibe belevészhette: ISTEN SEGEDELMÉVEL ÉPÍTETTE...

A lakótársak úgy segítettek Amálon, hogy az ellen-szenvesebb megrendelőik lakásait átengedték neki, legalább megszabadulhatnak az örökké akadékoskodó, kispénzű, de úrhatnám egyénektől. Megtehették, volt munkájuk bőven, őket egyik helyükből a másikba ajánlották. A késő délutáni zsúfolt autóbuszokon, szállása felé zötyögve, azon morfondírozott, hogy gazdái mennyire felelőtlenek értékeik megbecsülését illetően. Otthon még egy elgurult gombért is felforgatták a házat, bezzeg itt minden lakásban elszórt ékszerek lapulnak a porcicák között. Sehogyan sem talált magyarázatot a művelt urak és nagyságák nemtörődömségére. A legeldugottabb zugokból is söpört már ki aranyból készült fülbevalót, medált, kar-

perecet, nyakláncot. Az is szemet szúrt Amálnak, hogy a szennyes ruhák alatt talált, megkezdett táblás csokoládékból, valamilyen oknál fogva, sohasem hiányzott két kockánál több... Aggodalmát nem sokáig tartotta magában, asszonytársaival is megosztotta. „Ezek miatt ne emészd magad!” – nyugtatták Amált, majd feltárták előtte a titkot: „Tisztakezűség felől akartak meggyőződni, na meg arról, hogy takarítasz-e mindenütt, vagy csak ott, ahol a papok táncolnak? Velünk is ezt tették!” Abban lakótársai is egyetértettek, hogy legalább a finom csokoládékat nem kellett volna a szennyes ruhák közé rejteni. „Munkámat mindig azzal fejeztem be, hogy a talált holmikát szép sorjában a fényesre pucolt dohányzóasztalra pakoltam!” – mondta befejezésül Amál, és tekintetéből nyugalom sugárzott. Lánykori cselédeskedése idején a jószágos Guttman doktornőtől kapott intelmek Budapesten is beváltak. „Amál, mindig maradjon csendben, ne lássa, ne hallja mi zajlik maga körül, csak akkor kérdezzen, ha valamit nem tud, végezzen alapos munkát, sasszeme legyen, találjon meg mindent, maradéktalanul tegye azokat a helyükre, és lehetőleg ne tegyen megjegyzéseket!” Néhány alapos takarítást követően gazdái kivétel nélkül megbízta benne, és lakáskulcsot nyomtak kezébe, nem gondolván arra, hogy cselekedetükkel Szép Amál lelki egyensúlyát is helyrebillentették. Lassan kibontakozott a tavasz, a füstös házfalakon megkapaszkodó borostyán levelei napról napra élénkebbé váltak, a fákkal borított budai hegyvidék kanyargós utcáin kezdte úgy érezni magát, mint otthon, a Kisutca ligetes lejtőin. A házak előkertjeiből megszire illatozott a jácint és a nárcisz. Március 15. előestéjén a Moszkva téri metróhoz igyekezve, egy óvodásforma kislány állt meg Amál előtt. „Néni, miért nincs kokárdája?” Amál először a kislány mosolygós édesanyjára vetett egy röpke pillantást, aztán a gyermekhez fordulva mentetetni kezdte magát, hogy még nem volt ideje kokárdát vásárolni, de ígéri, holnap reggelre neki is lesz! „Néni, fogadjon el egyet tőlem!” Amire a váratlan meglepetés-sorozattól magához tért, az aranyos teremtés már lábujjhegyen ágaskodott, Amál lehajolt hozzá, hogy a csöppnyi teremtés könnyebben feltűzhesse piros rékljére az ajándék kokárdát. A mozgólépcső jobb oldalára húzódva, hímzett zsebkendőjével néhányszor végigsimított a szép kokárdán, majd a szeméből kibuggyanó forró könnycseppeket is felitatta vele. A metrókocsiban arra lett figyelmes, hogy egy tagbaszakadt férfi tekintete méregeti, máskor is előfordult, hogy megbámulták sajátos fekete-piros viseletét, de egyikük arcvonásából sem szikrázott a rosszindulat. Amál sejtése néhány másodperc múlva beigazolódott. A mogorva férfi hirtelen felugrott a helyéről és torka szakadtából beleordította Amál arcába, hogy egy vörösruhás, mocskos kommunista ne tűzzön soha kokárdát a mellére! „Öltözéked miatt otthon bozognak, hazátlannak, Budapesten kommunistának tartanak?” – szegezte magának az érthetetlen kérdést. Néhány nappal azelőtt, a Baross téren, valutával feketéző románokkal gyűlt meg a baja, kérdeztek tőle valamit, s ő közölte velük, hogy nem tud románul. Akkor nem zaklatta fel magát ennyire, pedig fenyegetően kérték tőle számon, hogy miért pusztította eddig a román kenyeret? „Istenem, mi jöhet még?” – torpant meg Nefelejcs utcai szálláshelye előtt, s imára kulcsolt kezeit a sötét ég felé emelte.

(Folytatása következik)

Magyar cigányzene

A XX. század első felében a cigányzenészek – más társadalmi mozgalmakhoz hasonlóan – egyesületeket hoztak létre és lapokat indítottak. Jelen ismeretterjesztő írás célja egy már-már feledésbe merült, „Magyar Cigányzene” című orgánumbemutatása. A cigányzenész lapok sorában ugyan a negyedikként látott napvilágot, és mindössze csak két számot élt meg, azonban a forrásértéke jóval jelentősebb. Ugyanis e lapnak köszönhetően első kézből nyerhetünk ismereteket a Magyar Cigányzenészek Országos Szövetségének céljairól és tevékenységéről.

EGYESÜLET			LAP	
Név	Időszak	Hatókör	Név	Időszak
Magyar Cigányzenészek Országos Szövetsége (tervezet)	1901	országos	Magyar Zenészek Lapja (Cigányzenészek Közlönye)	1901
Magyar Czigányzenészek Egyesülete	1908–1910	Budapest	Magyar Czigányzenészek Lapja	1908–1910
Magyar Cigányzenészek Országos Egyesülete	1918–1933	országos	Magyar Cigányzenészek Lapja	1924–1931
Magyar Cigányzenészek Országos Szövetsége	1935–1940	országos	Magyar Cigányzene	1938

Cigányzenész egyesületek és lapok a huszadik század első felében¹

A Magyar Cigányzenészek Országos Egyesületének felbomlását követően a cigánymuzikusok már a rákövetkező évben szervezetten léptek fel, ugyanis sztrájkot hirdettek a Magyar Rádió ellen. Egyrészt azért, mert a rádió vezetősége bele kívánt szólni abba, hogy a cigányzenészek milyen dalokat játszanak az adások során, másrészt kevesellték a rádióközvetítések után járó fizetséget.² A cigánymuzikusok tömeges megmozdulása a belső feszültségek miatt végül szertefoszlott, de ez korántsem tántorította el a mérvadó cigányprímásokot attól, hogy 1935-ben megalapítsák a Magyar Cigányzenészek Országos Szövetségét.

Az újonnan létrehozott szövetség alapszabálya a szervezet küldetéséről a következőket fogalmazta meg: „A Szövetség célja: a Magyarországon élő, magyar cigányzenészek tömörítése, szellemi, művészi és anyagi érdekeik védelmezése, a munkaviszonyok megjavítása, a magyar cigányzenészség hírnevéhez fűződő idegenforgalmi érdekek hathatósabb támogatása, a magyar dal ápolása, tagjainak hazafias és keresztény szellemű egységes irányítása – politikai és vallási kérdések kizárásával.”³

Az alapszabályban rögzített célok elősegítésének az érdekében a szövetség kilátásba helyezte iroda, könyvtár, helyközvetítő ügynökség, cigányzenész otthon és zeneiskola alapítását. A szervezet feladatának tekintette, hogy folyamatosan egyeztessen az illetékes minisztériumokkal és hivatalokkal a cigánymuzikusok érdekeinek az előmozdítása végett. Továbbá, a cigányzenészek tájékoztatása és az ügyük népszerűsítése érdekében, lap indítását tervezték,⁴ amely végül 1938-ban látott napvilágot *Magyar Cigányzene* címmel. A mindössze néhány számot megélt orgánumbemutató számának harcias hangvételű vezércikke ekképpen határozta meg az újonnan alapított lap küldetését: „Új vértetűnk a »Magyar Cigányzene« s szellemi harcosaink az ólombetűk. Nem akarunk hadakozni senki ellen, de harcolni akarunk elsősorban a saját sorainkban: a maradiság, a hibák, a bajok és a rossz tulajdonságok ellen. Harcolni akarunk a magyar cigányzenészség kulturális fejlődésért, hogy méltó helyet kaphassunk abban a társadalomban amelyben élünk, szerény polgári életet a dolgozók sorába.”⁵ A rákövetkező írásban a szövetség dísz-

Laki Farkas Jenő bandája, Szombathely Kovács Kávéház, 1928. (Fortepan 20972, adományozó: Farkas Jenő)

elnöke pedig az újság nélkülözhetetlensége mellett tört lándzsát: „Kétségtelen, hogy a »Magyar Cigányzene« ólomkatonái nagy erőgyarapodást jelentenek a Szövetség számára, hiszen szaklap nélkül, – amely a tagok felé a felvilágosítás munkáját, a nagyközönség és illetékesek felé pedig a propagandát szolgálja –, eredményes egyesületi munka el sem képzelhető.”⁶ A mindössze néhány számot megélt lap tudósított a magyarországi cigányzenész társadalom bel- és külföldi híreiről, hangversenyekről, fellépésekről, történelmi cikkeket közölt nagynevű cigányprímásokról. Továbbá tájékoztatott a szövetség közgyűléseiről, terveiről, intézkedéseiről.⁷ A *Magyar Cigányzene* szerkesztősége a külföldi közönség tájékoztatására is jelentős hangsúlyt helyezett. Mindenekelőtt útjára indította angol, német, olasz és francia nyelven a *Cigányzenekarok arcképcsarnoka* című rovatot, amelyben híres magyarországi cigányzenekarokat kívánt népszerűsíteni a külföldi vendéglátóhelyek számára.⁸

A *Magyar Cigányzene* hasábjait döntően a cigányzenészek tartáhatatlan szociális helyzete ellen síkraszálló írások határozták meg. A szövetség jogtanácsosa az imént említett ügyben mérőföldkőnek tekintette a szövetség létrehozását, amely lehetővé tette, hogy a cigányzenészek egyesült erővel lépjenek fel érdekeik védelmében: „Nagysokára, de még mindig nem későn, végre felelt a cigányzenészség és tömörülni kezdett. Megalapította a Magyar Cigányzenészek Országos Szövetségét, amelyet úgy kell tekinteni az egész cigányzenészségnek, mint a dolgozni akarók és jobb létért harcolók komoly összefogását egy biztosabb, nyugodtabb polgári életért. A cigányzenészségnek tehát egyenesen létérdeke az, hogy ide tömörüljön és egy akaratral intezze a saját sorsát.”⁹ A cigánymuzsikusok or-

Spolarich Kávéház, Budapest VIII. József körút 37-39., 1934.
(Fortepan 20967, adományozó: Farkas Jenő)

gánuma több ízben beharangozta, hogy a szervezet napirendre tűzte a soron következő közgyűlésére a cigányzenészek szociális helyzetének a megvitatását,¹⁰ továbbá közölte a szövetség azon előterjesztéseit, amelyek a cigányzenészek megélhetését kívánták biztosítani. A szervezet kidolgozott egy tervezetet arra vonatkozóan, hogy a zenekari tagok részére bevezesse a „létminimumot”, amit olyképpen képzelt el, hogy a vendéglátóhelyeket három osztályba sorolja és annak megfelelően kötelesek fizetni a zenekari tagoknak. Az első osztályba sorolt szállodák, éttermek, kávéházak esetén a zenekari tagokat fejenként tíz pengő, a másodosztályúnak minősítettek esetén hét pengő, míg a harmadosztályúnak titulált helyeken öt pengő illette volna meg. A cigányprímások bérezését a tervezet nem kívánta szabályozni, ezt a zenekarvezető és a vendéglátóhely tulajdonosa között köttetett egyezsége bízta volna.¹¹

A szövetség másik vívmányának az úgynevezett „kollektív szerződés” kidolgozását lehetett tekinteni, amely a cigányzenészek és az ügynökök közötti megállapodásokat kívánta szabályozni. A tizenkét pontos „kollektív szerződést” a Magyar Cigányzenészek Országos Egyesülete és a Művészügynökök Egyesülete 1938 szeptemberében írta alá, melynek célját a következőképpen határozták meg: „A cigányzenélés és közvetítés érdekeinek kölcsönös védelme, a megkötött szerződések tisztelgetben tartása, a szerződéskötések és szerződés-vállalások terén eddig tapasztalt anomáliák megszüntetése.”¹² Az okmány hosszan sorolta a cigányzenészek és az ügynökök egymással szembeni jogait és kötelezettségeit, valamint rögzítette a jutalék mértékét, a szerződéskötéssel és a vitás ügyekkel kapcsolatos eljárásrendet.¹³ A Magyar Cigányzenészek Országos Szövetségének a cigánymuzsikusok anyagi helyzetét javítani szándékozó lépései végül megtorpantak, mert szakadás állt be a szervezeten belül. Ugyanis a zenekari tagok, arra hivatkozva, hogy a cigányprímások vezette egyesület szociális téren nem tudott átütő eredményt felmutatni, lázadásra adták a fejüket és kezükbe vették az irányítást. A szűnni nem akaró belső feszültségek és az új vezetés tehetetlensége miatt a szövetség először hatósági biztos felügyelete alá került, majd végérvényesen feloszlott.¹⁴

Hajnáczy Tamás

JEGYZETEK

1 Hajnáczy Tamás (szerk.): *Magyar Cigányzenészek Egyesülete. Cigányzenészek mozgalma a boldog békeidők Magyarországon*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2020., Hajnáczy Tamás (szerk.): *Magyar Cigányzenészek Egyesülete. Cigányzenészek harca a két világháború közötti Magyarországon*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2019.

2 Uo. 45-48.

3 Uo. 189.

4 Uo. 189-190.

5 500. *Magyar Cigányzene*, I. évf. 1.sz. (1938. augusztus) 1.

6 Új feladatok előtt. [dr. Sándor Jenő] *Magyar Cigányzene*, I. évf. 1. sz. (1938. augusztus) 1.

7 A *Magyar Cigányzene* című lap fellelhető: OSZK H 20.932.

8 A „Magyar Cigányzene” külföldön. *Magyar Cigányzene*, I. évf. 1. sz. (1938. augusztus) 5. A kiadó a következő országokba tervezte megküldeni a lapot: Németország, Svédország, Norvégia, Lettország, Finnország, Litvánia, Észtország, Anglia, Hollandia, Dánia, Belgium, Lengyelország, Franciaország, Luxemburg, Svájc, Olaszország, Görögország, Egyiptom, Amerikai Egyesült Államok, Brazília, Argentína, Chile, India, Irán, Törökország, Dél-afrikai Unió, Ausztrália. Uo..

9 Egy táborban – egy akaratral! [dr. Nagy Domokos] *Magyar Cigányzene*, I. évf. 1. sz. (1938. augusztus) 6.

10 Közgyűlés ősszel. *Magyar Cigányzene*, I. évf. 1. sz. (1938. augusztus) 7-8., Közgyűlés: október 25-én. A cigányzenészség szociális kérdései lesznek napirenden. *Magyar Cigányzene*, I. évf. 2. sz. (1938. szeptember) 2., A választmány megkezdte a közgyűlés előkészítését. *Magyar Cigányzene*, I. évf. 2. sz. (1938. szeptember) 4.

11 Későbbön a cigányzenészek fizetésrendezése. A zenét tartó helyek osztályozása. A zenekari tagok létminimumának szabályozása. *Magyar Cigányzene*, I. évf. 2. sz. (1938. szeptember) 3.

12 Megállapodás az elhelyezőkkel. Létrejött a kollektív szerződés. *Magyar Cigányzene*, I. évf. 2. sz. (1938. szeptember) 4.

13 Uo. 4-5.

14 Hajnáczy Tamás (szerk.): *Magyar Cigányzenészek Országos Egyesülete...* i. m. 54-58.

Az eltévedt puszkagolyó

Családtörténeti palimpszeszt

[„palimpszeszt – »olyan pergamen vagy papirusz, amelyről az eredeti írást még az ókorban kivakarták, hogy új szöveget írhasanak rá«. Írástörténeti szakzó a latin palimpsestus, illetve görög előzménye, a palimpszesztosz (»újra vakart«) alapján, a palin (»ismét, vissza«) és pszésztosz (»vakart«) elemekből, utóbbi a pszaó (»dörzsöl«) ige származéka.”

(Magyar Etimológiai Szótár)]

Nagyapám 1973 tavaszán halt meg, s ahhoz képest, hogy olyan családban születtem, ahol sokat és jótüen meséltek a régmúlt időről, róla meglehetősen keveset hallottam gyerekkoromban. Nagy, mélységes hallgatások övezték emlékéit, s a csendekből már gyerekként is kihallottam a titkot. „Wovon man nicht sprechen kann, darüber muß man schweigen” (Amiről nem vagyunk képesek beszélni, arról inkább hallgatni kell), mondhatnánk Wittgenstein nyomán, bár biztos, hogy ő nem egészen erre gondolt. Sokat, és jókedvvel mesélt apám a felvidéki gyerekkorról, és sok történetet mondott el apám nővére is. Az ő történeteinek egy része – mert váratlan halála előtt két hónappal kezébeadtunk egy füzetet, hogy leírja emlékeit – megmaradt írásban. Jaj, ha azt a füzetet korábban kapta volna, mennyi mindent össze- és megírhatott volna! Ami elkészült, annak szerkesztett változata megjelent a folkMAGazin-ban [Vágó Józsefné Grozdits Olga: A Felvidéktől a Balaton-felvidékig – 2017/3. és 2017/4.]. A családi történetek, ha elkezdik őket összerakni az ember, legalább annyira kérdést vetnek fel, mint ahányat megválaszolnak. Utólag, évtizedek távolából, emlékezők és dokumentumok hiányában sok fontos, időben fel nem tett kérdés örökre megválaszolatlan marad.

*

A mikor én születtem, nagyanyám, apám édesanyja, eljött Révfülöpről Kőszegre, hogy segítsen anyámnak. Nagyapám ez idő alatt kötötte föl magát. Ez az, amit csak huszoneves koromban mondtak el nekem.

Részben emiatt kezdtem el a család történetével foglalkozni, s talán emiatt sokasodtak a nyugtalanító kérdések. Így történhetett meg az, hogy a kevés számú és rendezetlenül fennmaradt dokumentumból egy nem szokványos családtörténet bontakozott ki. Igyekeztem a történesek mögé látni, nyakon csípni és feledésből előhúzni az el nem mesélt történeteket is. A családi szájhagyományon túl néhány fióknyi fénykép és teljesen rendezetlen, töredékes iratanyag állt rendelkezésemre: születési és házassági anyakönyvi kivonatok, bizonyítványok, számlák, le-

Grozdits Gyula 1954-ben • Horváth Jánosné született Pingitzer Mária (1849–1915)

velek, képeslapok, levelezőlapok, gyászjelentések, igazolványok és tagsági könyvek, szerződések, szentképek hátuljára rótt sorok, bevásárlólisták, adóívek, leventeoktatói kinevezés, békekölcson-jegyzési igazolás, szegődési bérlevél, cetlikre firkált üzenetek, táviratok, felirat nélküli borítékokban egy-egy hajtincs. Az egyik papír szlovákul, a másik magyarul, némely feljegyzés németül. Teljes, a rendezési kísérleteknek masszívan ellenálló káosz, a majdnem összeálló irategyüttesek közepén befoltozhatatlan lyukakkal.

Ennek a történetnek most nagyapám, Grozdits Gyula áll a középpontjában, s hogy gyorsan kicövekeljük az általa megtett utat, álljon itt egy 1955 januárjában keletkezett önéletrajz, amelynek segítségével az Magyar Államvasutaknál, a badacsonytörдемici kertészetben (a vasútállomással szemben) próbált kertészi állást szerezni!

„Önéletrajz – Grozdits Gyula, születtem 1905. aug. 4-én Semse községben Abauj Torna m. Apám a semsei uradalomban volt cseléd, 6 elemi iskolát Semsén végeztem, 4 polgárit Kas-

sán. 1921-ben ezt elvégezve kertész tanuló lettem a semsei kertészetben, ahol a virág, zöldség és gyümölcs kertészetet tanultam, és a kertészeti egyesület előtt vizsgáztam. 1923–25-ben elvégeztem a Szőlészeti Borászati Szakiskolát a tarcal-kecskeméti iskolában. 1925. július 1-től 1926. II. 1-ig írnök voltam a semsei gazdaságban, 1927. II. 1-től 1927. IX. 1-ig az Ulmann kertészetben voltam segéd Béla községben. 1927 okt. 1-től 1929 április 1-ig katonának voltam a Csehszlovák hadseregben. 1929. V. 1-től 1931. XII. 31-ig vezető kertész voltam a Jászóvári Prépostságnál Jászón. 1930. I. 1-től 1942. nov. 1-ig főkertésze voltam a semsei Kertgazdaságnak. 1942-ben bevonultam a 7. honi légv. tüzérséghez Miskolcra. 1944. márc. 17-én fogságba estem Kapuvárnál és 1945. augusztus 31-én leszereltem a szegedi táborból. 1946. II. 1-ig Bpsten voltam a Kisfaludy-Rumpold fuvaros vállalatnál. 1946. II. 1-től átvettem a Kisfaludy szőlő, kert gazdaság vezetését Révfülöpön. 1950-ig. 1950. V. 1-től 1951. III-ig kertész-szőlész technikus voltam a Somlói Állami Gazdaságban, 1951–1953.

Grozdits Antalné született Horváth Erzsébet • Grozdits Antal, valamikor az első világháború előtt

I. 9-ig pincemester voltam a Badacsonyvidéki Borforgalmi Vállalatnál [Badacsony]Lábdihegyén. 1953. III. 9-től az [Balaton]Akali Kísérleti Gazdaságban dolgozom. Révfülöpi lakos vagyok, kis házam van 280 négyszögöl telkem, nős vagyok, leányom Bodajkon tanárnő, a fiam a Tapolcai Gimnázium III. éves tanulója.

Ez az a ház, amelyre fel lehet pakolni nagyapám élettörténetének elmesélt és dokumentumokban rögzített, fényképekkel illusztrálható momentumait.

*

GROZDITS GYULA SZÜLEI

Dédnagyapám, Grozdits Antal 1875. január 13-án Grozdits Ferenc és Losits Paulina gyermekeként látta meg a napvilágot Érden. Gyermekkoráról és neveléséről nincsenek dokumentumok, s arról, hogy az ő édesapja nagytermészetű és mulató ember volt csak elharapott félmondatok szóltak a családban. Azt hiszem, az érdi családi kapcsolatok viszonylag régen megszakadhattak, s azok, amelyek megmaradtak, állítólag akkor értek véget, mikor a rokonok egy része magyarosított Grozditsról Gémesire illetve Garaira. Bár azt azért számon tartották nálunk is, hogy Garai néven volt egy focista, a hatvanas években a Komlói Bányász csatára.

Dédnagyapám 1901. augusztus 5-én Magyarokimlén vette feleségül az 1878. október 6-án, Magyarokimlén született Horváth Erzsébetet, akinek apja Horváth János, anyja pedig Pingitzer Mária volt. A házassági anyakönyvi kivonat szerint Grozdits Antal ekkor urasági kocsis volt, és Budapest VI. kerületében, a Bajza utca 17. alatt lakott.

1902 már a Felvidéken, a Semsey család alkalmazásában, Semsén találta a fiatalokat, itt született meg augusztus 28-án első gyermekük, aki a keresztségben szintén az Antal nevet kapta. Majd három évvel később, 1905. augusztus 4-én Grozdits Gyula János.

Grozdits Antal ettől az időponttól kezdve, a megmaradt dokumentumokban mint parádés kocsis, lovasz, főlovász szerepel, felesége pedig a kastély konyhájáért, készleteiért és a grófi család ellátásáért felelt.

Grozdits Antal az első világháborút katonaként, de nem a fronton töltötte: báró Bothmer Árpád (1858–1938) közvetlen szolgálatában állt főlovászként. Máramaros-szigetről küldött képeslapjait ismerem ebből az időből. Nem túl informatívak, de mindenképpen kedvesek és humorosak. Feleségének megszólítása ezeken a lapokon: „Kedves Öregem!”.

A Tanácsköztársaság idején állítólag megjelent Semsén Kun Béla, és úgy alakult, hogy a dédnagyanyámmal akadt össze először. Minősíthetetlen hangnemben – sajnos előttünk, gyerekek előtt nem idézték pontosan Kun Béla szavait – kereste a grófnét, mire dédnagyanyám rendre utasította a „proletárdiktátort”, mondván, hogy beszéljen több tisztelettel a kastély úrnőjéről. Erre Kun Béla a templom előtti gesztenyefákra mutatva azzal fenyegetőzött, hogy még a mai napon ott fognak lógni mind, a grófnéval együtt.

Aztán Kun berobogott a kastélyba, majd jó darab idő eltelte után távozott. A grófnétől kézcsókkal búcsúzott.

A család, amíg a történelem engedte, Semsén, a Semsey grófok alkalmazásában állt, s azt hiszem ez a státusz olyan kivételezett helyzetet jelentett, ami ma már szinte elképzelhetetlen a munkaadó és a munkavállaló között.

„Grozdits Antal főlovász 1933. május 4-én délelőtt 11 órakor, rövid szenvedés és a haladók szentségének ájtatos felvétele után, életének 58-ik évében, szerény, szelid, csendes lelkét visszaadta teremtőjének.”

Sírja ma is áll a semsei temetőben.

*

A SEMSEI SEMSEYEK

Nem áll szándékomban megírni a Semsey család történetét, s éppen csak utalni szeretnék arra a miliőre, ami Semsén lehetett a XX. század első felében. A falu körülölelte a kastélyt és a templomot, s azok, akik a faluban laktak, javarészt a grófi család alkalmazásában álltak. Kivéve talán a boltost, aki szintén rokon, meg Manyi nénit, a postamestert, akinek a kutyája esőben nem tette le a hátsó lábait... Tisztességes munkájukért nem csak tisztességes megélhetést nyújtó bért kaptak, de odafigyelést és gondoskodást is. A grófi család feje ebben az időben Semsey László volt (1869–1943), aki, ahogy gyermekei – Ilona, Andor és Ladyslaya – is, viszonylag sok időt töltöttek a családi birtokon, és személyes kapcsolatban álltak a „cseléddekkel”, igazgatták, segítettek is azok életét. Így történhetett meg, hogy a főlovász elsőszülött fia tanítóképzőt végezve Balma-zújvárosra került tanítónak, a másodszülött fiú pedig – hajlamainak megfelelően – kerétszeti képzésben részesült, s amikor megfelelő tapasztalatot szerzett, előléphetett főkertészé. Nem véletlen, hogy a rám maradt családi fotók között több olyan akad, ami a grófi család tagjait ábrázolja. Persze az is egyenes következménye a grófi család odafigyelő gyámságának, hogy én ma ezeket a sorokat Révfülöpon írom. Itt is volt a Semseyeknek villája és gazdasága...

De vissza a családhoz!

*

NETTI, A NAGYANYÁM

Nagyanyám anyja, Brösztl Máténé, leánykori nevén Gedeon Teréz napra pontosan kilencven évvel előttem, 1883. május 11-én született. Férje, Brösztl Máté hét évvel korábban, 1876. szeptember 17-én. 1899. október 22-én házasodtak össze. Mindketten meczenzéfiek, felvidéki mánták, akiknek őseit IV. Béla telepítette le. Azon a vidéken úgy

Ifjabb Grozdits Antal és Grozdits Gyula

tartják, hogy „egy mánta két okos zsidóval is felér”, s ahogy elnézem, a leszármazottak zöme komolyan vette ezt a mondást. Kevés kivételtől eltekintve ügyes, kitartó, sikeres

népség az én szerteágazó felvidéki rokonságom. Persze, egy-egy kivétel mindig akad. (A legismertebb mánta Rudolf Schuster, volt kassai polgármester, majd szlovák köztársasági elnök, akit a ma is élő felvidéki rokonság csak Rudiként emlegetett, mert ott nőtt fel valamelyik rokonnal közös házban, Mecenzéfen. Még az is lehet, hogy rokon...) Brösztl Máté a házasságkötés idején még napszámosként szerepel, de rövidesen már ő a jászói malom bérlője, majd tulajdonosa. (Gyerekkoromban én még bóklásztam a barlang bejáratához közel álló, leszaggatott ajtajú, bedobott ablakú romos malomban. Ma vendéglő van a malom helyén, Brösztl Máté egyik unokája, apám egyik unokatestvére építette.) A molnár családjában tizenegy gyerek született, s ebből hat élte meg a felnőttkort. Nagyanyám, Brösztl Ágnes Netti 1911. augusztus 30-án született, s úgy tartja a fáma, hogy őt is, mint előtte többeket, majdnem elvitte a torokgyík, de az utolsó pillanatban jött valaki és azt mondta, hogy botra tűzött petróleumos ronggyal kell a kislány torkát kisikálni. Állítólag

Grozdits Gyula és Brösztl Ágnes Netti

ez mentette meg az életét. Annyi bizonyos, hogy még idős korában sem bírta a petróleum szagát.

Grozdits Gyula és Brösztl Ágnes Netti és a vendégek másnap, a lakodalom után

Nagyanyám testvérei a környéken házasodtak. A fiúk a Brösztl nevet adták tovább, a lányokból meg Schwarzok, Tomáschok, Bálintok lettek... Azon a tájon még ma is nagy a rokonság, bár, ahogy az öregek kihalnak, egyre kevesebb a kapcsolat.

A malomban nagy volt a fegyelem, a szigor és a rend, keményen fogták, munkára szoktatták és katolikusnak nevelték a gyerekeket. Ez a vallásosság elkísérte őket egészen életük végéig. Nagyanyámat is. Éppen ezért furcsa, hogy Nettike, az akkori fiatal lány, rajongva figyelte a sokkal idősebb, ráadásul tudóbajos és nincstelen, rokkant, protestáns családból származó baloldali író, Fábry Zoltán (1897–1970) működését. Csak egy elejtett félmondatom van arról, hogy mindenki megkönnyebbült, amikor feltűnt egy fiatal, fess, ígéretes kérő: a semsei kertész, aki ekkoriban éppen Jászón, a premontreiek kertészetét vezette. (A Fábry-szállhoz adalék egyrészt, hogy édesapám mindig is büszkén emlegette, hogy kisgyerekként Fábry katonasapkájában járt iskolába, másrészt hogy nagyanyám halála után az ágya fölötti polcon több Fábry kötet is volt, olyan viszonylag friss példányok, melyeket érezhetően sokat forgatott valaki, s amelyekben a lapok közé tűzve egy-egy Fábryról szóló újságcikk lakott.)

Fennmaradt egy levél, Gyula írta Nettinek:

„Édes jó Nettikém! Este annyira meg voltam lepve, hogy nem találtam szavakat a nagy öröm kifejezésére.

Ilyen nagy boldogságot nem mertem volna álmódni sem. Sajnálom, hogy éjszakákat kellett átdolgoznom miattam, amiért örökös adósa maradok. Nem adósság kamatja lesz a legforróbb szeretet, ami most kétszeresen megerősödött szívemben.

Tőlem telhetően igyekezni fogok magát minden tekintetben boldoggá tenni, és meg fogja látni, hogy érdemes leszek a szerelmére.

Nagyon szeretném a karácsony estét együtt tölteni magával édesem, mert most érzem, hogy szüleimnél is jobban szeretem.

Még egyszer boldog és kellemes ünnepeket kívánok. Nékem még ilyen boldog karácsonyom nem volt, és ha Isten segít, a jövő még boldogabb lesz.

Örökké hű szeretettel vagyok a legőszintébb imádója.

Gyula
'929. XII. 24-én.”

1930. július 20-án házasodtak össze Semsén. Gróf Semsey Andor táviratilag küldött gratulációt Bécsből.

*

A CSALÁD ÉLETE SEMSÉN

Amikor kisgyermek voltam, legalább évente egyszer elmentünk néhány napra rokonlátó-

gatóba Jászóra, Mecenzéfre, Kassára, Stószra... Az egyik ilyen rokonlátogatás alkalmával a jászói temetőben fedeztem fel egy sírkövet. Apám simán elment mellette, pedig az állt rajta, hogy „Grozdits Gyula”. Édesapám után szaladtam, s megkérdeztem tőle, hogy az vajon kinek a sírja, s hogy rokon-e. Apám kelletlenül és talán kicsit zavarban annyit mondott, hogy a bátyja nyugszik ott. Pontosan tudtam, hogy ez olyan téma, amiről egyhamar nem fogunk beszélni. Nagyanyámat meg sem mertem kérdezni. Aztán, mostanában, évtizedekkel később a kezembe került egy szentkép. A hátulján felirat ceruzával: „Gyuszika született 1931. május 5-én, kedden, Semsén”.

Alatta újabb feljegyzés tollal: „Gyuszikám meghalt 1931. dec. 5-én. Szombat este fél tízkor. Jászón.”

A megmaradt papírok között nincs születési anyakönyvi kivonat, se halotti. Nincs

gyászjelentés, részvétnyilvánítás. Van egy fénykép nagyanyámról 1931-ből, amin egy pólyával a kezében áll a jászói malom előtt. Nyilván a pólyában Gyuszika van, de nem látszik.

Gyorsan továbblendültek, hiszen 1932. december 11-én megszületett második gyermekük, Grozdits Olga Erzsébet. Ő lett később a nagynéném. 1937. október 31-én követte őt Grozdits Károly. Ő az apám.

A semsei évek, a kisebb-nagyobb megrázókódításokkal együtt is, jól teltek, biztonságban és jólétben. Ezek azok az évek, amelyekre a nagynéném is szívesen emlékezett [lásd folkMAGazin 2017/3. és 2017/4.], s bár '38-ig szlovák iskolába kellett járni, ez sem volt zavaró, hiszen a faluban mindenki magyarul beszélt. Persze sokkal több történet repkedett annál, mint ami le van írva. Apám például nem írta le a saját gyerekkori csínytevéseit, pedig azok már a háború ide-

Özevgy Grozdits Antalné sz. Horváth Erzsébet (1947) • Esküvő Semsén, Balogh Jolánkáéknál

jére estek. Viszonylag sok fénykép van ebből az időből, és „egyéb papír” viszonylag kevés. Nagypám saját földet vásárolt a falu szélén, s volt egy segédmotoros kerékpárja is. Egy 1943. február 5-én kelt elismervény tanúsága szerint nagypám ezerötszáz pengőt fizetett Cservényák Mihálynak temetési költségek megtérítése címén. Nagy pénz, pedig akkoriban senki nem halt meg a családban...

*

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ

Bár Grozdits Gyula 1942-ben bevonult, ideje java részét mégis otthon tölthette, s el látta a gróféknál a kertészeti teendőket. A nagydai légvédelmi figyelőálláshoz volt besorozva, ahol csak néhanapján kellett jelentkeznie s esetenként körkörösén figyelnie a légeret.

Aztán jöttek a németek. A tisztak a kastélyban laktak, a legénység pedig házaknál volt elszállásolva. Nem sok vizet zavartak, jóra való, egyszerű emberek voltak, akik szívesebben lettek volna otthon, mint itt, idegenben. Ezért is keltett felháborodást, amikor néhány „kis németet” elkaptak és elhurcolták a partizánok. Az egyiket sikerült kiszabadítani, ő mesélte el, hogy a társának a combjára zsebet vágtak, s kényszerítették, hogy tegye bele a kezét.

Ettől kezdve a németek rendszeresen tartottak partizánvadászatot. Például akkor is lett nagy riadó és ribillió, amikor apám és unokatestvére, Gyurka, a balmazújvárosi tanító fia, a kovácstól hazafelé hozták a megjavított szerszámokat, s unalmukban a falu főutcáján a porban fekvő kábelt egy hosszú szakaszon felvágták tíz centis darabokra. A németek azonnal riadót fújtak, mert azt hitték, a partizánok már fényes nappal bejöttek a faluba és tönkretették a távközlést. Apámék mint kisfiúk lapítottak, s erősen imád-

koztak, hogy nehogy valakit elkapjanak miattuk, helyettük.

Apám ekkoriban, hét éves korában szokott rá a dohányzásra. A németekkel cserélt cigarettát a gyerekek a grófi méhészet üres kaptáiraiban rejtegették, s ez a készlet kitarított egészen az 1947-es áttelepülésig.

Aztán '44 végén már jöttek a menekültek is. Itt hever előttem egy névjegykártya: „Somfeleán Sándor betétszerkesztő – telekkönyvezető, Beszterce”. A névjegy hátoldalán kézírással: „Emléklül a kedves és szívélyes háziasszonynak egy erdélyi menekülttel szemben... A békebeli viszontlátás reményében az egész család körében. 1944. XII. 15.”.

Nagypámat a közeledő front elől nyugatra vezényelték, egy-egy levelezőlapon adott

hírt magáról, s arról, hogy már megtanult lovon aludni. Eljutott Magyarokimlére, édesanyja rokonságához, majd Kapuvárnál esett fogságba.

Nagyjából ebben az időszakban Grozdits Antal balmazújvárosi tanító kerékpárral érkezett Budapestre, a legendák szerint a háta mögött zárult be az orosz ostromgyűrű. Az ostrom időszakát Budán, a Semseyek Városmajor utcai házában húzta ki. Ami azért érdekes, mert Zoltán Gábor *Orgia* című regénye óta tudjuk, micsoda borzalmak zajlottak a XII. kerületben. Az író szinte házról-házra ismeri a kerület történetét, s ehhez képest meglepő, hogy amikor a Városmajor utcai épületkomplexumról kérdeztem, annak kapcsán nem volt egyetlen története

Grozdits Gyuláné szlovák személyi igazolványa 1945-ből

Búzaszentelés Semsén • MKP-igazolvány Lakatos Péter Pál aláírásával

MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT
Révfülöp szervezet
IDEIGLENES
TAGSÁGI IGAZOLVÁNY
 Név: *Grozdits Gyula*
 Lakhely: *Révfülöp*
 Születési éve és helye: *Semse, 1905*
 Foglalkozás: *főkezelő*
 Hol dolgozik: *Révfülöp*
 Mióta szakcserevezető tag: *?*
 Mióta vesz részt a munkásmozgalmamban:
 A pártba való belépés kelte: *1948. II. 28.*
 Melyik párttagi testületben tartozik: *Révfülöp*
 Kelt: *1948. március 28.*
Lakatos Péter Pál
1948. március 28.

sem. Lehet, hogy a grófok még a nyilasokkal szemben is meg tudták védeni az embereiket?

Nagyanyám a két gyerekkel átköltözött Semséről Jászóra, a malomba. Amikor a front közeledett, a falu népe bevonult a barlangba, s ott töltötték a napokat, amíg a front elvonult. Amikor én gyerek voltam, apám szikláról-sziklára végigmesélte, hogy hol „laktak” az apácák, melyik cseppkő alatt rendezkedtek be a papok... Amikor aztán elvonult a front, az oroszok mondták, hogy ki lehet jönni, de a jászóiaknak nem akaródzott. Nagyanyám nővére, Ilonka néni erősen unszolta a fiát, hogy menjen már ki, de „Endrécskének” nem akaródzott. Aztán, amikor elindult kifelé, akkor visszazólt az anyjának: „Ne aggódjon mama, van magának még egy fia!”. Bálint Endre 1954-ben térhetett haza, megjárta Vorkutát is.

A HÁBORÚ UTÁN

Grozdits Gyula, aki Kapuvárnál került fogságba, ugyanúgy a szegedi fogolytáborban találta magát, mint a bátyja, Antal. Ebből az időből megmaradt egy gyufás skatulya méretűre hajtogatott, ceruzával írt levél:

„Drága jó Nettikém, Édesanyám és aranyos gyerekeim! Egy Polyi [?] bácsi megy haza innen a Szegedi fogolytáborból, talán el tudja juttatni soraimat nektek. Én itt vagyok Tónival együtt, hogy mi lesz velünk, nem tudjuk. Várjuk a szabadulás napját, ha ki nem visznek az országból, mint a többi sok ezret. Nekem szívem miatt mostanáig sikerült kibújni, Tóni meg egészségügyi, neki is sikerült eddig. Én Sopron mellett estem fogságba, Tóni meg Budán. Egészségesek vagyunk. Hogy ti megvagytok-e vagy mi van veletek, semmit sem tudunk. Már számtalan alkalmat ragadtunk meg, hogy értesítsünk, de töletek semmi

hír, ami nagyon aggaszt. Kedveseim, ha valami komonista vagy demokrata párt van ott és attól valami bélyegzővel ellátott igazolást tudnátok szerezni, hogy nem voltam komonista ellenes, Szóval igazolna és azt nagyon gyorsan el tudnátok ide a Szegedi fogolytábor parancsnokságának küldeni, gyorsabban haza tudnék jutni. Éjjel-nappal veletek vagyunk gondolatban, sokat imádkozok értetek.

Figyelőörsi ember egy sincs velem, nem tudok rólok húsvét óta. Én zöld csüörtökön estem fogságba, Tóni még januárban 1/4.-én. Kimlén olvastam Édesanyánk levelét, az volt az utolsó hír, amit hazulról tudok. Ha ott nem tudtok ide írni, át kéne küldeni valami módon a határon és itt feladni. Abban a reményben, hogy mindannyian megvagytok, számtalanszor csókkollak. A gyerekeknek emlegesd Aput, hogy el ne felejtsek. Gyula, Tóni

A sörgyár mellett lakik valami Brösztl szabó, aki a komonista pártban volt, talán tudna segíteni.”

Arról, hogy a levélre érkezett-e válasz, nincs tudomásom. Ami viszont meglepő, és elsőre megmagyarázhatatlan, hogy Gyula, miután kiszabadult Szegedről, miért nem indult haza, Semsére, a családjához. Ehelyett Budapestre utazott, majd onnan Révfülöpre, ahol a Semsey-major nevű, ma is létező épületben lett lakása a Balaton partján. Nagyjából annyi idős lehetett, mint én most...

A családi legendárium egyik örök darabja szerint egy kocsmázós révfülöpi estén Gyula megvédte a veréstől a kissé kapatos, de amúgy is éles nyelvű Lakatos Péter Pált, aki akkoriban félresiklott költőként – első versei a Nyugat hasábjain jelentek meg –, és egykori illegális kommunistaaként szűkebb hazájában szervezte a pártot. Állítólag másnap este Lakatos Péter Pál egy párttagköny-

Grozdits Károly

vet csúsztatott Gyula zsebébe. Gyula talán mondta is Lakatosnak, hogy ő bizony a Nemzeti Parasztpárt tagja, s az is óhajt maradni. De erre Lakatos csak legyintett: „Jól fog az még jönni, Gyulám!”.

Most, amikor ezeket a sorokat írom, itt van előttem a Magyar Kommunista Párt ideiglenes tagsági igazolványa Lakatos Péter Pál aláírásával. A hátoldalára nem került egyetlen tagdíjbefizetést igazoló bélyeg sem.

Fogalmam sincs, miként és milyen kommunikáció zajlott a kettészakadt családban. Azt sem tudom, hogy a '47-ben áttelepülő nagyanyám és a gyerekek valóban a Beneš-dekrétumok hatálya alatt jöttek-e át, vagy „csak” családegyesítésről volt-e szó. Annyit tudok, hogy útban Semséről Révfülöpre néhány napot – talán néhány hetet – Budapesten töltöttek, s ebben az időben a Semseyek Városmajor utcai házában laktak. Hozták magukkal Gyula édesanyját is, aki egy ideig velük élt Révfülöpon. A parancsoláshoz szokott idős asszony később aztán átkerült a másik fiához, Balmazújvárosra.

Grozdits Gyula megpróbált alkalmazkodni az új világhoz, de saját, biztonságos környezetéből kiszakadva, az addigi pártfogókkal együtt az életszínvonalat és státuszt elvesztve már nem találta meg a helyét. Amikor kitört az '56-os forradalom, kerékpárral átment Keszthelyre, és atyai szigorról hazaparancsolta a fiát. Öregségében még megnyugvással vehette tudomásul, hogy gyermekei jól boldogulnak, született két leányunokája, és egy fiú.

*

EPILÓGUSKÉNT A TÖRTÉNET „SZÍVE”

És így kerek is lehetne az a történet, de nem az. Évek hosszú során át zakatolt bennem a kérdés, hogy Gyula miért nem ment Szegedről haza, Semsére. Miféle erő lehetett az, ami távol tartotta a házától, földjétől, a gyerekeitől, a családjától? Az, hogy leventeoktató volt, nem lehetett akkora bűn, hogy ne lehetett volna elsikálni. A rokonok közül senki más nem került a határ innenső oldalára, azt gyanítom, hogy a Brösztl-klán, amibe beházasodott, megvédte tagjait. Akkora magyar lett volna, hogy nem akart újra Szlovénországban élni? Nem valószínű, hiszen a trianoni döntés sem rázta meg különösebben a családot, s a '38-as visszakerülés is csak annyiban, hogy a leszolgált csehszlovák sorkatonaság után a Magyar Királyi Hadsereg is keblére vonta.

Elkövetett volna valamit Felvidéken? Valami olyasmit, ami miatt nem mehet vissza? Olyasmit, ami miatt kimondottan kapóra jött neki, hogy a tartózkodási helye és a lakhelye között egy új országhatár vágja ketté a világot? Ha így lenne, akkor nyilván nem támogatták volna a grófok, nem fogadták

Grozdits Antal és Gyula (Révfülöp, 1970)

volna Budapesten, nem szereztek volna helyet neki Révfülöpon, lakást a Semsey-majorban.

Őszintén azt hittem, hogy soha nem lesz válasz ezekre a nyugtalanító kérdésekre. Pedig ez nekem létkérdés. Szó szerint. Hiszen, ha Gyula hazament, hazamehetett volna, akkor az apám nem a Balaton partján nő föl, az Ibolya presszóban nem akad össze a szombathelyi állatorvos lányával. S akkor nem lenne, aki ezeket a kérdéseket felteszi 2020-ban, Révfülöpon...

Tavaly, 2019-ben a Black Friday alkalmából kedvezményesen előfizettem az Arcanum Digitális Adatbázisra (ADT). A legelső keresőszavaim egyike volt: „grozdits+gyula”. A csekély számú találat ellenére ott volt a valószínűsíthető válasz a Nimród vadászlap 1943. január 1-én megjelent számának 11. oldalán, a hírek között:

„– Ismét egy halálos vadászati baleset. Egy felvidéki napilapban az alábbi közlemény jelent meg szóról-szóra:

»Befejezték a vizsgálatot a semsei körvadászathajtójának halálos balesete ügyében. – Kassa, december 3.

Megemlékeztünk arról a halálos szerencsétlenségről, mely a semsei körvadászaton történt. Mint ismeretes, Cservényük [sic!] István 16 éves semsei fiút az egyik vadász véletlenül elsült fegyverének golyója halálosan megsebezte, úgyhogy a hajtó röviddel a kassai kórházba történt beszállítása után meghalt.

A megindult vizsgálat során megállapították, hogy a halálos golyó a hajtóval szemben lesbenálló Grozdits Gyula, a gróf Semsey László-uradalom főkertészének fegyveréből röpült ki. A főkertésztől mintegy három méter távolságra álló Cservényákot állán találta a golyó, amely a bonco-

lás megállapítása szerint keresztülhatolt az áldozat fején és a tarkón hagyta el azt. A csendőri vizsgálat szerint Cservényák István kíváncsiságból előbújt Grozdits vadásztársának, Tomasch Viktor Hanga-üzletvezetőnek háta mögötti rejtkehelyéről, ebben a pillanatban eldördült a véletlenül elsült fegyver, melynek golyója a szerencsétlen fiatal hajtón halálos sérülést ejtett.

A halállal végződött körvadászat ügyében a hatóság rövidesen megtartja a tárgyalást.«

A »jól értesült« hírszerző bizonyára nem is sejteti, hogy ezzel a nyakatekert híradással micsoda »rejtvényt« szolgáltatott a vadászközönség részére. Eltekintve a dolog tragikumától, amely újból biznysága annak, hogy nem mindenki vadász, akinek erre törvényes jogosítványa van, felbátorító az a tudatlanság, amivel egy ilyen szomorú ügyet a nyilvánosság elé tállalnak. Körvadászat!? Leszállás a hajtóval szemben!? Három méternyire!? A véletlenül elsült fegyver!? Golyó!? A vadásztárs háta mögötti rejtkehelyen kíváncsiságból előbújt szerencsétlen áldozat!? (Aki arra fizetett rá fiatal életével, hogy a töltött fegyvert könnyelműen kezelő alkalmi hússzerzőkkel ment el a vadászatra.) Melyik tisztességes vadászember – enyhén szólva – ne csodálkoznék mindezen.»

A hivatkozott „felvidéki napilap” nem található meg az ADT gyűjteményében, de, ha már tudom, mit keresek, viszonylag könnyű megtalálni a hírt az országos sajtóban. A *Népszava* 1942. november 28-án, szombaton megjelent számának 10. oldalán hozza a hírt:

„Lelőtték a hajtót a vadászaton Semse abaiújmegyeyi község határában körvadászaton az egyik vadász véletlenül meglötte Cservényák István hajtót. A fiú az arcán súlyosan megsebesült és a kassai kórházba való szállítása után nemsokára meghalt.»

A *Vadászújság* december 15-én a *Népszava*-val azonos szövegű hírt hoz, csak a cím más: *„A kapzsiság és vétkes könnyelműség áldozata”.*

Tudom és érzem, hogy ennek a szövegnek itt kellene véget érni. Akkor lenne igazán erős a drámai hatás. De... Apám öt éves volt a vadászbaleset idején. Valószínűleg ő soha nem hallott erről az esetről. Apám nővére viszont tízéves volt. El lehetett titkolni előle is? Egy kicsinyke faluban, ahol mindenki ismer mindenkiket? Lehet, hogy a „Nicht vor dem Kind!” [Ne a gyerek előtt!] ereje ilyen nagy volt? Vagy csak eltemette magában olyan mélyre, ahonnan nem tudta – vagy nem akarta – előhívni azt az emléket, ami körül az egész család története megfordult? Mindig lesznek újabb kérdések...

Grozdits Károly

„Népi grill”

Szabadban sült hagyományos ételek – 1. A nyáron sütés

Előző számunkban még a karanténkonyháról „értekeztem”, de mára szerencsére változott a helyzet. Lassacskán – legalábbis így reméljük – újra visszatérhet az életünk a megszokott kerékvágásba. Persze az elővigyázatosság nem árt: programjainkat, baráti és családi összejöveteleinket ezért szívesebben helyezzük a szabadba, nem csak a fertőzésveszély csökkentése miatt, hanem azért is, mert a hosszú bezártság után sokaknak jólesik a természetes napfény és a friss levegő. S ha már kint vagyunk, jöhet a közös szabadtéri főzőskészés, sütögetés, amely a magyar néphagyományban sem ismeretlen. Ezúttal a grill-tematikában utazunk, a magyar és más népek tradicionális fogásaiból szemezgetve. „Az erdei-mezei sütés-főzés olyan szférába ragadja el az embert, ami játéknak is, munkának is a legvonzóbb, ősi emlékeket idéz, eredményében pedig legközvetlenebbül nyújtja a társas együttlét emberközeli melegét” – írja Erdei Ferenc a „Néprajzi ínyesmesterség” című könyvecskéjében (amelyből a továbbiakban többször is idézünk).

Manapság a gasztronómia minden ága nagyon népszerű, se szeri, se száma az otthon tevékenykedő amatőr pékeknek, cukrászoknak, szakácsoknak. Mindehhez, a fogyasztói szemléletnek megfelelően, rengetegféle eszközt, kelléket kínál a kereskedelem, a profi felszerelésektől a legolcsóbb bövliig. A szabadtéri sütögetéshez azonban egyáltalán nincs szükség különleges eszközökre. Varázsa épp az egyszerűségében rejlik. Tehát ne dőljünk be a reklámoknak, inkább nézzük meg, mit tanulhatunk a hagyományból!

A konyhán kívüli sütés-főzés szakértői hagyományosan a férfiak, hiszen a pásztrok, halászok, erdei munkások, az otthontól távol dolgozó parasztok körében volt szükség az ételkészítés e módjára. Ebből rögtön adódik, hogy „nem tarthat sokáig, a legegyszerűbb eszközökkel kell végezni; nem állhat bonyolult műveletek sorozatából, hanem olyan végletekig leegyszerűsített technológiára van szükség, hogy minél kevesebbet kelljen hozzányúlni”. Fontos szabály tehát, hogy – leszámítva a kést vagy bicskát – egyetlen eszköz – esetünkben a nyárs vagy rostély – legyen elegendő a sütéshez. A tűzhely is legyen minél egyszerűbb, nincs szükség csilivili grillező berendezésekre. „Csak olyan tűz jöhet szóba, amit bárhol, szabadterén meg lehet gyújtani, akár lángra, akár parázsra van szükség.” Tehát rakhatunk tüzet erdei tisztáson, legfeljebb kövekkel és tégladarabokkal körülveve vagy használhatunk olyan pillanatok alatt összerakható „elemi építményeket”, amelyek régen a pászortanyán, a szőlőhegyi prэшházban és egyéb, tartósabb „tanyázó he-

lyeken” előfordultak. Otthon vagy a hétféle házban persze építhetünk állandó tűzrakóhelyet és a felszerelést kiegészíthetjük bogrács- vagy nyárstartó állvánnyal, rostéllyal, vaslappal, illetve az utóbbi évtizedekben divatba jött tárcsával.

Régen a szabadtéri sütés-főzésnél fontos követelmény volt, hogy az ételhez minél kevesebb féle alapanyag kelljen. A legegyszerűbb volt a sütni valót a helyszínen beszerezni (vadászták, halászták vagy levágtak egy őrzött állatot), amihez ízesítőként csupán só, paprikát, hagymát, fokhagymát vittek magukkal. Mi is bátran követhetjük ezt az elvet, ami egyébként a mai sztárszakácsoktól sem idegen, gondoljunk csak Jamie Oliver öt hozzávalós, vagy – az ugyancsak brit – Hugh Fearnley-Whittingstall három hozzávalós, egyszerű fogásaira.

„Az ilyen, végletekig leegyszerűsített technológia két nevezetes következménnyel jár. Egyik, hogy maga a sütés-főzés munkája sportszerű, játékos foglalatossággá válik: élvezet, izgalom, az ősi emberi alkotó tevékenység élményének a megisméltése. Éppen ezért társas szertartás is. [...] És a másik élmény: mindennek az eredménye, a klasszikusan tiszta ízek, látványok és illatok. A technológia szigorú egyszerűsítése azt eredményezi, hogy az ízek és illatok a sült-főzött étel leglényegét jelenítik meg: a hal nagyon hal, a csirke önmaga eszenciája, a marhahús igazán marha, de még az unalmas szalonna is önmaga megszépült másává változik. S mindezt a szabad tűz fanyar füstillata veszi körül és emeli magasabb szintre. Ezért van az, hogy a paraszti életben, s ezen túl is, a rusztikus világ-

A makói származású szociológus, Erdei Ferenc, az alföldi paraszti világ kiváló ismerője, élete végén, 1971-ben jelentette meg *Néprajzi ínyesmesterség* című könyvecskéjét. Ebben nem csak rendszerbe foglalva, ízes történetekkel fűszerezve mutatja be a szabad ég alatt készíthető népi ételeket, de azok elkészítéséhez számos – a mai embereknek szánt – praktikus tanácsot is megoszt az olvasóval.

Étvágyunkat semmiképp ne vegye el, hogy Erdeit a Rákosi korszakban betöltött politikai szerepe – miniszter volt a padlássöprések idején, majd '56 után az erőltetett kollektívizálás egyik elharcosa – miatt az utókor negatívan ítéli meg. Ugyanakkor a magyar néprajztudósok egész nemzedékére megtermékenyítőleg hatottak azok a korai szociográfiai és szociológiai művei – *Futóhomok* (1937.), *Parasztok* (1938.), *Magyar város* (1939.), *Magyar falu* (1940.), *Magyar paraszttársadalom* (1941.), *Magyar tanyák* (1942.) –, amelyeket a falukutató mozgalom egyik vezető egyéniségeként, Györffy István munkatársaként, a táj- és népkutatás keretében írt. Szülővárosában, Makón még élő kortársai és az ő gyermekeik szerint Erdei Ferenc egyszerű, mindenkivel jól szót értő ember volt, aki kedvelte a sütést-főzést (specialitása volt a kakaspörkölt), szívesen vágott disznót, készítette a híres Erdei-féle kolbászt. Szerinte igazi túrót az országban csak a makói paraszttasszonyok tudtak készíteni, így, ha szülővárosában járt, gyakran két kilót is magával vitt. A pörköltöz a kakast is a makói tanyavilágból szerezte be, mert úgy tartotta, hogy abból lesz a legfinomabb étel. (J. K.)

ban az ünnepi ételek főbbjei is így készülnek, ezen a sportszerűen primitív módon, mert így születnek a legtisztább ízek és illatok.” – írja Erdei.

*

Nyárson sütés

A nyárson való sütés olyan elemi művellet, amit az ősember talán legelőször fedezett föl, s a meztelen húsnak a nyárson való sütése, piritása, forgatása megejtő érzékelés, melynek varázsa mindig rabul ejti az embert, különösen, ha nem egyedül, hanem társasággal üli körül a tüzet.

A nyárs a lehető legegyszerűbb sütőszerszám, hiszen bárhol megszerezhető, csak egy jó bicska kell hozzá. Lényeg, hogy nagyjából egyenes legyen, és elég hosszú, hogy a kezünk ne kerüljön túl közel a tűzhöz. Fűzből, akácból nem jó a nyárs, mert ezek keserűek. Erre a célra legjobb a mogyoró- vagy a somvessző. Ezek egyszer használatos nyársak, de száraz keményfából, többféle szerszámmal tartósabbat is készíthetünk, ha elég ügyesek vagyunk.

Ha nem valahol a természetben, nehezen megközelíthető helyen sütögetünk, érdemes vasnyársat beszerezni, mert ez a legtartósabb, és többféle sütési módra is alkalmas.

*

„Halat [...] s mi jó falat”

„A legegyszerűbb nyárson sütés, ha a nyárs egyik végére felhúzzák a sütni valót, a másik végét pedig a tűz mellett ferdén leszúrják a földbe, hogy a megsütendő éppen a tűz felett legyen, kellő magasságban. Az így beállított nyársakat időnként elforgatják, s alattuk gondosan piszkálják a parazsat, hogy se sok, se kevés ne legyen a heve.”

Nyárson sült csirkék
(Debrecz'N BBQ facebook blog)

ünnepelték meg. Tihanyban egyébként az őszi gardahalászat emlékére 2002 óta minden év novemberében megrendezik a Gardália-fesztivált, ahol a halsütés ősi módját élőben is láthatják az érdeklődők, sőt meg is kóstolhatják az eredményt.

A nyárson sütés másik módja a szabad kézzel forgatás a tűz fölött, de ez már állandó munkát és figyelmet kíván. Ez a klasszikus szalonnasütési módszer, amiről korábban (*folkMAGazin*, 2017/2–3) már volt szó, de kisebb darab húskok is süthetők így. A következő fokozat, amikor a nyárs egyik végét megtámasztják (kőre, leszúrt, villás végű karóra vagy az e célra készített lábas állványra, a „tüzikutyára”), a másik végét pedig kézben, szabadon forgatják. Az ilyen sütésnél nem a nyárs végére, hanem a közepére kerül a sütni való, ennek megfelelően így már nagyobb darabok is süthetők: kilónyi húsdarabok, nagyobb szárnyasok vagy rétegesen felhúzott hús- és szalonnaszeletek. Végül, a legfelsőbb fokozat a mindkét végén feltámasztott, forgatható nyárs. Ez a csirkésütés klasszikus módja, továbbá így lehet legszebben sütni akár több kilónyi, nyársra húzott hússzeletet.

*

NYÁRSONSÜLT CSIRKE (ERDEI FERENC LEÍRÁSA)

„A mester, akitől Makón tanultam (név szerint Loós Károly), temesvári születésű, az erdélyi és balkáni sütés-főzés tapasztalt ismerője. Emellett vasas szakiparos, aki a szerszámokat is maga készíti, mégpedig oly módon, hogy tiszteletben tartja azokat a hagyományokat, amelyeket elsajátított. A tőle tanult és sokszorosan kipróbált sütési módot írom tehát le, ami eszerint az erdélyi, illetőleg román és szerb vidékek hagyományos eljárása, de bizonyosan más helyeken is fellelhető népi sütésmód. Az egy kiló körüli súlyú csirke a legjobb erre a célra, de nagyobb baj nélkül süthető így a rántani való méretű és a »háromfontos« (közel másfél kilós) pecsenyecsirke is. [...]

A sütéshez való előkészítés fő szabálya, hogy sütés előtt néhány órával sóval kell bedörzsölni a csirkét (természetesen kívül-belül), és semmiféle fűszert nem szabad hozzáadni, tölteletet pedig szigorúan tilos beletenni. Indok: minden

Ökörsütés – Apajpuszta, 1971.
(Fotó: Urbán Tamás, Fortepan 87380)

ilyen hozzáadás nemcsak munka- és anyagpocsékolás, hanem tönkre is teszi a parázson sült csirke zsenge és diszkrét ízeit-illatait. Az előkészítéshez hozzátartozik a lábak és a szárnyak eldugása, illetőleg összekötése. Az így előkészített csirkét csak a sütés előtt kell a nyársra felhúzni, mégpedig kissé ferdén a gerinc mellett; tehát úgy, hogy például a bal nyaktőn beszúrova a püspökfalat jobb oldalán jöjjön ki a nyárs.

A csirkesütéshez mindkét végén feltámasztott nyárs kell, mégpedig elég széles – akár fából, akár vasból készült –, hogy a sült csirke ne forduljon meg rajta. A sütést teljesen izzó parázson kell kezdeni, és egy kilón aluli csirke esetében – bármilyen hihetetlen – 30 perc kell a megsüléshez. Ha egy kilón felüli a csirke, akkor még 5-10 perc meghosszabbítás szükséges. A sikeres sütés titka, hogy előbb magasabban kell forgatni, hogy ne égjen meg, azután lejjebb engedni, hogy folyamatosan percegjen-fortyogjon, s ha kezdene túlbarnulni, akkor újra magasabbra kell tenni.

Az így sült csirke minden ízülete könnyen szétoválk, és szigorúan az anatómia szabályai szerint lehet szétdarabolni. Olyan egyedülállóan jó ez a nyársos sült, hogy ténylegesen luxusétel; azért is, mert egy főre egy-egy fél kilót kell számítani, s ez alól a gyomorbetegek sem kivételek, mert diétás ételként fogyaszthatják. Adható mellé saláta is, de szín egymagában is megáll a nyárson sült csirke, úgy talán még jobban érvényesül minden íze-illata. Kényes viszont az utána fogyasztott itarra: sem a sört, sem a vörösbort nem szereti, csak fehérborral társul méltóképpen. Vagy jó ivóvízzel. Más szárnyasok is süthetők ily módon, de csak akkor, ha nem túl nagyok, és biztosan fiatalok. Én sütöttem már így félkilós galambfiakat és kétkilós »idei« kacsát is, mindkettő kitűnő volt, még ízesebb is, mint a csirke, de mégsem múlta felül azt."

*

A NYÁRSAS HÚS – NYÁRSON SÜLT SZELETEK (ERDEI FERENC SZERINT)

A nyárs és a tűz, illetőleg a parázs ugyanolyan ennél a sütésnél, mint a csirke esetében, csak több parázsra van szükség, mert tovább tart a sütés. „Mindenféle hús alkalmas ilyen nyárson sütéshez, csak tűrhető szeleteket lehessen vágni belőle, és ne legyen túlságosan inas, mócsingos, mert az ilyen a tűzön összerándul. Az sem baj, ha nem egyenletes nagyságúak a szeletek, vagy »rongyosak«, csak türelmesen, sorra kell felhúzni a nyársra és a nagyon kilógó darabokat le kell vágni. Nagyon jó ilyen célra a marha vesepecsenyéje, a sertéscomb vagy a karaj, s különösen ízes e kétféle hús együtt. Nagyon jó így, nyárson sütvé a vadhús, akár vad-disznó, szarvas vagy őz legyen az.

Az előkészítés lényege, hogy ahány hússzeletünk van, feleannyi szalonnaszeletet vágjunk hozzá, és ezeket váltakozva húzzuk a nyársra. Két hús, egy szalonna sorrendben, hogy minden hússzelet egyik oldala szalonnával találkozzék. Közbe-közbe húzzunk egy-egy karika vöröshagymát, ha vöröshagymával fűszerezzük. Ez a kedveltebb, és erre a gyomor kevésbé érzékeny. De fűszerezhetünk fokhagymával is; ez esetben néhány gerezd fokhagymát masszává zúzunk, s abból a két találkozó hússzelet egyikére picit rádörzsölünk. Így pikánsabb, de nagyon kell vigyázni, nehogy erősen fokhagymás legyen!

Még az is az előkészítéshez tartozik, hogy a szeleteket előre megsózzuk mindkét oldalukon, de a sózásnál számításba kell venni, hogy a szalonna már amúgy is sós (egy kiló hússra egy nagyon lapos evőkanál só elegendő). A szalonnaszeleteket igen vékonyra kell vágni; egyébként egyaránt lehet a szalonna füstölt vagy füstötlen, csak elég nagyok legyenek a szeletek.

A nyársra húzást legjobb otthon végezni, s úgy vinni ki a sütés helyére, hogy ott már a sütésre készen legyen. [...] Maga a sütés türelmes és figyelmes forgatásból áll. Ajánlatos eleinte magasabban támasztani fel a nyársat, hogy ne égjenek meg a szeletek kiálló sarkai, később azonban közelebb kell vinni a parázshoz, hogy barnapiros kéreg képződjön a húshengeren, s percegve-sisteregve süljön. Megejtő látvány, s inycsiklandozó illatozás az ilyen sütés, és a tüzet körülálló vagy -ülők nem maradnak közömbösek iránta. Ha kész a sütés, az összeállított húshengert tátra tesszük, s kihúzzuk belőle a nyársat, mire a szeletek szép sorjára

Rózsakert Kisvendéglő, Budapest XIV. Columbus utca 43., 1964.
(Adományozó: Bauer Sándor, Fortepan 109323)

ban elválnak, de rendszerint a vékony szalonnaszeletek és a vöröshagyma-karikák rátapadnak a hússra. Az ilyen, nyárson sült szeleteknek az a különös finomsága, hogy körül omlósra-ropogósra sülték, belül pedig ízesen-levesen párolódtak. Bármilyen saláta vagy savanyúság jó hozzá, de egymagában is megáll, sőt így még jobban érvényesülnek a saját ízei. A nyársas húshoz legjobban a siller vagy a vörösbort illik, de persze a fehérbor is elmegy hozzá, kivált, ha nem édes."

*

Egybensültek nyárson – a nyúltól az ökörig

Nyárson és parázson egybensültek is készíthetők jóval egyszerűbben, mint a szeletek. Süthető így például birkacomb, vadak és marha is. Lényeg, hogy a hosszúkas alakú húsdarabokat szalonnával jól meg kell tűzdelni, hogy ne legyenek túl szárazak, illetve fő fűszerük a mértékkel rájuk dörzsölt fokhagyma. Fontos, hogy a hús arányosan helyezkedjék el a nyárson, semmiképpen ne legyen féloldalas.

Itt kell megemlítenünk a nyárson sült egész állatokat is. A fiatal malac, bárány, kecskegida nyárson sütése a régi, húshiányos időkben nem volt gyakori, illetve luxusnak számított, mert az állatokat a felnőtt súlyuk elérése előtt nem szívesen vágta le. Az ökörsütés viszont évszázadok óta a népi vigasságok szerves velejárója volt, nemcsak nálunk, hanem egész Európában. A hagyományos ökörsütés során sem igen fűszereztek, csupán néhány nappal előbb jól besózták, bepácolták a húst és lassú tűzön, egyenletesen forgatva süttették, közben zsiradékkal, sörrrel vagy borral kengettek. Történeti forrásokból tudjuk, hogy egy-egy kiemelkedő, rangos eseményen „matrjoska-ökör” sült: az ökörbe egy birkát, a birkába egy pulykát, abba egy tyúkot, a tyúkba egy galambot, abba pedig egy héjas tojást tettek. Az ökör akkor készült el teljesen, ha a tojás is megfőtt.

Az ökörsütés Magyarországon a '70-es évek vége óta újra reneszánszát éli: számos rendezvényen elevenítik fel a hagyományt, s persze – mint oly sok más étel esetében – itt is jónéhány konyhatéchnológiai újítást alkalmaznak az ökörsütő mesterek (pl. sokfűszeres „titkos” páclevek, injektáló pácolás, alufólia használata stb.).

Nyárson sül a rablólhús, más néven zsvinánypecsenye vagy saslik is, de erről majd – nemzetközi kitekintéssel – a következő részben lesz szó. Addig is kívánok minden kedves olvasónak minél több jó hangulatú társas sütögetést akár a régi, rusztikus és egyszerű, akár a mai kifinomult módszerekkel.

Juhász Katalin

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 Recommendation: Dr. Akócsi Katalin: *Régi konyhák fálvédői [Old Hungarian Kitchen Wall Hangings]*. The volume presents 307 examples of kitchen wall hangings from the collection of Dr. Akócsi Katalin, with analysis by ethnographer Dr. Pilipkó Erzsébet and photos by Kövesdi Róka Lajos – published by the Csopak-Palóznaki Unified Calvinist Religious Community in 2019. Most of the folk kitchen wall hangings are hand embroidered, typically have text and a picture, and fall into 3 categories: (1) those depicting everyday household ideals; (2) those that illustrate themes from popular folk songs or historical events; and (3) those with religious texts and blessings. By S. dr. Lackovits Emőke, ethnographer.

Page 4 On History's Path – Kóka Rozália's column. A letter from 'Ferenczi János minor' on behalf of the 'orphaned Hungarians of Hadikfalva' (Bukovina) to Count Széchenyi István written in 1846, describes the Bukovina Hungarians' hardships since moving to their village some 60 years before. Ferenczi János requests help and support from Count Széchenyi. The letter is written in old Hungarian of the period. The Székely Hungarians that fled the massacre of Madéfalva/Siculeni (Transylvania, today in Romania) in 1764 had previously enjoyed a certain prestige and elevated position as border guards. However, when they were allowed to relocate in Bukovina some 10-20 years after the massacre, they were reduced to the level of serfs.

Page 6 Interview with ethnographer Juhász Katalin. Researcher at the Hungarian Academy of Sciences' Institute of Ethnography, Katalin is regular contributor to folkMAGazin. She tells about her life and career. Born in the town of Gyoma (Eastern Hungary), after completing elementary school, she studied to be a textile industry engineer in Moscow. Upon returning to Hungary she was obliged to work in that industry for 5 years. In the meantime she had learned to play double bass and had gotten involved in the dance house movement. Following her interest in folklore she went to university and got a degree in ethnography. She also play in a band with her bagpipe player/ethnographer husband Szabó Zoltán. Her areas of interest and research have been numerous, amongst them are: Vallon French ballads, children's rhymes, Christmas customs in Budapest, traditional cuisine, tradition in the community of Csömör, Hungary. By Grozdits Károly.

Page 12 The region known by Hungarians as "Zoboralja" (meaning: at the foot of Zobor Mountain) is located slightly northeast of the town of Nyitra/Nitra in Western Slovakia. Today there are 13 communities that consider themselves to be part of the Zoboralja ethnic region where Hungarian culture is layered in with local Slovak culture. Just one of the archaic customs preserved there is the Szent Iván Day (midsummer) fire

jumping. There are fears that Hungarian culture will be completely disappear into the surrounding Slovak culture. For example in 1913 Kodály wrote that Vicsápapáti/Výčapy-Opatovce had 1226 Hungarian residents and 113 Slovaks; in 2001 there were 1959 Slovak residents and 145 Hungarians. There are people in the region actively involved in supporting and keeping the Hungarian heritage alive. Amongst them are Tóth Klára, Tóth Borbála, Ladányi Lajos. Tóth Klára succumbed to complications from the COVID 19 virus at the age of 49 on May 17, 2020, leaving a great hole in the hearts of the Hungarians of Zoboralja. By dr. Gerzánics Magdolna.

Page 18 Interview with double bass player Mohácsy Albert 'Berci'. Berci has been a part of the dance house movement for 35 years. He moved to Budapest in 1989 when there were dance houses every night of the week. He describes his life as a professional folk bass player, first with Méta Ensemble, now with Dűvő. He was also a founding member of Heavy Méta and Magyar Vista Social Club – doing Hungarian folk-based rock. He worked at the Hungarian Heritage House for 10 years as a folk publications coordinator and editor. He teaches music, judges at folk competitions and counts himself amongst the fortunate to have been able to meet, learn directly from, and play with some of the master traditional village musicians – many of whom have already passed away. Amongst his comments on the dance house movement: „... [in the 1980s] the whole thing had a sort of 'opposition undertone' – today it's more of a form of entertainment...now there are folk pubs instead of dance houses...” He wonders what sociologists might say on how „... a mainly intellectual layer of urban [Hungarian] society took 20th century village culture and made it their own – and how the whole thing became a city sub-culture...” by Gőbölös Gábor (amozgastorvenye.blog.hu 2020 May 20.)

Page 22 Hungarian Academy of Dance – Folk Dance Department. On June 9th, 2020, eighteen young professionally trained folk dancers received diplomas on schedule from the Hungarian Academy of Dance. Unfortunately the gala final exam performance showcasing the dancers (usually an integral part of the graduation process) could not be held, due to restrictions imposed because of the corona virus epidemic. The five year training program at the Dance Academy in Budapest turns high school aged youngsters who like to dance, into professional folk dancers with a university level degree. Printed here is the address given by director of the Folk Dance Department, Hortobágyi Gyöngyvér on June 9th.

Page 28 Christening traditions in Roman Catholic Hungarian villages of Moldavia. Discussed are: customs around who and how many people became godparents, their relationship to the parents of the child and to

the godchild, what the godparents' tasks were/are, how names for the baby were/are chosen, who performed christenings in the absence of a priest (sometimes it was the midwife), how long after birth a child was christened, what was eaten and when was the christening feast held, etc "... when godparents left taking a newborn baby to be christened, they said: "God willing, dear mother of the baby, we'll be back soon: we are taking a heathen and will bring you back a Christian..." By Halász Péter.

Page 36 Grozdits Károly is a contributor and editor of folkMAGazin. He writes here about his own family: his grandfather's story. His family was from Upper Hungary, today's Slovakia. He is on the trail of some unexplained family history. His grandfather Grozdits Gyula had been head gardener (a respected position) on the Semsey Estate in the town of Semse/Šemša. As a soldier during WWII he was taken prisoner and held in a prison camp near Szeged in Hungary. After the war he did not return to Semse to join his family. Grozdits Gyula hung himself on the day his grandson Károly was born, but no one told Károly about this until he was in his twenties. Of course he was curious: Why? Recently Károly found reports from 1943 newspapers about a suspicious hunting accident in Semse, wherein his grandfather accidentally shot another hunter.

Sue Foy

folkMAGazin

2020/3, XXVII. évfolyam, 3. szám
Megjelenik évente 6+1 alkalommal
Kiadja a Táncház Alapítvány
Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János
Felelős szerkesztő: Grozdits Károly
Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,
Juhász Katalin, Kóka Rozália,
Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.
Levél cím: 1255 Budapest, Pf. 153
Tel./fax: (36.1) 214-3521
folkmagazin@tanchaz.hu
www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda
Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Országos terjesztés: Lapker Zrt.

Bankszámla-szám: 11701004-20171625

Külföldről: OTP I. ker. fiók,
1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary
Táncház Alapítvány

IBAN: HU28 BIC(SWIFT) KÓD: OTPVHUHB
11701004-20171625-00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Népművészet Kollégiuma

Hátsó borító: MTE Néptáncotagozat Kiscsősön, 2019 őszén – Fotó: Váradi Levente

Belső borító: Végső Miklós és dr. Ónodi Béla, az MTE Néptáncotagozat mesterei – Fotó: Váradi Levente

2020/3 • XXVII. évf. 3. szám

FOLKMAGAZIN

nka
Nemzeti Kulturális Alap